AltunOq

تارىم غۇنچىلىرى

5
1985

1

ژورنالنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى:
ئابدۇراخمان ئەبەي
مۇھەررىرلەر:
ھۇشۇر ئەخمەت، مەسئۇت خالىت
رەسسا ملار:
ئەكبەر، ئابلىمىت،
ھەلىمە، ليەن مىڭ

2

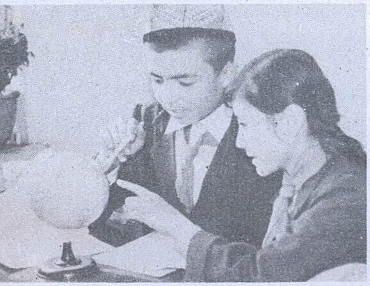

① كىچىك ئارتىسكا

② بەختىيار تۇرمۇش

③ جۇغراپىيە ھەۋەسكارلىرى

1985 - يىل 5 - سان
(ئومۇمى 20 - سان)
— ئايلىق ئۇنىۋېرسال ژورنال —

ئەدەبىيات گۈلزارى

قوشقاچنىڭ ساياھىتى (شېئىر) .... ئابلىكىم باقى 3

كەچلىك سۆھبەت (ھېكايە) .... ئىسمايىل تۆمۈر 7

ھېسام ئاكا باللار ئارىسىدا 15

ئاخىرقى پەللىدە (ھېكايە) .... مۇھەممەت ئابدۇرېھىم 18

زېمىنىمىزدا

قاشتېشى .... ئابدۇقادىر يۇنۇس 23

سايرام كۆلى 26

ئەلا باھالانغان تاپشۇرۇقلار

ئۇستەل سائىتى .... ئەسقەرجان ئەيسا 28

«قىزغانچۇق» .... چياۋ جۈن 30

تالانت جاپالىق مېھنەتتىن كېلىدۇ

زەھەرلىك يىلان بىلەن ئېلىشىش 34

پىداكارنىڭ زەپەر مارشى 36

بىلىۋېلىڭ

تۇزدىن پايدىلىنىش △ مۇز ئىچىدىكى باكتېرىيە △ ئاجايىپ تىللار △ ئەگەر قۇياش بولمىغان بولسا △ ئەگەر ھاۋا بولمىغان بولسا △ كىچىككىنە سازاڭنىڭمۇ پايدىسى زور △ ئادەم بەدىنىدىكى ئەڭ كۆپ ماددا △ يەر شارىنىڭ چاپىنى — ئاتموسفېرا △ يەر شارىدا قانچىلىك سۇ بار؟

ھەرىكەتلىك سۈرەت فىلمى قانداق ئىشلىنىدۇ؟ 39

چەتئەل باللار ئەدەبىياتى

بادۇيالىق ۋەتەنپەرۋەر بالا .... ئامىتىس 48

شىر ۋە كۈچۈك .... ل. تولستوي 52

دانىشمەن نەسرىدىن ئەپەندى

«چار روسىيە» دىكى «چار» نىڭ مەنىسى نىمە؟ .... ئا. ئابدۇسالام 55
سەيكۈننىڭ سەۋىيى نىمە؟ 56
كالا سۈتى ئەمگەن باللار نىمىشقا «كالا بالا» بولۇپ قالامدۇ؟ 57
نىمە ئۈچۈن كېچىسى يول ماڭسام قورقىمەن؟ 58
نىلۇن كىيىم بەدەنگە زىيانلىقمۇ؟ .... ئا. دۆلەت 63

كەلگۈسى دۇنيا

سۇن ۋۇكۇڭنىڭ ئاتوم دۇنياسىنى قالايمىقان قىلىشى 65

سالامەت بولۇڭ

سوغاق سۇنىڭ پايدىسى 73
پات - پات يۇيۇنۇپ تۇرۇش ۋە كىيىم ئالماشتۇرۇشنىڭ پايدىسى 73
باشنى چۈمكەپ ئۇخلاش زىيانلىق 74
تۇز، ئاچچىقسۇ ۋە شېكەرنىڭ كارامەتلىرى 76
ئۇخلاشتىن ئىلگىرى پۇت يۇيۇشقا ئادەتلىنىش كېرەك 77
تاماق تاللىماسلىق كېرەك 78
زۇكامغا سەل قارىماڭلار 78
كۆكتاتلار ئىچىدىكى «تۆت گۆھەر» 79

ئاتاقلىق ئادەملەر

ئارىستوتېل 80
گالىلېي 82

زېھىن سىناش ئويۇنلىرى

رەھمەت ئېيتىش 85
تېمپېراتۇرىسى ئوخشاش بولامدۇ؟ 85
ئۆتكەن ساندىكى تېپىشماقلارنىڭ جاۋابى 86
بىر مىنۇتتا ھېساپلاڭ 89
مۇشتىرىلاردىن خەت 90

ئۆگىنىشىڭىزگە مەسلىھەت

مەكتەپكە نىمىلەرنى ئېلىۋېلىش كېرەك؟ 93
ھېساپلاش ماشىنىسىنى ئىشلىتىشنىڭ ئۆگىنىشكە ياردىمى بولامدۇ؟ 94

مۇسابىقە سوئاللىرى

5 - ساندىكى مۇسابىقە سوئالى ....

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: بەختلىك باللار

مۇقاۋىنىڭ 4 - بېتىدە: نەۋ باھارنىڭ پەيزىسى بولدى دىللارغا ئارام.
يايرىدى ياش غۇنچىلار گۈلباغ ئىچىدە شات - خورام.

قۇشقاچنىڭ ساياھىتى

ئابلىكىم باقى

ھاۋا سوغاق قەھرىتان،
قاپاق ياردى ئايلىرى.
قار ئىچىدە ئۇيقۇغا —
چۆمگەن مەلە باغلىرى.

ئۇزۇق ئىزلەپ ئاق قۇشقاچ،
ئۇچۇپ كەپتۇ بىر باققا.
مەنسىتمەستىن قونۇپتۇ،
«قۇرۇپ قالغان» بىر شاخقا.

نەپ بەرمەس دەپ ئەيىپلەپ،
كايىپتۇ ئۇ ۋىچىرلاپ.
ئۇخلىغىلى قوي دەپتۇ،
ئۇ شاخ ئاستا شىۋىرلاپ.

ئايلار ئۆتۈپ باھار كەپ،
سۇ ئىچىپتۇ شاقىراپ.
ئۇچۇپ كەتكەن ئاق قۇشقاچ
كەپتۇ يەنە ۋاقىراپ:

AltunOq

«تالاي بەرنى ئەگەللەپ
نۇرۇپسەنغۇ كۆكۈرۈپ،
ھېچ پايداڭ يوق ئۆزەڭچە
تېرىلىپسەن بېخ سۈرۈپ.

مەن جېنىمدا ئېتىزدىن
قۇرۇت، قوڭغۇز تېرىيمەن.
ئىنسان ئۈچۈن پايدىلىق
ئىشنى قىلىپ قېرىيمەن.

كۆرسە مېنى شۇڭلاشقا
يايراپ كېتەر داللار.

ئوينار دائىم مەن بىلەن
ئوماق كىچىك باللار.»

شۇنداق دەپلا ئاق قۇشقاچ
راۋان بوپتۇ يولىغا.
كۆلۈشۈپتۇ باغ، باراڭ،
ئۇنىڭ ئاتقان پوسىغا.

ئۇزۇن ئۆتمەي ياز كەپتۇ،
كۆلگە ئۆدەك ـ غاز كەپتۇ.
كاككۇك، بۇلبۇل، تورغايغا،
كەڭتاشا باغ ئاز كەپتۇ.

ئېچىلىپتۇ ئالمىنىڭ،
شاخ ـ شېخىدا گۈل ـ چىچەك.
ئۇسۇل ئويناپ كۈلۈپتۇ،
بال ھەرىسى، كېپىنەك.

كەپتۇ باققا ئاق قۇشقاچ
كۆپ يەرلەرنى ئايلىنىپ.
تەن بەرمەپتۇ يەنىلا،
ئۆز ئىشىدىن ماختىنىپ.

«چىچەكلىرىڭ نىمىدى؟
ھىچكىم بىر تال ئۈزمىسە،
باللارمۇ، گۈل كۆرۈپ،
گۈل ـ دەستىلەپ تۈزمىسە...»
قۇلاق سالماي ئالمىنىڭ،
«توختا!» دىگەن سۆزىگە.

ئۇچۇپتۇ ئۇ ھىچكىمنى،
تەڭ قىلماستىن ئۆزىگە.

كەپتۇ ئالتۇن كۈز پەسلى،
قۇشقاچ يەنە شۇ باققا.
تۇرۇپ قاپتۇ داڭقېتىپ،
قاراپ بېقىپ ھەر ياققا.

دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى،
تۇرغۇدەكمىش ئېگىلىپ.
قىزىل رەڭدار ئالمىلار،
چۈشۈپتۈمىش تىزىلىپ.

پۈركىنىپتۇ باغ ئىچى،
قايىنام - تاشقىن شاتلىققا.
ماشىنىلار تولۇپتۇ،
ئالما، ئانار تاتلىققا.

ئىشلەر ئىكەن باللار
ناخشىسىنى ياڭرىتىپ.
مېۋە توشۇپ سېۋىتلەپ،
كۈلەر ئىكەن شاتلىنىپ.

كېلەلمەپتۇ ئاق قۇشقاچ،
ئالمىلىق باغ ئىچىگە.
خىجىل بوپتۇ تولىمۇ،
بۇرۇن قىلغان گېپىگە.

كەچلىك سۆھبەت

(ھىكايە)

ئىسمايىل تۆمۈر

بۈگۈن مەكتەپتىن كېچىكىپ قايتقان بولساممۇ، خاتىرجەم، كۆڭلۈم توق ھالدا ئۆيگە كىردىم. ئادىتىم بويىچە دادام، ئاپاملار بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن، سومكامنى، قولاقچامنى، پەلتۇيۇمنى ئۆزەم كىيىم ئاسىدىغان ئاسقۇغا ئاستىم. ھەر ھالدا كەچلىك تاماقتا ئولتۇرۇپ كەپتىمەن. دادام، ئاپام، سىڭلىم رەيھانگۈل بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يېدۇق. تاماقتىن كېيىن دادام بۈگۈنكى ئوقۇش ئەھۋالىم ئۈستىدە سورىدى، مەن دادامنىڭ سوئاللىرىغا ھودۇقماي، تەمتىرىمەي جاۋاپ بەردىم. كۆڭلۈم ئاخىرقى سوئالغىمۇ- قەررەر سورىلىدىغان سوئالغا جاۋاپ بېرىشكە ئالدىرايتتى. مەن تەقەززا بولۇۋاتقان سوئال ئاخىرى سورالدى:

— بۈگۈن كەچتە كېچىكىپ قالدىڭمۇ؟

يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كېتىۋاتاتتى. مەن ئۆزەمنى سەل بېسىۋېلىپ كېچىكىپ قايتىشىمنىڭ سەۋەپ - جەريانىنى سۆزلىدىم:

— ئاپتوۋۇزغا چىقىپلا بىلەت ساتقۇچىنىڭ يېنىدا

ئۆرە تۇردۇم. مېنىڭ كەينىمدىنلا بىر بوۋاي بىلەن بىر موماي چىقتى، ئۇلار چىقىپلا بىلەتچىگە: «3 - دوختۇرخانىغا بارىمىز، ئىككى بىلەت بەرسىلە» دېدى. بىلەت ساتقۇچى ئۇلارنىڭ تىببى ئىنستىتۇت تەرەپكە ماڭغان ئاپتوۋۇزغا چىقىپ قالغانلىقىنى، ئاپتوۋۇز توختىشى بىلەنلا چۈشۈپ ئايلانما كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندىن كېيىن يولنىڭ ئۇ يېقىدىكى بېكەتتىن ئاپتوزۇزغا چىقىشىنى ئۇقتۇردى. ئۇ ئىككىيلەن پەرىشان هالدا ئىشىك تەرەپكە مېڭىشتى، مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە چۈشۈپ ئۇلارنى 3 - دوختۇرخانىغىچە ئاپىرىپ قويدۇم...

— يارايسەن ئوغلۇم، ياخشى ئىش قىلىپسەن، — دېدى دادام مېنى ماختاپ.

مەن ئاپام بىلەن سىڭلىم رەيهانگۈلگە قاراپ قويۇپ دادامغا ئەركىلىدىم:

— دادا، ئوقۇشتا ياخشى نەتىجىگە ئېرىشسەك موكا - پاتلايتتىڭىز، ياخشى ئىش قىلساقمۇ موكاپاتلامسىز؟

— ئەلۋەتتە موكاپاتلايمەن.

ئاپام، سىڭلىم دەرهاللا دادامغا قارىدى. مەنمۇ دادام - دىن كۆز ئۈزمەي ئولتۇراتتىم.

— سېنى ئىككى نەرسە بىلەن موكاپاتلاي بىرىنچىسى لەتىپە، ئىككىنچىسى قوساقتا يەيدىغان ئوبدان بىر نەرسە. قېنى، قايسىسىنى ئاۋال ئالىسەن؟

مەن سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، ئاپامغا، سىڭلىمغا قاراپ قويۇپ:

— ئاۋال لەتىپىنى ئېيتىپ بېرىڭ! — دېدىم. سىڭلىم «مەنمۇ ئاڭلايمەن» دەپ يېنىمغا كېلىپ ماڭا چاپلىشىپ

AltunOq

ئولتۇردى. دادام لەتىپىنى باشلىدى: نەسرىدىن ئەپەندىنىڭ داڭقىنى ئاڭلىغان بىر كىشى ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سوراپ كەپتۇ: «ئەپەندىم، دۇنيادا نۇرغۇن ئىشلارغا دۇچ كەلدىم، قايسىسىنى ئۇنتۇپ، قايسىسىنى يادىمدا ساقلاشنىمۇ بىلەلمەي قالدىم، بىر مەسلىھەت بېرىڭلا؟» دەپتۇ. ئەپەندىم ئۇ ئادەمگە: «بۇ دۇنيادا باشقا كىشىدىن كۆرگەن ياخشىلىقىڭىز بولسا ئۆلگىچە يادىڭىزدا ساقلاڭ، سىزنىڭ باشقىلارغا قىلغان ياخشىلىقلىرىڭىز بولسا، ئۇنى دەررۇ يادىڭىزدىن چىقىرىپ تاشلاڭ» دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

دادامنىڭ بۇ «مۇكاپاتى» نى ئاڭلاپ، خۇددى يېڭىدىن پىشقا باشلىغان چۈچۈك ئالمىنى يېگەندەك بىر قىسملا بولۇپ قالدىم. دادام ئەپتىمگە قاراپ يۇمشاققىنا كۈلۈپ قويۇپ:

— ئەمدى ئىككىنچى مۇكاپاتنى بېرىمەن، لېكىن بۇ «مۇكاپات» نى بىر شەرتنى ئورۇنلاپ ئالىسەن، — دېدى.

سىڭلىم بىلەن ئىككىمىز بىردىنلا سەگەكلىشىپ دادامغا قاراشتۇق.

— بۇ شەرت، — دېدى دادام، — بىر تېپىشماق ئېيتىمەن، شۇنى يېشىپ بېرەلىسەڭ، ئاندىن ئۇ مۇكاپاتنى ئالىسەن، ئەگەر سىڭلىڭ رەيھانگۈل سېنىڭدىن بۇرۇن يېشىپ بەرسە، مۇكاپات ئىككىڭلارغا تەڭ ئۈلۈشتىن بېرىلىدۇ. بۇ تېپىشماق مۇنداق: «تېتى سىرلاغلىق، ئىچى مىقلاغلىق» بۇ نېمە؟ بەش مىنۇت ئىچىدە تېپىپ بولۇشۇڭلار كېرەك.

دادام تېپىشماقنى دەپ بولۇپ ساراي ئۆيگە كىرىپ

كەتتى. سىڭلىمنى ئاپام قۇچىقىغا ئېلىپ سەل كەينىگە سۆرۈلۈپ ئولتۇردى. كاللامغا ھەر خىل جاۋاپلار كېلىشكە باشلىدى ...

— مەن تاپتىم، ئۇ ئانار! — دەپ توۋلىۋەتتى سىڭلىم.

مەن چۆچۈگەن ھالدا سىڭلىمغا ھومىيىپ قاراپ قويدۇم. ئاپامنىڭ چىرايىدىن بىر خىل يوشۇرۇن كۈلكە چىقىپ تۇراتتى. سىڭلىممۇ ئاپامغا چىلىك چاپلاشقان ھالدا غالىبانە كۈلەتتى.

ئاپام بىلەن سىڭلىمنىڭ كۈلكىلىك تۇرقىدىن بىر ئىشنىڭ سىرىنى پەملىگەندەك قىلدىم - يۇ، لېكىن سىڭلىمنىڭ مېنىڭدىن بۇرۇن جاۋاپ تېپىۋالغانلىقىغا ئىچى تارلىق قىلغۇم كېلىپ:

— بۇ ھىساپ ئەمەس، دادام يەنە باشقا بىرنى دەپ بەرسۇن، — دېدىم. شۇ چاغدا دادام تەخسىدە يوغان بىر ئانارنى ئېلىپ چىقتى. بىر قولىدا كىچىك بىر قەلەمتۇراچ بار ئىدى. بۇ ھال مېنى تېخىمۇ ئەجەبلەندۈردى.

— ئۇنداق بولسا گېپىمىز گەپ، «مۇكاپات» نىڭ يېرىمى رەيھانگۈلگە تېگىشلىك، — دېدى دادام ئانارنى پارچىلاۋېتىپ.

ئاپام سىڭلىم رەيھانگۈلنى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ كەتتى. مەن يەنە بايىقى گېپىمدە چىڭ تۇردۇم:

— بۇ ھىساپ ئەمەس، دادا، يەنە بىرنى دەپ بېقىڭ.

دادام ئانارنى تەڭ يېرىمىدىن بۆلۈپ ئىككىمىزنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويدى. مەن سىڭلىمغا نارازىلىق بىلەن

قارىدىم - دە، ئۇنىڭ ئالدىدىكى يېرىدىم ئانارغا قولۇمنى سۇندۇم. سىڭلىم شۇئان چاقىقانلىق بىلەن قولۇمغا چاڭگال سالدى، مەن ئانارنى قويۇۋەتتىم. سىڭلىمنىڭ تىرنىقى قولۇمنى جىجىۋەتكەن ئىدى. قولۇمنى سىلىغىنىمچە جىمىپ قالدىم. رەيھانگۈلمۇ قاتتىق ئۇيالدى بولغاي، ئانارنى مېنىڭ ئالدىمغا سۈرۈپ قويدى.

بىزنىڭ قىلىقلىرىمىزغا قاراپ تۇرغان دادام يەنە مۇلايىم كۈلكىسى بىلەن مېنىڭ «دەۋايىم» نى ماقۇل كۆردى:

— يەنە بىر تېپىشماق ئېيتاي، بۇنى سەن ئۆزەڭلا تاپىسەن، — دىدى دادام. ئۇ رەيھانگۈلنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئۆستەلدىن سەل كەينىگە سۈرۈلدى - دە، تىرناق ئالغۇچىنى چىقىرىپ سىڭلىمنىڭ تىرناقلىرىنى ئېلىشقا باشلىدى.

ئۆيىمىزدە هازىر بولۇۋاتقان ئىشلار كۆڭلۈمنى سەل-پەل خىرەلەشتۈرگەندەك ئىدى. ياخشى ئىش قىلىپ كەلسەممۇ دادام ماڭا پەرقلىق مۇئامىلە قىلمايدۇغۇ؟ ئانارنى ماڭىلا بەرسە مەن هەرگىزمۇ ئۆزەم يالغۇز يىمەيتتىم، سىڭلىمغا بىرەتتىم... تېپىشماقنى سىڭلىم ئۆزى ئويلاپ تاپقانىدمىدۇ؟... دادامنىڭ ئەمدى ئېيتىپ بىرىدىغان تېپىشمىقى قانداقتۇ؟ بۇنىمۇ سىڭلىم ... ياق، تىرىشىپ كۆرەيچۇ، قېنى... مەن مۇشۇ ئويلار بىلەن دادامنىڭ تىرناق ئېلىشىغا سەپسېلىپ قاراپ تۇردۇم. دادام ئىشنى تۈگىتىپ يەرگە چۈشكەن تىرناقلارنى تېرىپ ئېلىشقا باشلىدى. دادام رەيھانگۈلنىڭ قولىنى يۇيۇپ بولۇپ يەنە جايىغا كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن تېپىشماقنى ئېيتتى:

«ئون تولۇن ئاينىڭ قارىغىدىن جۇ ئالدىڭ ئون هىلال،

كىردى تۇپراقتا ھىلال، ئاچتى تولۇن ئاي جامال»
— بۇ تېپىشماقنى، — دېدى دادام، — بۇنىڭدىن بەش يۈز يىل ئىلگىرى ئۆتكەن ئۇلۇغ شائىر ئەلىشىر ناۋايى ئىجات قىلغان. بۇنى تېپىش بەك قىيىنمۇ ئەمەس. مەن ھېلىلا قىلغان ئىشنى ئويلاپ، تېپىشماقنىڭ سۆزلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ باق.

دادام ئۆي ئىچىدە ئۇيان - بۇيان مېڭىپ تاماكا چەكمەكتە ئىدى. سىڭلىممۇ ئويلانغاندەك قىياپەتتە ئولتۇ - راتتى، مەنمۇ چوڭقۇر ئويلانماقتا ئىدىم... «ئون تولۇن ئاي نېمىسى؟ ئاي بىرلا ئەمەسمۇ؟... كىردى تۇپراقتا ھىلال... مۇئەللىم يېڭى چىققان ئاينىڭ تەسۋىرىنى «ھىلال ئاي» دەپ چۈشەندۈرگەندەك قىلىۋىدى... ئاي بولۇتنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىپ يەنە چىقىدۇ... نېمىشقا تۇپراققا كىردى، دېيىلگەندۇ؟...

ئاپاممۇ كىرىپ يېنىمىزدا ئولتۇردى. مېنى قىيىن ئەھۋالدىن بەنلا دادام قۇتۇلدۇرۇۋالدى. ئۇ ئۆزى «ئويلىماي» لا ئېيتىپ قويغان بۇ مۇرەككەپ تېپىشماقنى ئاددى سۆزلەر بىلەن مۇنداق يېشىپ بەردى:

— بۇنىڭ جاۋابىنى ھېلى ئۆتۈپ كەتكەن ئىككى - ئۈچ مىنۇتلۇق بىر ئىشنى ئەسلەپ تاپقىن، دېگەن ئىدىم. مەن ھېلى رەيھانگۈلنىڭ تىرنىقىنى ئالدىم. ئۇنىڭ ئون بارمىقى - نىڭ ئۇچىدىن يېرىم ئاي شەكلىدىكى ئون تىرناقنى ئالدىم. بۇ، «ئون تولۇن ئاينىڭ قاراغىدىن جۇ ئالدىڭ ئون ھىلال» دېگەن بىرىنچى مىسرانىڭ مەنىسىدىن بىشارەت بېرىدۇ. ئېلىۋېتىلگەن تىرناق توپىغا كۆمۈلگەندىن كېيىن تىرنىقىڭ تولۇن ئايدەك چىرايلىق بولۇپ قالدى، دېگەن مەنا ئىككىن -

چى مىسراغا سىڭدۈرۈلگەن،ـ دېدى دادام. مەن قايىل بولغانـ
لىغىمنى بىلدۈرۈپ سىڭلىمغا كۆلۈپ قاراپ قويدۇم. دادام
سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇردى:
ـ ئوغلۇم، بۈگۈن ئۆيگە ياخشى نەتىجە بىلەن
قايتىپسەن، بۇ ناھايىتى ياخشى بولغىنى. بۇندىن كېيىنـ
مۇ ياخشى ئىشلارنى كۆپرەك قىلىپ، ياخشى ئادەم
بولۇشقا تىرىشقىن. سەن بىرىنچى «مۇكاپات» تىن سەل
رەنجىپ قالغاندەك تۇرىسەن، ئۇ لەتىپىنى ئېيتىشىم،
ھەرگىز سېنىڭ ياخشى ئىش قىلغانلىقىڭغا سوغاق سۇ
سەپكىنىم ئەمەس. ياخشى ئىش قىلدىم دەپ ساۋاقداشـ
لىرىڭ ئالدىدا، سىنىپ يىغىنلىرىدا سۆزلەپ يۈرمە. ياخشى
ئىش قىل، بىراق، ماختانغۇچى بولما، ماختانچاقلىق ياخشى
ئادەت ئەمەس. ئىككىنچى «مۇكاپات» ىم ساڭا تەئەللۇق
ئىدى، لېكىن ھەر ئىككىلارنىڭ زېھنىنى سىناش ئۈچۈن
«مۇكاپات» نى جاۋاپقا قاراپ تەقسىم قىلدىم. سەن بۇنىڭـ
دىنمۇ نارازى بولدۇڭ.ـ دادام سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەنـ
دە ئاپامغا قارىدى، ئاپام كۈلۈپ تۇرۇپ: «تېپىشماقنىڭ
جاۋاۋىنى رەيھانگۈلگە ئېيتىپ بەرگەن ئىدىم» دېدى.
بۇ جاۋاپتىن تۆتىمىز كۈلۈشۈپ كەتتۇق. لېكىن تۆتىمىزنىڭ
كۈلكىسى ئوخشىمىغان ئاۋازدا جاراڭلىدى...
كۆڭلۈم يورۇپ كەتكەندەك بولدى. دادام كۆڭلۈمنى
يەنىمۇ كۆتىرىپ:
ـ رەيھانگۈلنىڭ تىرىنغىنى سېنىڭ قولۇڭنى جىجاپ
قويدى، شۇڭا رەيھانگۈلگە «جازا» بېرىپ، تىرنىغىـ
نىڭ ئۆسۈپ قالغان قىسمىنى ئېلىۋەتتىم،ـ دېدى. «جازا»
سۆزى ئۆيدە يەنە كۈلكە قوزغىۋەتتى. كۈلكىدىن روھلىنىپ

كەتكەن دادام:

— يەنە بىر تېپىشماق ئېيتىمەن، — بۇنىڭ جاۋاۋىنى ئاپاڭلار تاپىدۇ:

«بىر» دېۋىدىم ئىككى تاغ ئۇرۇشتى،
«ئىككى» دېۋىدىم يىراق تۇرۇشتى.

— كالپۇك، — دەپ جاۋاپ بەردى ئاپام، ئۇزاق ئويلانمايلا.

ئاپامنىڭ جاۋاۋىدىن رازى بولغان دادام خوشاللىق بىلەن سۆز ئالدى:

— ئەمدى مەن يەنە بىر تېپىشماقنى ئېيتىپ، جاۋاۋىنى ئۆزەم دەپ بېرەي:

كىچىك ۋاقتىدا تۆت پۇتلۇق،
چوڭ بولغاندا ئىككى پۇتلۇق،
قېرىغاندا ئۈچ پۇتلۇق، ئۇ نىمە؟

دادام گېپىنى تۈگىتىپ بىزگە سوراق نەزىرى بىلەن بىردەم تۇردى-دە، يەنە ئۆزى يەشتى:

— بۇ ئادەمنىڭ بوۋاق، ياشلىق، قېرىلىق دەۋرى. ئادەم قېرىغاندا ھاسىغا چۈشۈپ، ئارمان بار، دەرمان يوق بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا ئۈسمۈر ۋاقتىدا كۆپ بىلىم ئىگەللەشى، ياشلىق دەۋرىدە كۆپ ئىشلىشى كېرەك. بولمىسا، قېرىغاندا ھاسىغا چۈشۈپ ئارماندا قالىدۇ.

ھەممىمىز دادامنىڭ گېپىگە قايىل بولۇپ باش لىڭشىتىتۇق ۋە روھلىنىپ كەتتۇق.

ھسام ئاكا باللار ئارىسىدا

ئوقەت

ھسام ئاكىنىڭ مەھەللىسىدىكى بىر ئوقۇغۇچى:
— ھسام ئاكا، دادام سىلىنى كىچىك تۇرۇپ ئوقەت‍-
چىلىك قىلغان،— دەيدۇ، راستمۇ؟
— راست، تاڭگا ساتقان،— دەيىدۇ ھسام ئاكا جاۋا‍-
ۋەن —بىر كۈنى مەن ساتقان تاڭگانى ھىچكىم ئالمىغاندىن
كېيىن ئۆزەم يەۋېلىپ كوچىدىن تېپىۋالغان ئۈچ يۈەن پۇل‍-
نى ئاپامغا ئەكىلىپ بەردىم. ئاپام مېنىڭ تاڭگىسانى بىردەم‍-
دىلا تۈگىتىۋەتكىنىمگە ھەيران بولۇپ:
— بالام، تاڭگانى ئەجەپمۇ تېتىك سېتىپ بولۇپسىنا؟—
دەپ سورىدى. مەن لايىغىدا جاۋاپ قايتۇردۇم. لېكىن ئاپام
تاڭگانى ئۆزەم يەۋالغىنىمنى ئۇقۇپ قالدى-دە، ماڭا كايىپ
ۋاقىردى:
— ھۇ، جۇۋاينىمەك، سەن بۇندىن كېيىن يەيدىغان
تاڭگا ساتماي، يىگىلى بولمايدىغان كىرسىن سات!

ھسامنىڭ چۈچىگى

— ئۆكىلىرىم،— دەپ سۆز باشلىدى ھسام ئاكا ئەتراپە

دىكى بالىلارغا، — بىزنىڭ مەھەللىدە بىر باشلىق بار ئىدى، ئۇنىڭ بىرلا ئارزۇلۇق بالىسى بار ئىدى، ئۇچ ياشقا كىرىپمۇ ماڭمىدى. بىر كۈنى باشلىق مەندىن: «ھىسام ئاكا، سىلى كۆپنى كۆرگەن، بىر ئېيتىپ باققان بولسىلا، مېنىڭ بالام نېمىشقا ماڭمايدۇ؟» دەپ سورىدى. مەن: «ھوقۇقىڭىزدىن ۋاز كەچسىڭىز ماڭىدۇ» دېدىم. باشلىق كايىغان ھالدا: «مېنىڭ ھوقۇقۇم بىلەن بالامنىڭ مېڭىش-ماڭماسلىقىنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بار؟» دەپ تېرىككەندەك قىلدى. مەن كۈلۈپ تۇرۇپ: «ئەلۋەتتە مۇناسىۋىتى بار، ئەگەر سىز مەنسەپتىن چۈشسىڭىز بالىڭىزنى كۆتىرىدىغانلار ئازىيىدۇ-دە، مېڭىش ئەمەس، يۈگۈرۈپ كېتىدۇ» دېدىم.

ئاچچىق ساۋاق

— ھىسام ئاكا، سىز نېمىشقا ھەمىشەم دەلدەڭشىپ ما-

گىسىز، — دەپ سوراپتۇ شوخراق بىر ئوغۇل بالا.
— بۇرۇن مەنمۇ سىزدەك راۋرۇس ماڭاتتىم، لېكىن ئۆيۈم مەكتەپتىن يىراق ئىدى. ئەتىگەندە ئۇخلاپ قېلىپ كېچىكىپ بېرىشتىن قورقۇپ ئاپتوموبىللارغا ئېسىلىۋالاتتىم. بىر كۈنى ئاپتوموبىلغا ئېسىلىپ كېتىۋېتىپ قاتتىق سىلكىنىشتىن كېيىن يىقىلىپ چۈشتۈم، شۇندىن بېرى ھازىرقىدەك ماڭىدىغان بولۇپ قالدىم، ئاراڭلاردىكى ماڭا ئوخشاش ئاپتوموبىللارغا ئېسىلىدىغان باللارغا تەربىيە بېرىڭلار، ماڭا ئوخشاش ئاقساقتەك قالمىسۇن!

ئۇستا ۋىراچ

ھىسام ئاكا بىر كۈنى بالىسىنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېتىۋاتقان دوستىنىڭ قايغۇلۇق چىرايىغا قاراپ سوراپتۇ:
— دادا - بالا ئىككىڭلار ئاغرىقمۇ نىمە؟
— مەن ساق، بالام ئاغرىق.
— دوختۇر دورا بەرگەندۇر؟
— كۆرمەمسەن، بالام قوسىقىم ئاغرىدى دىسە، دوختۇر ئۇنىڭ كۆزىنى داۋالاۋاتىدۇ، بۇنى قانداقمۇ دوختۇر دىگىلى بولسۇن؟
— توغرا، — دىدى ھىسام ئاكا، — ئۇ ھەقىقەتەن ئۇستا دوختۇر ئىكەن، سىزنىڭ بالىڭىز كۆرۈنگەننى يەپ قوساق ئاغرىقى تېپىۋالغاندىكىن، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ كۆزىنى داۋالاش كېرەك - تە!

ئاخىرقى پەللىدە

(ھېكايە)

مەھەممەت ئابدىرېھىم

شەھىرىمىزدە يېقىن ئارىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان «ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى»غا يۈگۈرۈش ماھىرلىرىنى تاللاش پائالىيىتى مەكتىپىمىزدە باشلاندى. يۈگۈرۈش مەيدانىنىڭ ستارتتىن چىقىش سىزىقىدا يۇقۇرى يىللىق ئوقۇغۇچىلاردىن تەشكىل تاپقان ئون نەچچە ئەزىمەت خۇددى جەڭگە راسلىنىپ چاپچىپ تۇرغان ئاغىرماقلاردەك كوماندا بېرىلىشنى كۈتمەكتە ئىدى. تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ياڭراق ئاۋازىدا بەرگەن كوماندىسى ئاخىرىدا «پاڭ» قىلىپ تاپانچا ئېتىلدى ... دە، كىچىك ئەزىمەتلەر پەللىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ يۈگۈرۈپ كەتتى.

ئۇلار ئۇزۇنغا بارمايلا خۇددى باھاردىكى تۇرنىلاردەك غاز قانتى شەكلىگە كەلدى ۋە بارا-بارا بىر يولغا مەركەزلىشىپ يىپقا تىزىلغان مارجانلاردەك قاتارلاشتى.

ئۇلار تۆت يۈز مېتىرلىق ئايلانما مەيدانىنى ئىككى قېتىم ئايلانغاندا، بىر-بىرى بىلەن بولغان ئارىلىق كۆرۈنەرلىك ھالدا چوڭىيىشقا باشلىدى. ئالدىنقى قاتاردا كېتىپ بارغان ئىككى نەپەر ساۋاقداش باشقىلاردىن خېلىلا ئۈزاپ

AltunOq

كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن بىر-بىرسىدىن بىر قەدەمچىلا پەرقلىنىپ يۈگۈرمەكتە ئىدى. ئىككىسىنىڭ يۈگۈرۈشىدىن چارچاش ئالامىتى سېزىلمەيتتى. ئالدىدا كېتىۋاتقىنى دوغدىلاق، بۇغداي ئۆڭ، قوي كۆز، يۈزى يۇمۇلاق كەلگەن جۈرئەت ئىسىملىك بالا بولۇپ، ستارتتىن چىقىشقا ماھىر ئىدى. ئۇ، ستارتتىن تېز چىقىپ كەتتى-دە، سېكۇنت ئىچىدە ئالدىغا ئۆتۈۋالدى ۋە شۇ ئۆتۈپ كەتكىنىچە ھېچ كىشىنى ئالدىغا ئۆتكۈزمەي كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى زىلۋا بوي ئاق يىشماق، قارا قاش، قاڭشالىق كەلگەن غالىپ ئىسىملىك بالا ئىدى. ئۇ، ستارتتىن چىقىشتا ئاستىراق، لېكىن تېز ۋە بىر خىل سۈرئەت بىلەن يۈگۈرۈشكە ماھىر ئىدى. غالىپ ستارتتىن چىققاندىن باشلاپ ئۇندىن ئارتۇق ساۋاقداشنى بىر-بىرلەپ ئارقىدا قالدۇرۇپ جۈرئەتكە يېتىشىۋالدى-دە، ئۇنىڭ بىلەن سۈرئەت تالىشىشقا باشلىدى. بۇ كۆرۈنۈش مەيداننى چۆرىدەپ تۇرغان ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر ئىككىسىگە مەدەت بېرىشكە تۈرتكە بولدى:

— جۈرئەت! غەيرەت قىل! غەيرەت قىل!

— غالىپ! غەيرەت قىل! غەيرەت ..

توپلىشىپ تۇرغانلار راسا ۋاقىرىشىۋاتقاندا، مەيداننىڭ بىر چېتىدە تۇرغان ئىككى ساۋاقداش گەپ تالىشىۋاتاتتى:

— ياق، جۈرئەت بىرىنچى بولىدۇ! — دەيتتى بىرى.

— غالىپنىڭ تېزلىكىنى كۆرمەيۋاتامسەن؟ — دېدى يەنە بىرى، — قاراپ تۇر، غالىپ جەزمەن ئۇتۇپ چىقىدۇ.

— جۈرئەت يامان، ئۆتكەندىمۇ...

— ھىم، ئۆتكەندە ئۇ غالىپقا پۇت قويۇپ يىقىتىۋېتىپ بىرىنچى بولۇۋالغان...

دەل شۇ چاغدا غالىپ بىلەن جۈرئەت بۇ سۆز تالى-

شىۋاتقانلارنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ قالغان ئىدى. جۆرئەتنىڭ قۇلىقىغا «ئۆتكەندە ئۇ غالىپقا پۇت قويۇپ يىقىتىۋېتىپ بىرىنچى بولۇۋالغان» دېگەن سۆز كىرىپ قالدى-دە، كاللىسىدا ئۆتكەنكى ئىش ئايان بولدى:

ئۆتكەنكى ئوقۇش مەۋسۇمىنىڭ ئاخىرىدا مەكتەپ بويىچە «يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى» ئۆتكۈزۈلگەن ئىدى. ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش تۈرى بويىچە بولغان مۇسابىقىدا خۇددى بۈگۈنكىدەكلا ئەھۋال شەكىللەنىدى: جۆرئەت ھەرقانچە كۈچەپ يۈگۈرسىمۇ، مەيداننى ئۈچ قېتىم ئايلانغاندا غالىپ يېتىشىۋالدى. جۆرئەت سەل بىخەستەلىك قىلسىلا غالىپ ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ كېتەتتى. شۇڭا ئۇ كۆرگۈچىلەرگە سەزدۈرمەي ھىيلە ئىشلەتتى — غالىپ قاياندىن يانداپ ئۆتمەكچى بولسا، شۇ يانغا قەدىمىنى يۆتكەپ يول بەرمەيتتى. غالىپمۇ بوش كەلمەي ھە دېگەندىلا ئۇنىڭدىن ئۆزۈپ كېتىشكە ئىنتىلەتتى. ئاخىرقى پەللىگە يۈز مېتىرچە ئارىلىق قالغان ئىدى. غالىپ جۆرئەت بىلەن پاراللېل بولۇپ قالدى. ئەمدىلىكتە جۆرئەت جىددى ئامال تاپمىسا، غالىپتىن ئارقىدا قالىدىغانلىقىنى سەزدى-دە، ئۇستىلىق بىلەن غالىپنىڭ سول پۇتىنىڭ ئۇچىغا دەسسىۋەتتى. غالىپ دەلدەڭشىپ يىقىلدى — ھەتتا بىرنەچچە يۇمۇلۇنۇپمۇ كەتتى... جۆرئەت «بىرىنچى» بولۇپ ئاخىرقى پەللىگە يەتتى. ئۇ كۆڭلىدە «ھېچكىم سەزمىدى، ئەمدى

ھەممە كىشى مېنى تەبرىكلەيدۇغۇ» دەپ ئويلىغان ئىدى. لېكىن ئەتراپتا «پۇت قويۇپ يىقىتىۋەتتى! پۇت قويۇپ يىقىتىۋەتتى!» دېگەن چۇقان كۆتۈرۈلدى.

جۇرئەت ئاخىرقى پەللىگە يەتكەندىن كېيىن غالىپ يىقىلغان يەرگە قارىدى. تەنتەربىيە مۇئەللىمى غالىپنى يۆلەپ سىرتقا ئېلىپ چىقىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ غالىپنىڭ يېنىغا بارماقچى، ھەتتا ئەپۇ سورىماقچى بولدى، لېكىن نېمە دەپ ئەپۇ سورايدۇ؟ «پۇتۇم تېيىلىپ كەتتى، خاپا بولما ئاداش، دەمدۇ؟... «بىرىنچى» لىكچۇ؟...» دېگەن ئوي بىلەن بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ سىنىپقا كىرىپ كەتتى. سىنىپقا جۇرئەتنىڭ مۇئەللىمى كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ چىرايىدا بىر خىل نارازىلىق ئالامىتى چىقىپ تۇراتتى. جۇرئەت مۇئەللىمنى كۆرۈش بىلەن ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە ئوقۇتقۇچى ئالدىدا كەچۈرگۈسىز چوڭ گۇنا ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك يەرگە قارىۋەردى.

ـــ ئولتۇرۇڭ،ـــ دېدى مۇئەللىم پەس ئاۋازدا،ـــ نېمە ئىش بولدى؟

ـــ ھېچ...

ـــ غالىپ نېمە بولۇپ يىقىلىپ چۈشتى؟

ـــ ... ...

ـــ ئۇكام جۇرئەت، ياخشى ئىش قىلماپسىز، غالىپنىڭ پۇتىغا دەسسىۋەتتىڭىزمۇ؟

ـــ ھەئە،ـــ دېدى جۇرئەت بوغۇق ئاۋاز بىلەن،ـــ سىنىپىمىزنىڭ نەتىجىسى ئۈچۈن...

ـــ سىنىپىمىزنىڭ نەتىجىسى ئۈچۈن!؟ـــ دېدى مۇئەللىم بىر ئاز تېرىككەن ھالدا،ـــ سىنىپىمىزنىڭ نەتىجىسى

ئۇچۇن باشقىلارغا زىيان سېلىش كېرەكمۇ؟

جۇرئەت ئۇن چىقارماي يەرگە قاراپ تۇراتتى. مۇئەللىم سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئۇكام جۇرئەت، بىر نەتىجىنى باشقىلارغا زىيان سېلىش بەدىلىگە ئەمەس، ھەقىقى تۇردە قولغا كەلتۈرۈشىمىز لازىم.

جۇرئەت ئەنە شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقاندا تەنتەربىيە مۇئەللىمىنىڭ «غەيرەت قىلىڭلار، ئاخىرقى ئايلانما!» دېگەن ياڭراق ئاۋازى ئۇنى چۆچۈتىۋەتتى. ئۇ تېخىمۇ تېزلىك بىلەن يۈگۈرۈشكە باشلىدى. غالىپمۇ بار كۈچىنى ئىشقا سالدى. قىش سوغىقىنىڭ قانچىلىك قاتتىق بولۇشىغا قارىماي ئۇلارنىڭ قۇندۇزدەك چاچلىرىدىن ھور كۆتۈرۈلەتتى. ماڭلىيىدا سىماپتەك تەر ئۇنچىلىرى يالتىرايتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي غالىپ چەبدەسلىك بىلەن ئوق تەرەپتىن يانداپ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتتى ـ دە، شامالدەك سۈرئەت بىلەن پەللىگە قاراپ كەتتى. جۇرئەتمۇ قىلچە بوشاشماستىن ئىز قوغلاپ يۈگۈرمەكتە ئىدى. بۇ نۆۋەت ئۇ ئۆز دوستىنىڭ غەيرىتى ۋە ماھارىتىگە ھەقىقەتەن قايىل بولدى ھەم كۆڭلىدە ئاپىرىن ئوقۇدى.

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقىچە بۇ دوستلار ئاخىرقى پەللىگە يېتىپ كەلدى ـ دە، غالىپ بىرىنچى بولۇپ كۆكرىگى بىلەن يىپنى ئۈزدى. ئارقىسىدىن جۇرئەت ئىككىنچى بولۇپ پەللە سىزىقىدىن بۆسۈپ ئۆتتى. ھەر ئىككى دوست خۇشاللىقتىن بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كەتتى. مەيداندا گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى ياڭرىماقتا ئىدى...

قاشتېشى

ئابدۇقادىر يۈنۈس

«ئەي گۈزەل قاشتېشى، نەمشقەدۇر سەندىن كۆزۈمنى ئالالمايمەن، قاراپ - قاراپ هۆسنۈڭگە تويمايمەن، دىقسىپ - بېقىپ مېھرىڭگە قانمايمەن، ...... سېنى تۇغۇپ ئۆستۈرگەن قارىقاش دەرياسى بىلەن يورۇڭقاش دەرياسىغا بارىكاللا! شۆھرىتىڭنى جاهانغا يايغان هۈنەرۋەن خوتەن خەلقىگە ھەشقاللا!»*

قاشتېشى، مەملىكىتىمىزنىڭ ئىشلىتىش تارىخى ئۇزۇن مەدەنى مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرى. خوتەن مەملىكىتىمىز بويىچە ھەممىدىن بۇرۇن قاشتېشى قېزىلغان جاي. لوپنۇردىن قېزىۋېلىنغان قەدىمقى يادىكارلىقلار ئارقىلىق قاشتېشىنىڭ تاش قورال دەۋرىدە ئىشلىتىشكە باشلانغانلىقى ئېنىقلاندى. تاش قورال دەۋرى ئىنسانلار تارىخىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچلىرى بولۇپ، ئۇ چاغلاردىكى ئەمگەك قوراللىرى تاشتىن ياسالاتتى. ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىكى نۇرغۇنلىغان خارابىلەر ۋە تارىخىي قەۋرىلەردىن نۇرغۇنلىغان قاشتېشى بۇيۇملىرى تېپىلدى. تارىخىي ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا،

* بۇ ئۇزۇندە يازغۇچى ئا.ت. ئۆتكۈرنىڭ «قاشتېشى» ناملىق نەسرىدىن ئېلىندى.

بۇ قاشتاشلىرى ئەينى ۋاقىتلاردا ئاساسەن شىنجاڭدىن ئېلىپ بېرىلغان.

مېنىڭ دەۋرىدە ياشىغان سۇڭ يىڭشىڭ ئىچكىرىدىكى «قاشتېشىنىڭ ئىسىملىرى خوتەندىن ئېلىپ كېلىنگەن» دەپ يازغان. كوئېنلۇننىڭ شىمالىي ئېتەكلىرىدىكى چارقىلىق، نىيە، كېرىيە، گۇما قاتارلىق جايلاردىمۇ تاش قورال دەۋرىنىڭ تاش قوراللىرى تېپىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى قاشتېشىدىن ياسالغان.

قاشتېشىنىڭ رەڭگى قەدىمدىن بۇيان ئۇنىڭ سۈپىتىنى باھالاشتىكى ئۆلچەم بولۇپ كەلدى. قەدىمقى زاماندا قاشتېشى رەڭگىگە قاراپ تۈرلەرگە ئايرىلاتتى، بۈگۈنكى ھۈنەر - سەنئەت تارماقلىرىمۇ خېلى بۇرۇنقىدەكلا قاشتېشىنىڭ رەڭگىگە قاراپ تۈرلەرگە ئايرىيدۇ — ئاق، سېرىق، كۆك، سۆسۈن، قارا رەڭلەرگە بۆلۈنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاق قاشتېشى ئەڭ ئەتىۋالىق. ئۇنىڭدىن قالسىلا سېرىق قاشتېشى تۇرىدۇ.

ساپ ھالىدىكى خوتەن قاشتېشى ناھايىتى چىداملىق، ئىنتايىن قاتتىق كېلىدۇ. ئەگەر قاشتېشىدىن ياسالغان دۈگىلەك شارچىنى ئوخشاش چوڭلۇقتىكى پولات شارچە بىلەن بىر يەردە قويۇپ، ئوخشاش بېسىم كۈچى بىلەن باسساق، پولات شارچىسى يېرىلىپ كېتىدۇ، قاشتېشى شارچىسى ئەينەن تۇرىدۇ.

ئەلا سۈپەتلىك بىر كىلوگىرام قاشتېشىدىن ياسالغان ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى 1250 ئامېرىكا دوللىرىغا يارايدۇ. بۇ پۇلغا 42 توننا خىمىيىلىك ئوغۇت سېتىۋالغىلى بولىدۇ.

ئەگەر كىچىككىنە بىر پارچە خوتەن قاشتېشىغا چىرايلىق گۈللەر ئويۇلۇپ ئېكسپورت قىلىنسا، ئۇنىڭ باھاسى 88 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ. بۇ 5 مىڭدىن كۆپ ۋەلسېپىت ئېكسپورت قىلغانغا تەڭ.

ھازىر مەملىكىتىمىزدىكى 17 ئۆلكە ـ شەھەرنىڭ قاشتېشى ئويمىكارلىق كارخانىلىرى خوتەنگە كېلىپ قاشتېشى دوگۇۋار قىلىشماقتا.

چەنلۇڭ يىللىرىدا (1770 ـ يىللار) كۇئېنلۇن تاغلىرىدىن 5 توننا 350 كىلوگىرام ئېغىرلىقتىكى بىر قاشتېشىنى بېيجىڭغا يۆتكەش ئۈچۈن بىرقانچە يۈزلىگەن ئات ۋە مىڭلىغان ئادەم سەپەرۋەر قىلىنىپ 3 يىلدا 8 مىڭ چاقىرىم يول يۈرۈپ يۆتكەپ بارغان، ئۇنى نەققاشلاپ ئويۇپ چىقىش ئۈچۈن ئويمىچىلىق يۇرتى ياڭجۇغا يۆتكىگەن. ئۇ يەردە يۈزگە يېقىن ئويمىكار «دايۇنىڭ سۇنى تىزگىنلىشى» ناملىق ئويمىنى ئالتە يىلدا ئويۇپ چىقارغاندىن كېيىن 1786 ـ يىلى بېيجىڭغا يۆتكىگەن. ھازىر بۇ بېيجىڭدىكى گۇگۇڭنىڭ ئەتىۋارلىق بۇيۇملىرى بۆلۈمىدە ساقلانماقتا.

مىلادى 1789 ـ يىلى يەركەنت بېگى يۈسۈپ ئۈچ پارچە ئالاھىدە چوڭ قاشتېشىنى قازدۇرغان، بۇ ئۈچ قاشتېشىنىڭ ئومۇمى ئېغىرلىقى 13.2 توننا كەلگەن.

يۇرتىمىز قاشتېشىغا باي رايونلارنىڭ بىرى. بولۇپمۇ كۇئېنلۇن قاشتېشى دۇنياغا مەشھۇر. لى شىجېن ئۆزىنىڭ «دورا ئۆسۈملۈكلىرى قامۇسى» دېگەن كىتابىدا «... ھەر ـ قايسى جايلارنىڭ قاشتاشلىرى تاغلاردا بولىدۇ، خوتەن قاشتېشى دەريالاردا بولىدۇ» دەپ يازىدۇ. بۇنىڭدىن

كۇئېنلۇن قاشتېشىنىڭ تاشقى تەسىر تۈپەيلىدىن خوتەن دەريالىرىغا ئېقىپ چۈشكەنلىگىنى كۆرگىلى بولىدۇ. يەركەنت دەرياسى، خوتەن دەرياسى، يۇرۇڭقاش دەرياسى ۋە باشقا كۇئېنلۇن تاغلىرىدىن باشلىنىدىغان دەريالار قەدىمدىن بۇيان قاشتېشى قېزىلىۋاتقان دەريالاردىن بولۇپ، ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ غول ۋە تارماق ئېقىنلىرىدىن قاشتېشى ئېلىنماقتا. خوتەن تارىختىن بۇيان مەشھۇر قاشتېشى چىقىدىغان جايلار-دىندۇر.

قاشتېشى كۇئېنلۇن تاغلىرىدا بولۇپلا قالماي، تەڭرى تېغىدىنمۇ چىقىدۇ. «تاغ - دەريالار قامۇسى» دېگەن كىتاپتا: «تەڭرى تاغلىرىدىن ئالتۇن، قاشتېشى كۆپ چىقىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. يىغىپ ئېيتقاندا، ئاپتونوم رايونىمىز قاشتېشى كۆپ چىقىدىغان جاي بولۇپ، قاشتېشى ماكانى نامى بىلەنمۇ دۇنياغا تونۇلماقتا.

سايرام كۆلى

غولجىدىن ئۈرۈمچىگە قاراپ يولغا چىققان كىشىلەر دۇنياغا مەشھۇر تەڭرى تاغلىرىنىڭ ئارچا - قارىغايلار، ياۋا ئالما - ئۆرۈكلەر ۋە ئۇلارنىڭ گۈل - چېچەكلىرىگە پۈركەنگەن داڭلىق ئىلى ھەسلى ماكانى — كەڭ سايدىن ئۆتىدۇ. كەڭ سايدىن بارا - بارا يۇقۇرى ئۆرلەپ بارىدىغان ئىلان باغرى يول بىلەن يۈرۈپ تاغ ئېغىزىدىن چىققاندا ئۇ يېقى ئاسمان بىلەن تۇتۇشۇپ كەتكەندەك كۆرۈنۈپ، تىنىمسىز چايقىلىپ تۇرغان سۈپ - سۈزۈك سايرام كۆلىنى كۆرىدۇ.

سايرام كۆلىنىڭ كۆلىمى 454 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 2 مىڭ 70 مېتىر ئېگىزدە تۇرىدۇ. كۆلنىڭ ئەتراپىدىكى تاغلاردا قويۇق ئۆسكەن قارىغايلار قەد كۆتىرىپ تۇرىدۇ؛ تاغ ئېتەكلىرىدە پورەكلەپ ئېچىلغان رەڭمۇ - رەڭ تاغ گۈللىرى چاقناپ تۇرىدىغان خوتەن گىلەملىرىنى ئەسلىتىدۇ.

سايرام كۆلىنىڭ تاش يول بېكىتىگە يېقىن يېرىدە ئۇزۇنلۇقى 250 مېتىر كېلىدىغان تاش ئارىلى بار. كۆل بويلىرىدا تاغ لەيلىسى، بېيمو، داڭسىلىڭ، ئەگىلىك ئوت قاتارلىق ئېسىل دورا ئۆسۈملۈكلىرى ئۆسىدۇ. كۆلنى قورشاپ تۇرغان ئېگىز تاغلاردا بۇغا، يولۋاس، ئېلىك، تۈلكە، تاغ ئۆچكىسى، قارا قۇيرۇق، ئارقار قاتارلىق ياۋايى ھايۋاناتلار ياشايدۇ. تاغ باغرىدىكى يايلاقلاردا چارۋىچى - لارنىڭ قوي، كالا پادىلىرى، ئىلقى ئاتلىرى ئوتلايدۇ. بۇ يەرنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل بولغاچقا ياپ - يېشىل ۋە چۆپلەر، رەڭمۇ - رەڭ گۈل - چېچەكلەر پۈتۈن ئەتراپنى بېزەپ تۇرىدۇ. ھەر يىلى 6 - ئاي باشلىرىدىلا توپ - توپ سىرىق ئۆدەك - لەر، ھەر خىل سۇ قۇشلىرى سايرامغا كېلىپ ماكانلىشىدۇ - دە، كۆل يۈزىدە ئۈزۈپ ئوينىشىدۇ.

سايرام كۆلىگە شىمالىي مۇز ئوكيان سۇ سېستىمى - سىنىڭ بىر مىليونغا يېقىن بېلىجانلىرى قويۇپ بېرىلىپ تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈلدى — ئۇ بېلىجانلارنىڭ بىر يىلدىلا ئون سانتىمېتىرچە ئۆسكەنلىكى ئېنىقلاندى. شۇڭا سايرام كۆلى كەلگۈسىدە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەڭ زور بېلىق - چىلىق مەيدانلىرىدىن بىرى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

سودا - سانائەت تارماقلىرى سايرام بويىدا ھەر يىل

ئۆستەل سائىتى

ئەسقەرجان ئەيسا

(ئۈرۈمچى تۆمۈريول 6 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ 4 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى)

دادام بىزگە يېقىندىلا بىر ئۆستەل سائىتى ئېلىپ بەر ـ دى. ئۇنى بىز ئادەتتە مېھمانخانىمىزدىكى شىرە ئۈستىگە قو ـ يۇپ قويىمىز. ئۇ سائەت يۇپيۇمىلاق بولۇپ، ئىنتايىن كۆر ـ كەم: سىرتقى قاپچۇغى ئالتۇندەك ساپ ـ سېرىق، ئىچى يېشىل، رەقەملىرى ئاق. سائەت ۋە مىنۇتنى كۆرسەتكۈچى ئىككى ئىسترېلكىسى سېرىق، سېكۇنتنى كۆرسىتىدىغان ئىسترېلكى ـ

يازئايلىرىدا يەرمەنكە ئاچىدۇ. تەرەپ ـ تەرەپتىن كەلگەن چارۋىچىلار، سودىگەرلەر بىلەن گۈزەل سايرام بويىي ئاۋات شەھەرگە ئايلىنىپ كېتىدۇ، كىشىلەر مال ئالماشتۇرۇشىدۇ، سەيلە قىلىشىدۇ...

سايرام كۆلى قاتناش قولاي، تەبىئىي شارائىتى ئوبدان، مەنزىرىسىنىڭ گۈزەللىكى بىلەن كەلگۈسىدە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ساياھەتچى مېھمانلار سەيلە قىلىدىغان سەيلىگاھلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغۇسى.

سى بولسا قىزىل.
بۇ سائەت كىچەيۇ-كۈندۈز توختىماي چىكىلداپ ماڭدۇ. توغرا، ئۇنىڭ ئىستىرېلكىسى بىلەن رەقەملىرىگە پوسەپ-ۇر ياللىتىلغان بولۇپ، سائەتنىڭ نەچچە بولغانلىقىنى قاپقاراڭغۇدىمۇ ئېنىق كۆرەلەيمىز.
دادام بىزگە ئۇ سائەتنى ئېلىپ بەرگەندىن بۇيان، مەكتەپكە كېچىكمىدىغان، تاپشۇرۇقلىرىمنى ۋاقتىدا ئىشلىمەي تەنقىتكە ئۇچرايدىغان ناچار ئادەتلىرىمنى تۈزەتتىم. چۈنكى ئۇ سائەت، ھەر كۈنى ئەتىگەندە جىرىڭلاپ مېنى ئويغىتىدۇ. كىيىملىرىمنى رەتلىك كىيىپ، يۈز - كۆزلىرىمنى يۇيۇشقا، چېيىمنى ئىچىشكە ئاندىن مەكتەپكە مېڭىشقا ھەيدەكچى بولىدۇ.
چۈشتىن كېيىن مەكتەپتىن قايتىپ تاپشۇرۇقلىرىمنى ۋاقتىدا ئىشلەشكە، كەچلىك تاماقتىن كېيىنكى مۇزاكىرە قىلىشىمدا يەنە شۇ سائەت ماڭا بەك ئوبدان ئەسقاتىدۇ...
ئەي شىرە سائىتى، سەن مېنىڭ ئەڭ يېقىن دوستۇمسەن: سەن مېنىڭ كۈندىلىك ئۇگىنىش، دەم ئېلىش ۋاقتىمنى توغرا كۆرسىتىپ، ياخشى ئوقۇغۇچى بولۇشىمغا ھەسسە قوشۇۋاتىسەن! سېنىڭ توختىماي ماڭىدىغانلىقىڭچۇ؟...
ئەي شىرە سائىتى! بۇندىن كېيىن مەنمۇ سەندەك توختىماي ئالغا باسىمەن، سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىزنىڭ يارامىلىق ئىزباسارلىرىدىن بولۇش ئۈچۈن دائىم تىرىشىپ ئۆگىنىمەن...

قىزغانچۇق

چياۋجۈن

(خېنەن ئۆلكىسى لىڭباۋ ناھىيىلىك تەجرىبە
باشلانغۇچ مەكتىۋىنىڭ 5 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى)

بۈندىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى بىزنىڭ سىنىپقا باشقا مەكتەپتىن شياۋپو ئىسىملىك بىر ئوقۇغۇچى يۆتكىلىپ كەلدى. ئۇ، بويى مەن بىلەن تەڭ، قىرقىم چاچلىق، يۈزى يۇپ - يۇمىلاق، بۇدرۇقتىنا ئوغۇل بالا ئىدى. ئۇنىڭ چوڭ - چوڭ ئوتلۇق كۆزلىرىدىن تېتىك، روھلۇق ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ كۈلۈشى بىلەنلا ئىككى زاڭىقىدا كىشىنىڭ مەسلىگى كەلگۈدەك زىناق پەيدا بولاتتى. سىنىپ مۇدىرى ئۇنى مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

مۇزاكىرە ۋاقتى ئىدى، مەن ئۇنىڭ كىتاپ - دەپتەرلەر بىلەن تومپىيىپ كەتكەن سومكىسىنى ئېچىپ باقتىم. ئۇنىڭ سومكىسىدا دەرسلىك كىتاپ، تاپشۇرۇق دەپتەر، قەلەم قۇتىسىدىن بۆلەك يەنە بىرنەچچە پارچە بالىلارغا ئائىت ھىكايە كىتاپلار بار ئىكەن. كۆزۈم ئەڭ ئاۋال «مىڭ بىر كېچە چۆچەكلىرى توپلىمى» ناملىق كىتاپقا

چۈشتى-دە، ئۇنى قولۇمغا ئالدىم. ئۇ، شۇ ھامانلا: «ئۇنىڭغا تەگمە!» دېدى. مەن ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ گېپىنىڭ چاقچاق ئەمەسلىكىنى چۈشەندىم ۋە مەسىغىمدا كۈلۈپ: «شۇنچە جىق كىتاۋلىق تۇرۇپ بۇنچە قىپكەتمە، ماڭا بۇنى بېرىپ تۇر، ئوقۇۋالاي» دېدىم. «ياق! — دېدى ئۇ، — بۇ تاپتا بەرمەيمەن، دەرستىن چۈشكەندە بىر گەپ بولار» «ۋاي-ۋۇي، گېپىنىڭ يوغانلىقىنى!... — دەيتتىم ئىچىمدە، — بەرمىسەڭ بەرمە، مەن ھەرگىزمۇ سەندەك قىزغانچۇق ئىمىگە ئېگىلمەسمەن: قاراپتۇر، سېنىڭ مەندىن بىرەر نەرسە تىلىمىگىنىڭنى كۆرەي!...»

مەن شۇ كۈندىن باشلاپ شياۋپونى قىزغانچۇق ئىمىكەن دەپ قاراپ ئۇنىڭ بىلەن تۈزۈك ئارىلاشمايدىغان بولدۇم. بىراق «بارمايمەن دىگەن تۆگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتىمەن» دىگەن گەپمۇ بارغۇ؟

تۈنۈگۈن يەكشەنبە كۈنى ئىدى. مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولۇپ، بازارغا چىقتىم، كوچىدا ئادەملەر ئىنتايىن كۆپ ئىدى، ئۇياقتىن-بۇياققا گۈكىرەپ كېتىۋاتقان ماشىنىلارنىڭ ئۈزمەي بېرىۋاتقان سىگناللىرى، نەرسە-كېرەك ساتقۇچىلارنىڭ خېرىدار چاقىرىپ ۋاقىراشلىرى بازار ئىچىنى بىر ئالغان ئىدى... مەن كىشىلەر ئارىسىدىن قىسىلىپ يۈرۈپ شېكەر قومۇشى سېتىۋاتقان بىر يايمىچىنىڭ ئالدىغا چىقىپ قالدىم. قېنىق جىگەررەڭ شېكەر قومۇشلىرى كۆزۈمگە شۇنداق كاتتا كۆرۈنۈپ كەتتى. چۈنكى، مەن شېكەر قومۇشقا بەكمۇ ئامراق ئىدىم، ئاغزىمغا سېرىق سۇ تولغان ھالدا شېكەر قومۇشىغا قاراپ تۇرۇپ قالدىم-دە، يانچۇقۇمغا قول ئۇزاتتىم. لېكىن يېنىمدا بىر تىيىننىڭ

سۇنۇغىمۇ يوق ئىدى. مەن ئىچىمدە: «بوپتۇ خەير، شېكەر قومۇشىنى يېيىش ماڭا نېسىپ بولماپتۇ، ئاستا كېتەي» دەپ تۇرۇشۇمغا، شياۋپونىڭ كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇ مېنى كۆرۈپلا:

— شياۋجۇن، تاپشۇرۇقلىرىڭنى ئىشلەپ بولدۇڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— شياۋپو، قارىغىنە بۇ شېكەر قومۇشلىرىغا، ئاجايىپ ياخشىكەن، بىرەر-يېرىم تال ئېلىپ يەپ باقمايلىمۇ، يېنىڭدا پۇل بارمۇ؟ — دېدىم مەن.

يېنىمدا ئەللىك تىيىن بار، لېكىن مەن بۇنى ئالمايمەن.

ئۇنىڭ بۇ گېپى بىلەن ئۆتكەندىكى ئىش ئېسىمگە كەلدى-دە، ئۇنى ھەم قىزغانچۇق، ھەم پىخسىق بىر نېمە ئىكەن، دەپ كەتمەكچى بولدۇم. ئۇ، چاپىنىمنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ:

— شياۋجۇن توختىغىنە، ئىككىمىز بىللە كىتاپخانىغا بارايلىچۇ، — دېدى.

مەن، بۇنداق قىزغانچۇق، پىخسىق بىلەنمۇ بىر يەرگە بارامدىمەن، دېگەن ئويدا يۇلقۇنۇپلا ماڭماقچى بولدۇم. لېكىن ئۇ قولۇمغا ئېسىلىۋالدى ۋە:

— شياۋجۇن، كۆڭلۈڭگە كەلمىسۇن ئاداش، بەتخەشلىك قىلساق بولمايدۇ! — دېدى.

— پاھ، كىشىگە نەسىھەت قىپكەتكىنىنى! ماڭا ئەپسۇن ئوقۇماي قوي! قىزغانچۇق پىخسىق!... — دېدىم-دە، ئۇنىڭ قولىنى سىلكىۋېتىپ كېتىپ قالدىم.

شۇ كۈنى كەچلىك تاماقتىن كېيىن تېلېۋىزور كۆرەي دەپ تۇرۇشۇمغا، قولىدا بىر پارچە كىتاپ تۇتقان شياۋپو

بىزنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى. مەن ئۇنىڭغا قارىمايلا قوياي دېگەن نىيەتكە كەلگەن بولسام،مۇ، بىراق ئۇ ئۆيگە كىرىپ بولغاچقا يەنىلا ئۇچۇق چىراي بىلەن كۈتۈۋالدىم.

— شياۋجۈن، — دېدى ئۇ، خۇددى مۇئەللىمدەك ۋەزمىن تەلەپپۇزدا، — ئاردىمىزدىكى سوغاقچىلىق مەسىلىسىدە مەن ئەيىپلىك، چۈنكى مەن مەسىلىنى ساڭا ئېنىق ئۇقتۇرۇپ دېمىدىم. سەن مەندىن خاپا بولما، مېنى باشقىچە ئويلاپمۇ قالما. بەلكى مەن ساڭا قىزغانچۇق بولۇپ تۇيۇلغان بولۇشۇم مۇمكىن. ئەمما مەن قىزغانچۇقلاردىن ئەمەس، بىز مۇئەللىمنىڭ سۆزىنى ئېسىمىزدە ئوبدان تۇتۇشىمىز، ئەمەلىيىتىمىزدە ئىجرا قىلىشىمىز لازىم. ئۆتكەن كۈنى سەن مۇزاكىرە ۋاقتىدا ھېكايە كىتاۋىمنى كۆرمەكچى بولدۇڭ، مەن بەرمىدىم. چۈنكى دەرس ۋاقتىدا ھېكايە ئوقۇش توغرا ئەمەس. بۈگۈن كوچىدا شېكەر قومۇشى ئېلىپ يەيلى، دېدىڭ. بىز ھېلىتىنلا بازاردا كۆزىمىزگە كۆرۈنگەننى ئېلىپ يەپ يۈرسەك بولامدۇ؟ ھازىر بىزگە ئەڭ مۇھىمى كۆپرەك بىلىم ئېگەللەش. بىلىملىك بولغىنىمىزدىلا ۋەتەن ئۈچۈن تۆھپە قوشالايمىز. مەن مانا ماۋۇ «جاڭ خېيدي ھەققىدە ھېكايە»نى ھېلىلا سېتىۋالدىم، بۇنى ساڭا سوغا قىلاي!

مەن ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، كىتاپقا تەلپۈنگەن ھالدا كۆزلىرىمگە ياش ئالدىم. ئۇ ئەسلىدە ھەرگىزمۇ قىزغانچۇق بالا ئەمەسكەن. شۇڭا مەن ئۇنىڭ قولىنى چىڭ سىقىملاپ تۇرۇپ تۇرۇپ:

— شياۋپو، سېنى خاتا چۈشىنىپتىمەن، مېنى كەچۈر! — دېدىم.

خەنزۇچىدىن: ھوشۇر ئەخمەت تەرجىمىسى

AltunOq

زەھەرلىك يىلان بىلەن ئېلىشىش

پۇختا ئىشلەنگەن قەپەزدىكى زەھەرلىك يىلان ئۈچ بۇرجەك شەكىللىك كاللىسىنى ئىگىز كۆتىرىپ، ئۇزۇن تىلىنى چىقىرىپ، كۆزلىرىدىن ئوت چاچرىتىپ، قەپەز يېنىدىكى ياش يىگىتكە ئاچكۆزلۈك بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى. يىگىت قىلچە ھودۇقماستىن قەپەز ئىشىگىنى ئاچتى. زەھەرلىك يىلان بېشىنى چىقىرىپ، يىگىتنىڭ بىلىكىنى چېقىۋالدى...

بۇ يىگىتنىڭ ئىسمى جى دېشېڭ. ئۇ 1901-يىلى جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ سىيياڭ ناھىيىسىدە، ئەجدادىدىن بۇيان يىلاننىڭ چېقىشىدىن ھاسىل بولغان يارىنى داۋالاش بىلەن بولۇپ كەلگەن بىر ئائىلىدە تۇغۇلغان، ئائىلىسى ناھايىتى نامرات بولغانلىقتىن، ئۇ ياش ۋاقتىدىلا ئاتا-ئانىسى ئالەمدىن ئۆتكەن. ئاتىسىدىن ئۇنىڭغا ھېچقانداق

مىراس قالمىغان. ئۇنىڭغا قالغان بىردىن-بىر نەرسە يىلان يارىسىنى داۋالاش توغرىسىدىكى رېتسىپ بولغان. ئەمما، بۇ رېتسىپ ئۇچۇن ھەر خىل دورا ماتېرىياللىرى لازىم ئىكەن، لازىم بولۇپمۇ ناھايىتى كۆپ لازىم ئىكەن، ئاندىن دورىلارنىڭ مىقدارى مۇقىم ئەمەس ئىكەن، ئىشلىتىشىمۇ ئەپسىز ئىكەن. جى دېشېڭ ئاددىي، مۇقىم، ئىشلىتىشكە ئەپلىك، ئۈنۈملۈك بىر خىل رېتسىپ تېپىشقا بەل باغلاپتۇ.

شۇنداق رېتسىپ تېپىپ چىققاندا دورا يىغىش ۋە دورا ياساش جەريانىنى كۆپ دەرىجىدە قىسقارتىپ، تەننەرقىنى تۆۋەنلەتكىلى بولىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاتىسىدىن قالغان رېتسىپتىكى ھەر خىل دورىنى ئەستايىدىل تەتقىق قىلىپتۇ، دورىلارنى تاللاپتۇ. يەككە ئىشلىتىلىشى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىلىشىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ يىلان يارىسىنى ساقايتىشتىكى ئۈنۈمىنى تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئۆز ۋاقتىدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمەتنىڭ خەلقنىڭ ھايات-ماماتى بىلەن كارى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، جى دېشېڭنىڭ تەتقىقاتى بىلەنمۇ كارى بولماپتۇ، ئۇنى قوللىماپتۇ. جى دېشېڭنىڭ ئائىلىسى نامرات بولغاچقا، ئىلمىي تەجرىبە ئېلىپ بارغۇدەك شارائىت يوق ئىكەن. قانداق قىلىش كېرەك؟ باشقا ئامال بولمىغاچقا، ئۇ ئۆزىنى زەھەرلىك يىلانغا قايتا-قايتا چاقتۇرۇپ، داۋالاپتۇ. بىر-نەچچە رەت دورىنىڭ ئۈنۈمى ياخشى بولماي، جى دېشېڭ ئۆلۈپ قالغىلى تاس-تاماس قاپتۇ. ئەمما جى دېشېڭ نىيىتىدىن يانماپتۇ. تەجرىبە قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، بىر نەچچە يۈز قېتىم ئۆز بەدىنىدە تەجرىبە قىلىش

ئارقىلىق ئاخىرى ياسىلىشى بىرقەدەر ئاددى، ئۈنۈمى ئالاھىدە ياخشى بولغان رېتسىپ پەيدا قىپتۇ ۋە بۇ ئارقىلىق يىلان چېقىۋالغان نۇرغۇن پۇخرالارنى قۇتقۇزۇپ قاپتۇ. خەلق ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىپتۇ، ئۇنىڭ دورىسىنى «جى دېشېڭنىڭ يىلان دورىسى» دەپ ئاتاپتۇ. ئازاتلىق-تىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ رېتسىپىنى مەردانىلىق بىلەن دۆلەتكە تەقدىم قىلدى.

پىداكارنىڭ زەپەر مارشى

1898 - يىلى جەنۇبىي ئامېرىكا قىتئەسىدىكى بىرازىلىيىدە بىر خىل قىزىل قۇنچىلۇق «سېرىق قىزىتما كېسىلى» تارقالغان. بۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچى-نىڭ دەسلەپ بېشى قايغان، ئارقىدىنلا قىزىتمىسى ئۆرلەپ كەتكەن، پۈتۈن بەدىنى سارغايغان، ئاقىۋەتتە چىدىغۇسىز ئازاپ ئىچىدە ئالەمدىن ئۆتكەن. كىشىلەر بۇ خىل كېسەل-نىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبىنى بىلەلمىگەچكە ئۇنى داۋالاش-نىڭ ئامالىنىمۇ تاپالمىغان. سېرىق قىزىتما كېسىلى خۇددى ۋابا ئىلاھدەك پۈتۈن مەملىكەتكە يامراپ كەتكەن- كىشىلەر ئۇنى تىلغا ئالسىلا بەزگەكتەك جاقىلداپ تىترەپ كەتكەن.

ئازاپتا قالغان بىرازىلىيە خەلقىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن لازىل ئىسىملىك بىر دوختۇر ئىلمىي تەتقىقات گۇرۇپپىسىغا قاتنىشىپ ناھايىتى يىراق ئۆزگە ئەلدىن كېسەللىك تارقالغان رايونغا كەلگەن. بولار پېژ-پېژ *ئىسسىقتا قارىماي بۇ رايوننىڭ تەبىئى مۇھىتى، ئاھالىلار-

نىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى تەپسىلىي تەكشۈرگەن. ئەمما تەكشۈرۈش نەتىجىسى ھېچقانداق ئۈنۈم بەرمىگەن. بىرقانچە ئاي ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ ئۇلار ھېچقانداق يىپ ئۇچى تاپالمىغان.

جاپالىق تۇرمۇش، چىدىغۇسىز ئىسسىق ۋە كېسەل تەھدىتى تۈپەيلى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىدىكى بەزىلەر تەۋرىنىپ مەملىكەتكە قايتماقچى بولغان. لازىل بۇنداق ھەركەتلەرگە قەتئىي قارشى تۇرۇپ، مەجلىستە قىيىنچىلىق ئالدىدا ئارقىغا چېكىنىش ــ ئىلمىي خادىم ئۈچۈن ئەڭ چوڭ نومۇس، دەپ كەسكىن كۆرسەتكەن.

دوختۇر لازىل سېرىق قىزىتما كېسىلىگە گىرىپتار بولغۇچىنىڭ ئائىلىسىگە بېرىپ، سۆھبەتلەشكەن، كېسەلدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئەستايىدىل كۆزەتكەن. ئاقىۋەت ئۇ دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان بىر ھادىسىنى ــ بۇ رايوندا بىر خىل پاشا بولۇپ، شۇ خىل پاشا چاقىقان ئادەملەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ سېرىق قىزىتما كېسىلى بولغانلىقىنى بايقىغان.

لازىل «ئاشۇ پاشىدا سېرىق قىزىتما كېسىلىنى تارقىتىدىغان كېسەللىك قوزغاتقۇچىلار بولسا كېرەك» دەپ ئويلىغان. ئەمما، ئۇ شۇ خىل پاشىنىڭ شۆلگىيىنى مىكروسكوپتا تەكشۈرگەندە ئۇنداق كېسەللىك قوزغاتقۇچىنى بارلىقىنى سېزەلمىگەن. بۇنىڭدىكى سەۋەب ناھايىتى ئاددىي بولۇپ، سېرىق قىزىتما كېسىلىنى تارقىتىدىغان نەرسە ناھايىتى كىچىك بولغاچقا، شۇ ۋاقىتتىكى مىكروسكوپلار ئۇنى كۆرسىتىپ بېرەلمىگەن.

گەرچە شۇنداق بولسىمۇ، دوختۇر لازىل بۇ بىر ئەھۋالنى ئىلمىي تەتقىقات گۇرۇپپىسىغا دوكلات قىلغان.

ئەمما، نۇرغۇن كىشىلەر ئىشەنمىگەن. باتۇر دوختۇر لازىل ھەقىقەتنى كۆپچىلىككە تونۇش، كېسەللىك رايونىدىكى خەلقنىڭ ئازاپتىن بۇرۇنراق قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدىلا سېرىق قىزىتما كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىنى چاققان پاشىنى ئەپكىلىپ ئۆزىنى چاقتۇرغان، نەتىجىدە بۇ سېرىق قىزىتما كېسىلى بولغان.

دوختۇر لازىل ئۆزىنىڭ باتۇرانە ھەركىتى ئارقىلىق سېرىق قىزىتما كېسىلىنى پاشىنىڭ ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت بولغان بىر خىل ۋىرۇس (كېسەللىك قوزغاتقۇچى) نىڭ تارقىتىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغان. كىشىلەر ئۇنىڭ ئىختىراسىغا ئاساسەن پاشىنى يوقىتىپ بۇ خىل كېسەللىكنى تىزگىنلىگەن. بەختكە قارشى، داۋالاش ئۈنۈمى بەرمەي دوختۇر لازىل سېرىق قىزىتما كېسىلى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن. ئۇ ئۆز ھاياتى ئارقىلىق ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىغان بىر پىداكارنىڭ زەپەر مارشىنى يېزىپ، كېيىنكى ئىلمىي خادىملارنىڭ ئۈگىنىش ئۈلگىسىگە ئايلانغان.

خەنزۇچىدىن ماخمۇتجان ئىسلام تەرجىمىسى

تۇزدىن پايدىلىنىپ...

△ تېرىگە قايناقسۇ تۆكۈلۈپ كېتىپ قاتتىق ئېچىشقاندا، بىر ئاز تۇز سۈركەپ قويساق ئاغرىق پەسىيىدۇ.
△ ناخشا ئېيتىشتىن بۇرۇن بىر ئاز تۇزلۇق سۇ ئىچىۋېتىلسە، گال قۇرۇپ كېتىش ياكى ئۈن پۈتۈپ قېلىشتىن ساقلانغىلى بولىدۇ.
△ چېقىلىپ كەتكەن تۇخۇمنى تۇزلۇق سۇدا پىشۇرغاندا، تۇخۇمنىڭ ئېقى سىرتقا چىقىپ كەتمەيدۇ.
△ شۇلتا سۈيىگە بىر ئاز تۇز سېلىۋەتسە كىيىمدىكى ماي داغلىرىنى يۇيۇپ چىقىرىۋەتكىلى بولىدۇ.

مۇز ئىچىدىكى باكتېرىيە

ئىلىم - پەن خادىملىرى مۇزنىڭ ئىچكى قاتلاملىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندە، بەزى باكتېرىيە (مىكروپ) لەرنىڭ نۆلدىن تۆۋەن 7، 8 گىرادۇسلۇق سوغاق تېمپېراتۇرىدىمۇ يۈز يىل ھەتتا مىڭ يىلغىچە ياشاۋېرىدىغانلىقىنى بايقىغان. تېخىمۇ ئەجەپلىنەرلىكى شۇكى، بەزى ۋىرۇسلار (ئۇششاق مىكروپلار) نۆلدىن تۆۋەن 253 گىرادۇسلۇق سوغاق تېمپېراتۇرىغىمۇ بەرداشلىق بېرەلەيدىكەن.

ئاجايىپ تىللار

△ ھايۋاناتلارنىڭ تىللىرى خىلمۇ-خىل بولىدۇ. پاقا تېرىك ھاشاراتلارنى كۆرگەندە دەرھاللا تىلىنى چىقىرىپ ھاشارەتنى تىلىغا يېپىشتۇرۇپ تۇتۇۋالايدۇ.
△ تۆمۈر تۇمشۇق (دۇمباقچى) نىڭ تىلى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن بولۇپ، ئۇچى تەرىپىدە يانىڭ ئوقىغا ئوخشاپ كېتىدىغان قىسقا ئىلمەك بار. شۇڭا ئۇ، دەرەخ تۆشۈكىدىكى قۇرۇت-ھاشارەتلەرنى ئوڭاي چىقىرىپ يېيەلەيدۇ.
△ زىراپىنىڭ تىلى ئۇزۇن ھەم يۇمشاق بولغاچقا، دەرەخنىڭ يوپۇرماق ۋە يۇمران نوتىلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن يۆمەللىۋېلىپ ئاغزىغا سالىدۇ.
△ مۈشۈك تىلىنىڭ سىرتى ئىگەكىكە ئوخشاش يىرىك بولۇپ، سۆڭەكتىكى گۆشلەرنى ئاسانلا شىلىپ چىقىرالايدۇ.

ئەگەر قۇياش بولمىسا

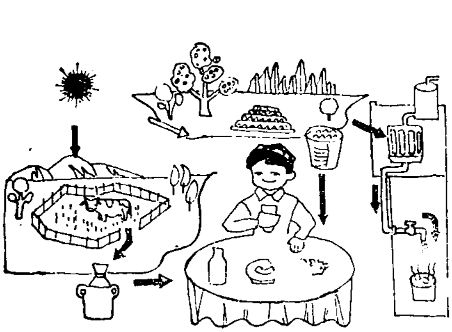

بۇ، قۇياشنىڭ مۇھىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان بىر پارچە رەسىم. ئۆسۈملۈكلەر قۇياش نۇرىغا، سۇغا ۋە ھاۋادىكى كاربون تۆت ئوكسىدىغا تايىنىپ

هايات كەچۈرىدۇ، هايۋاناتلار ئۆسۈملۈكلەرنى يېيىشكە تايىنىپ هايات كەچۈرىدۇ؛ ئىنسانلارمۇ هايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى يېيىشكە تايىنىپ هايات كەچۈرىدۇ. بۇلاردىن شۇنى كۆرۈۋالايمىزكى، يەر شارىدىكى هاياتلىق ئۈچۈن قۇياش بولمىسا بولمايدۇ.

ئەگەر قۇياش بولمىسىچۇ؟

قۇياش بولمىسا، يەر شارى قالايمىقانلىشىپ كېتىدۇ. قۇياش بولمىسا، يەر شارى يورۇقلۇق ۋە ئىسسىقلىق مەنبەسىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ، جاهان كېچە - كۈندۈز قاراڭغۇلۇققا چۆمىدۇ، يەر شارى ناهايىتى تېزلىك بىلەن سوۋۇيدۇ، هاۋادا تۆت پەسىل ئۆزگىرىشى بولمايدۇ، جانلىقلارمۇ يوقىلىدۇ. قۇياش بولمىسا، يەر شارى قۇياشنىڭ تارتىش كۈچىدىن مەھرۇم بولۇپ، ئۆز ئوربىتىسىدىن ئايرىلىپ، بېشى قايغان يەردە لەيلەپ يۈرىدۇ.

ئەگەر هاۋا بولمىغان بولسا

كۆرگىلى هەم تۇتقىلى بولمايدىغان هاۋا بىز ئىنسانلار ئۈچۈن سۇ ۋە ئوزۇقلۇقتىنمۇ مۇھىم. ئادەم ئاش - نان يېمەيمۇ بىر - ئىككى ھەپتە ياشىيالايدۇ، ئەمما هاۋا يوق بولسا ئاران نەچچە مىنۇتلا ياشىيالايدۇ. يەر شارىدىكى بارلىق جانلىقلار هاۋاسىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ.

هاۋا بولمىسا يەر - زېمىننى سۇر بېسىپ پۈتۈنلەي جىمجىتلىق هۆكۈم سۈرىدۇ. ئاۋۇش هاۋا ئارقىلىق تارالغاچقا، هاۋاسىز ھېچقانداق شەپىنى ئاڭلىغىلى بولمايدۇ. شامال هاۋا ئېقىمى ئارقىلىق شەكىللەنگەچكە، هاۋا بولمىسا شامال

چىقالمايدۇ. ھاۋا بولمىسا بۇلۇت بولمايدۇ، كېچىدە چېمىرلاپ تۇرىدىغان يۇلتۇزلارمۇ غايىپ بولىدۇ، سەرەڭگە چېقىلمايدۇ، ئوت يېقىلمايدۇ، ئاپتوموبىللار قوزغالمايدۇ.

ئاتموسفېرا قاتلىمىنىڭ قوغدىشى بولمىسا، كۈندۈزدىكى قۇياش نۇرىنىڭ ئۇدۇل چۈشۈشى بىلەن يەر شارى يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى سېلسىيە 300 نەچچە گىرادۇسقا يېتىدۇ؛ كېچىسى بىردىنلا تۆۋەنلەپ نۆلدىن تۆۋەن 200 نەچچە گىرادۇسقا چۈشۈپ قالىدۇ.

ئويلاپ كۆرۈڭا، ھاۋا نېمە دېگەن قىممەتلىك ـ ھە!

ماتېرىيالدىن: ئۆمەرجان مۇھەممەت

كىچىككىنە سازاڭنىڭمۇ پايدىسى زور

كىچىك دوست، بىلەمسىز، سازاڭ قارىماققا ناھايىتى ئاددى، لېكىن ئۇنىڭ پايدىسى ناھايىتى زور. مەسىلەن، ئېيتايلۇق:

1. سازاڭ تۇپراقنى يۇمشىتىدۇ ۋە ياخشىلايدۇ.

2. سازاڭنىڭ مايىقىدا ئازوت، كالىي، فوسفور قاتارلىق ماددىلار مول بولغانلىقتىن، تۇپراقنىڭ مۇنبەتلىكىنى ئاشۇرىدۇ.

3. سازاڭدا ئاقسىل، ماي مىنېرال ۋە شېكەرلىك ماددىلار كۆپ بولغاچقا، ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى ناھايىتى يۇقىرى. شۇڭا ئۇ ھايۋانلار بىلەن قۇشلارنىڭ ئەلا سۈپەتلىك ئوزۇقلۇغى ھېسابلىنىدۇ.

4. سازاڭنىڭ تىبابەتچىلىكتە ئىشلىتىلىشى ناھايىتى كەڭرى. (قىزىتما قايتۇرۇش، تارتىششىنى بوشاشتۇرغۇچى قاتارلىق جەھەتلەردە)

5. سازاڭ ئارقىلىق مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. مەسىلەن: 100 مىليون تال سازاڭ بىر كۈندە 40 توننا ئورگانىك تاشلاندۇقلارنى يەپ تۈگىتىدۇ.

سۆيۈملۈك دوستلار، بىز سازاڭنى ئاسرايلى، ئۇ بىزنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا ناھايىتى ئەھمىيەتلىك.

ماتىرىيالدىن: مۇبارەك ئەبەيدۇللام

ئادەم بەدىنىدىكى ئەڭ كۆپ ماددا

چوڭ كىشىلەر بەدەن ئېغىرلىقىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى سۇ ئىگەللەيدۇ، باللارنىڭ بەدىنىدىكى سۇ تېخىمۇ كۆپ بولىدۇ.

بەدەندىكى سۇنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمى ھەر خىل ھۈجەيرىلەرنىڭ ئىچىدە بولىدۇ، بۇنى ھۈجەيرە سۇيۇقلۇقى دەپ ئاتايمىز. قالغان ئۈچتىن بىر قىسىم سۇ ھۈجەيرىلەرنىڭ سىرتىدا بولىدۇ، بۇنى ھۈجەيرە سىرتىقى سۇيۇقلۇقى دەپ ئاتايمىز. ئادەم بەدىنىگە زۆرۈر بولغان ئوزۇقلۇقلار ھۈجەيرە سىرتقى سۇيۇقلۇقى ئارقىلىق ھۈجەيرىلەر ئەتراپىغا ئېقىپ بېرىپ، ھۈجەيرە پەردىسى ئارقىلىق ھۈجەيرە سۇيۇقلۇقىغا كىرگۈزۈلىدۇ؛ ھۈجەيرە سۇيۇقلۇقىدىكى كېرەكسىز ماددىلار ھۈجەيرە پەردىسى ئارقىلىق ھۈجەيرە سىرتقى سۇيۇقلۇقىغا چىقىرىلىپ، ئاندىن بەدەن سىرتىغا ھەيدىلىدۇ.

AltunOq

ھۆجەيرە سىرتقى سۈيۇقلۇغىنىڭ مۇنداق ئالاھىدە رولى بار.

ئۆگىلەردىكى سۇ ئىنتايىن ياخشى سىلىقلاش مېيى بولۇپ، ئۆگىنىڭ ھەركەتتىن سۈركىلىپ ئۇپرىشىنى ئازايتىدۇ.

كۆز چۆغىدىكى سۇ كۆزنىڭ كۆرۈشىگە ياردەم بېرىپ، نەرسىلەرنى تېخىمۇ روشەن كۆرسىتىدۇ؛ كۆز يېشى كۆزنى نەملەش ۋە سىلىقلاشتىن سىرت، كۆزنىڭ پاكىزلىقىنى ساقلايدۇ.

ئىچكى قۇلاقتىكى سۇ قوبۇل قىلغان تاۋۇش دولقۇنىدىن تىترەش ھاسىل قىلىش ئارقىلىق، ئۇرغۇ تەسىراتىنى سەزگۈ ئورگانلىرىغا يەتكۈزۈپ، ئادەمگە تاۋۇشلارنى ئاڭلىتىدۇ ھەمدە سەزگۈگە ياردەم قىلىدۇ.

بەدەندىكى سۇ نورمال ھەم يېتەرلىك بولغاندىلا، بارلىق ئورگانىزىملار پائال ھەركەت قىلالايدۇ. بىز باللار ئۆسۈش باسقۇچىدا تۇرغاچقا، بەدىنىمىز سۇغا تېخىمۇ ئېھتىياجلىق. بەزى باللار سۇنى كەم ئىچىدۇ، كۆكتات يېيىشكە قېرىق، بۇ ياخشى ئادەت ئەمەس، بۇنداق ئەللەتنى ئۆزگەرتمىسە ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشكە تەسىر يېتىدۇ.

ماتېرىيالدىن: ئۆمەرجان مۇھەممەت

يەر شارىنىڭ چاپىنى — ئاتموسفېرا

ئالەم بوشلۇغىدىكى ئاقار يۇلتۇزلار ھەمىشە يەر شارىغا سوقۇلماقچى بولۇپ كېلىدۇ. لېكىن ئۇلار ئاتموسفېرا قاتلىمىغا كىرىشى بىلەنلا سۈركىلىشتىن ئوت ئالىدۇ - دە، ئاخىرى ئېرىپ تۈگەيدۇ. ئېرىپ بولالمىغانلىرى يەنى مېتېئورىت تاش

يەر شارىغا چۈشىدۇ، چىلاندەك بىر تاش ئاسماندىن يەرگە چۈشسە بىر مېتىر قېلىنلىقتىكى پولات تاختىنى تېشىۋېتىدۇ. ئويلاپ بېقىڭ، ئەگەر يەر شارىنى ئاتموسفېرا قوغداپ تۇرمىسا، بىر تونىدىن ئارتۇق ئېغىرلىقتىكى مېتېئورىت تاش ئاسماندىن يەر شارىغا چۈشسە، يەر شارى قانداق بولۇپ كېتەر؟

يەر شارىنىڭ قىممەتلىك چاپىنى بولغان ئاتموسفېرا يەر شارىدىكى جانلىقلارنىڭ ھاياتىغا تەھدىت سالىدىغان قۇياش نۇرىدىكى ئۇلترا بىنەپشە نۇرىنى ئۆزىگە قوبۇل قىلىۋېلىپ، ھايۋانات ـ لار بىلەن ئۆسۈملۈكلەرنى قوغداپ كېلىۋاتىدۇ.

ماتېرىياللاردىن: دىلمۇرات

يەر شارىدا قانچىلىك سۇ بار؟

دۇنيا خەرىتىسىگە قارىسىڭىز شۇنچىۋالا چوڭ يەر شارىنىڭ ئاز قىسمىنى قۇرۇقلۇق، كۆپ قىسمىنى دېڭىز ـ ئوكيان تەشكىل قىلىدىغانلىقىنى كۆرىسىز. ئۇنداقتا دېڭىز سۈيى زادى قانچىلىكتۇ؟ ئەگەر دېڭىز سۈيىنى سۇ شارى قىلىپ تۈپلىگەندە، ئۇنىڭ دىئامېتىرى تەخمىنەن 1500 كىلو ـ مېتىر كېلىدۇ. مۇبادا يەر شارىنى يۈزى سىلىق شارغا ئايلاندۇرۇپ، ئاندىن دېڭىز سۈيىنى يەر يۈزىگە تەكشى يايسا، ئۇ چاغدا يەر شارىنى قاپلاپ تۇرغان 2700 مېتىر چوڭ ـ قۇرلۇقتىكى بىر ئوكيان شەكىللىنىدۇ.

لېكىن يەر شارىدىكى سۇنىڭ ھەممىسى دېڭىز ـ ئوكياندىلا بولمايدۇ؛ چۈنكى سۇنىڭ ھالىتى ئۆزگىرىشچان بولغاچقا،

جايلىشىش ئەھۋالىمۇ بەك مۇرەككەپ بولىدۇ. بەزى كىشىلەر تەخمىنەن مۆلچەرلەپ: ئاتموسفېرادىكى، يەر يۈزىدىكى ۋە يەر ئاستىدىكى سۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتكۈل يەر شارىدىكى سۇنىڭ مىقدارى جەمى 1 مىليارت 400 مىليون كۇپ كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە دېڭىز سۈيى 97 پىرسەنتتىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. قالغان ئۈچ پىرسەنتكە يەتمىگەن سۇ ھاۋاغا، دەرياغا، كۆلگە، مۇزلۇققا ۋە يەر ئاستىغا تارقالغان دەپ قارايدۇ.

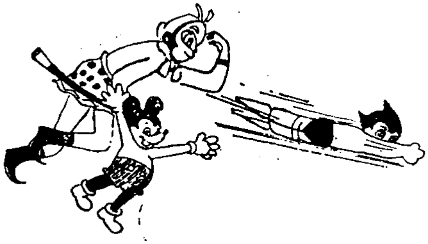

ھەركەتلىك سۈرەت فىلىمى قانداق ئىشلىنىدۇ؟

قەغەزگە سىزىلغان رەسىملەرنىڭ ھەركەتلەنگەنلىكىنى قايسىڭلار كۆرگەن؟ ئەمەلىيەتتە ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. رەسىمدىكى گۈللەرنىڭ ئېچىلىشى، رەسىمدىكى قۇشلارنىڭ سايرىشى، رەسىمدىكى ئاسماندىن يامغۇر يېغىشى، رەسىمدىكى كىچىك ئېرىقلاردا سۇنىڭ شىلدىرلاپ ئېقىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

ئەمما، ئەگەر سىز كۆرۈنۈشى ئوخشىشىپ كېتىدىغان نۇرغۇن رەسىملەرنى بىر - بىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، ناھايىتى چاپسانلىق بىلەن ئۇنى ھەركەتلەندۈرۈپ بېرىدىغان بولسىڭىز، سىز كۆپ-كۆك ئاسماندا قۇياشنىڭ ئىللىق كۈلۈپ تۇرغانلىقىنى ياپ يېشىل زېمىندا بالىلارنىڭ زوق - شوخ بىلەن سەكرىشىپ ئۇسۇل ئويناۋاتقانلىقىنى، قىسقىسى، رەسىمدىكى ھەممە

نەرسىلەرنىڭ جانلىنىپ راست نەرسىدەك ھەركەتلەنگەنلىكىنى بايقايسىز. ھەركەتلىك سۈرەت دىگىنىمىز مانا شۇ. ھەركەتلىك سۈرەت فىلىمىنى ئىشلىگۈچى تاغىلار، ئاچىلار مۇشۇ قائىدىگە ئاساسلىنىپ، ئاساسەن ئوخشىشىدىغان، ئەمما رەت تەرتىۋى بويىچە ئۆزگىرىدىغان رەسىملەرنى كۆپلەپ سىزىپ چىقىپ، كىنوغا ئېلىش ئاپاراتى ئارقىلىق رەت تەرتىۋى بويىچە تارتىپ، ئاندىن يۇقۇرى سۈرئەت بىلەن قويىدۇ ھەمدە ئۇنىڭغا چىرايلىق مۇزىكىنى ماسلاشتۇرۇپ بېرىش ئارقىلىق كىشىنى مەپتۇن قىلارلىق ھەركەتلىك سۈرەتلەر فىلىمىغا ئايلاندۇرىدۇ. ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن «قار مەلىكىسى»، ياپونىيىدە ئىشلەنگەن «تۆمۈر بىلەگلىك ئاتوم»، «ئورمان پادىشاسى»، مەملىكىتىمىزدە ئىشلەنگەن «سۇن ۋۇكۇڭنىڭ ئەرشنى قالايمىقان قىلىشى» - قاتارلىق ھەركەتلىك سۈرەتلىك فىلىملار ئەنە شۇنداق ئىشلەنگەن.

ماتېرىياللاردىن: تۇرارىبېك نىياز

نان قېپى

ئاكىسى: بۈگۈن مەن يەنە تاپشۇرۇق ئىشلىشىڭگە ياردەملىشەيمۇ؟

ئۇكىسى: يوغسۇ، تۈنۈگۈن سەن «بىر ۋاق تاماق» دىگەننى «بىر تونىا تاماق» دەپ يېزىپ قويۇپتىكەنسەن، ساۋاقداشلىرىم مېنى «نان قېپى» دەپ مازاق قىلىشتى.

بادۇيالىق ۋەتەنپەرۋەر بالا

ئامىتىس (ئىتالىيە)

فرانسىيىنىڭ بىر پاراخودى ئىسپانىيىنىڭ بارسىلونا دېگەن يېرىدىن قوزغىلىپ، ئىتالىيىنىڭ گېنۇيا دېگەن يېرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. پاراخوت ئىچىدە فرانسىيەلىك، ئىتالىيەلىك، ئىسپانىيىلىك ۋە شىۋېتسارىيىلىك يولۇچىلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇستى- بېشى جۇل- جۇل ئون بىر ياشلىق بىر بالا بار ئىدى. ئۇ، ئادەملەردىن ياۋايى هايۋاندەك

يىراقلىشىپ، قاپاقلىرىنى تۈرۈپ بىر چەتتە قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ كىشلەرگە مۇنداق يامان كۆز بىلەن قارىشى سەۋەپسىز ئەمەس ئىدى. بۇندىن ئىككى يىل بۇرۇن ئۇنىڭ يېزىدا دېخانچىلىق قىلىدىغان ئاتىسى ئۇنى ئويۇن قويۇپ پۇل تاپىدىغانلارغا سېتىۋېتىپتۇ. ئۇلار بالىنى خالىغانچە ئۇرۇپ، تېپىپ، ئاچ قويۇپ ئويۇن قويۇشنى ئۆگىنىشكە مەجبۇرلاپ، فرانسىيە، ئىسپانىيە قاتارلىق جايلارغا ئويۇن قويۇشقا ئېلىپ بېرىپتۇ، ئۇلار ئۇنى ھەدېسىلا ئۇرۇپ، تىللاپتۇ، لېكىن ئۇنىڭغا قورسىقى تويغۇدەك تاماق بەرمەپتۇ.

بارسېلوناغا بارغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ ئېغىرلىشىپتۇ. ئۇ خورلۇقتا ۋە ئاچلىقتا چىدىمىغانلىقتىن، ئاخىرى

Altun

خوجايىنىنىڭ يېنىدىن قېچىپ چىقىپ، ئىتالىيە كونسۇلـ
خانىسىغا بېرىپ ئۆزىگە پانالىق تىلەپتۇ. كونسۇلنىڭ ئىچى
ئاغرىپ، ئۇنى مۇشۇ پاراخوتقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ ھەمدە
گېنۇيادىكى مۇھاپىزەتچى ئەمەلدارغا ئۇنى ئۆيىگە يەتكۈزۈپ
قويۇشنى تاپىلاپ بىر پارچە خەت يېزىپ بېرىپتۇ. غەمكىن،
كېيىملىرى جۇل-جۇل بۇ بالا پاراخوتنىڭ ئىككىنچى دەرىـ
جىلىك ياتاقخانىسىدا ئولتۇرۇپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭغا ھەيران
بولۇپ قارىشىپتۇ. خۇددى ئۇ ھەممە ئادەمدىن نەپرەتلەنگەنـ
دەك، باشقىلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ قايتۇرماپتۇ، ھەممىيـ
لەنگە ئالىيىپ قاراپتۇ، تۇرمۇشتىكى قىيىنچىلىق ۋە ئازاپـ
ئوقۇبەتلەر ئۇنىڭ يۈرىكىنى زىدە قىلىپ مۇشۇ ھالغا كەلتۈـ
رۈپ قويغان ئىكەن. ئۈچ يولۇچى ئۇنىڭدىن ئۇنى سوراپ،
بۇنى سوراپ ئاخىرى ئۇنى زۇۋانغا كەلتۈرۈپتۇ. ئۇ، كەچۈرـ
مىشلىرىنى ئىتاليانچە، فرانسۇزچە ۋە ئىسپانچە ئۈچ خىل
ئارىلاشما تىل بىلەن ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇ ئۈچىيلەن
گەرچە ئىتالىيىلىك بولمىسىمۇ ئۇنىڭ سۆزىنى چۈشىنىپتۇ.
ئۇلارنىڭ ئىچى ئاغرىپ، كەيپىچىلىكتە ئۇنىڭغا بىر ئاز پۇل
بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىشنى داۋاملاشتۇرۇپ، يەنە
بەزىبىر ئىشلارنى ئاڭلىۋالماقچى بولۇشۇپتۇ. بۇ چاغدا بىرـ
نەچچە ئايال كىرىپ كەپتۇ، ئۇلار ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغانـ
دىن كېيىن، ئۆزىنىڭ سېخىيلىقىنى نامايىش قىلىش ئۈچۈن
قەستەن جوزىنىڭ ئۈستىگە تەڭگە-پۇللارنى جاراڭلىتىپ
تاشلاپ، ئۈنلۈك قىلىپ: «مە! بۇلارنىمۇ ئالغىن» دەپتۇ.

بالا بوش ئاۋاز بىلەن رەھمەت ئېيتىپ پۇللارنى يانـ
چۇقىغا ساپتۇ، ئۇنىڭ مىسكىن چىرايىدا تۇنجى قېتىم خۇشال
كۈلۈمسىرەش پەيدا بوپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ئورنىغا بېرىپ كارـ

ۋات تاختىسىنى چۈشۈرۈپ يېتىپتۇ-دە، بۇندىن كېيىنكى ئىشلىرى ئۈستىدە چوت سوقۇشقا باشلاپتۇ، ئۇ بۇ پۇللارغا پاراخوتتا ياخشى يېمەكلىكلەرنى سېتىۋېلىپ ئىككى يىلدىن بۇيان ئاچ قالغان قوسىقىنى تازا بىر تويدۇرۇۋالىدىغان بولدۇم، گېنۇياغا بارغاندىن كېيىن يېڭى چاپان ئېلىپ، يىر-تىلىپ كەتكەن ئىگىنلىرىمنى ئۆزگەرتىۋالىمەن، ئاشقان پۇللارنى ئاتا-ئانامغا ئاپىرىپ بەرسەم ئۇلار ماڭا ياخشىراق قارايدۇ، دەپ ئويلاپتۇ. بۇ پۇللار ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھەقىقەتەن بىر بايلىق ئىكەن. ئۇ كارۋاتتا يېتىپ مۇشۇ شىرىن خىياللارنى سۈرۈۋاتقاندا، ھېلىقى ئۈچەيلەن تېخىچە ئۈستەل ئالدىدا ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىۋاتاتتى.

ئۇلار ھاراق ئىچكەچ ساياھەت قىلغان جايلىرى ھەق-قىدە پاراڭلاشماقتا ئىدى. گەپ ئىتالىيە ئۈستىدە توختالغاندا، بىرسى ئىتالىيىنىڭ مېھمانخانىسى ياخشى ئەمەس دەپ ئاغرىن-سا، يەنە بىرسى ئىتالىيىنىڭ پويىزى بەك ناچار دەيتتى، ئۇلار سۆزلىگەنسېرى ئەدەپ، ئىتالىيىنى بىرمۇ ياخشى يېرى يوقتا چىقىرىشتى. بىرسى ئىتالىيىگە بارغاندىن كۆرە شىمالىي

قۇتۇپقا بارغان تۈزۈك دىسە، يەنە بىرى ئىتالىيىدە باندىتتىن باشقا نەرسە يوق دەپ ھۆكۈم چىقىراتتى، ئۈچىنچىسى بولسا ئىتالىيىلىك ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى ساۋاتسىز دەيتتى.

— دۆت خەلق، — دىدى بىرسى.

— مەينەت خەلق، — دىدى يەنە بىرسى.

«قاراق...» ئۈچىنچىسى «قاراقچى» دىمەكچى بولۇپ تېخى سۆزى تۈگىمەستىنلا، تەڭگە پۇللار ئۇلارنىڭ باش ۋە دۈمبىلىرىگە خۇددى مولدۇردەك تاراسلاپ ئۇرۇلۇشقا، شاراقشىپ ئۈستەل ۋە پوللارغا چۈشۈشكە باشلىدى. ھىلقى ئۈچ كىشى ئاچچىغىدىن يېرىلغۇدەك بولۇپ بېشىنى كۆتىرىدىشىگە، يەنە بىر سىقىم پۇل ئۇلارنىڭ يۈزىگە ئۇرۇلدى.

ئېلىشە!— دىدى بالا كارۋاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ مەنسىتمىگەن ھالدا: «سەنلەر ۋەتىنىمگە ھاقارەت قىلىشۋاتىسەن، ماڭا سەنلەرنىڭ پۇلۇڭ كېرەك ئەمەس!

يومۇر

ئوغلى: باشقىلارنىڭ تۆۋەن نومۇر ئالغىنىنى كۆرگەندە ۋاقىرسا بولامدۇ؟

دادىسى: ۋاقىراش توغرا ئەمەس. ئۇنىڭغا سىللىق-يۇمشاقلىق بىلەن تەسەللى بېرىپ، ياردەم قىلىش كېرەك...

ئوغلى: ئۇنداق بولسا سىزگە بىر ئىشنى ئېيتىپ قوياي: مەن ھىساپتىن ئارانلا 21 نومۇر ئالدىم.

دادىسى: نىمە؟! سەن...!

ئوغلى: دادا... ۋاقىرىماڭ.

شىر ۋە كۈچۈك

ل. تولستوي (سوۋېت ئىتتىپاقى)

ئەنگلىيىنىڭ پايتەختى لوندوندا بىر ھايۋاناتلار باغچىسى بار ئىكەن. بۇ ھايۋاناتلار باغچىسى كىشىلەرگە ھايۋانلارنى كۆرسەتكەندە، ئۇلاردىن پۇل ئەمەس، بەلكى ھايۋانلارنىڭ ئوزۇغى ئۈچۈن ئىت ۋە مۈشۈكلەرنى تەلەپ قىلىدىكەن.

بىر ئادەمنىڭ ھايۋانلارنى كۆرۈپ باققۇسى كەپتۇ ۋە كوچىدىن بىر كۈچۈكنى تۇتۇۋېلىپ، ھايۋاناتلار باغچىسىغا ئاپىرىپتۇ. خوجايىن بۇ ئادەمنى باغچىغا كىرگۈزۈپتۇ، كۈچۈكنى بولسا، قەپەزنىڭ ئىچىدىكى شىرغا يېيىش ئۈچۈن تاشلاپ بېرىپتۇ.

كۈچۈك قۇيرۇغىنى يىغىۋېلىپ، قەپەزنىڭ بۇلۇڭىغا سىقىلىۋاپتۇ. شىر كۈچۈكنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنى پۇراپ قويۇپتۇ.

كۈچۈك ئوڭدىسىغا يېتىپ، پۇتلىرىنى كۆتىرىپتۇ ـ دە، قۇيرۇغىنى شىپاڭلىتىشقا باشلاپتۇ.

شىر ئۇنى ئىتتىرىپ دومىلىتىۋېتىپتۇ.
كۈچۈك سەكرەپ تۇرۇپ، ئالدى پۇتلىرىنى كۆتىرىپ، كەينى پۇتلىرى بىلەن تىك تۇرۇپتۇ.
شىر كۈچۈككە قاراپ بېشىنى ئۇياق-بۇياققا بۇراپ قويۇپتۇ-دە، ئۇنىڭغا چىقىلماپتۇ.
خوجايىن شىرغا گۆش تاشلاپ بېرىپتۇ، شىر گۆشتىن بىر پارچىنى يۇلۇپ ئېلىپ، كۈچۈككە قالدۇرۇپتۇ.
ئۇلار كەچقۇرۇن ئۇخلىغاندا، كۈچۈك بېشىنى شىرنىڭ ئالقىنىغا قويۇپ يېتىپتۇ.
شۇنىڭدىن باشلاپ، شىر بىلەن كۈچۈك بىر قەپەزدە ياشاپتۇ. شىر ئۇنىڭغا چىقىلمايدىكەن، ئۇنىڭ بىلەن بىللە تاماق يەيدىكەن، بىللە ئۇخلايدىكەن، بىللە ئوينايدىكەن.
بىر كۈنى، كۈچۈكنىڭ ئىگىسى هايۋاناتلار باغچىسىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ كۈچۈكىنى تونۇپ قاپتۇ. ئۇ، هايۋاناتلار باغچىسىنىڭ خوجايىنىدىن كۈچۈكنى قايتۇرۇپ بېرىشىنى تەلەپ قىپتۇ. خوجايىن كۈچۈكنى ئىگىسىگە بېرىدىغان چاغدا كەچى بولۇپ ئۇنى قەپەزدىن ئالاي دەپتىكەن، شىر ئەلپازىنى بۇزۇپ خىرىلداشقا باشلاپتۇ.
شۇنداق قىلىپ، شىر بىلەن كۈچۈك قەپەزنىڭ ئىچىدە بىر يىل بىللە ياشاپتۇ.
بىر يىلدىن كېيىن، كۈچۈك ئاغرىپ ئۆلۈپ قاپتۇ. شىر بىر نەرسە يېگىلى ئۇنىماي، كۈچۈكنىڭ جەسىدىنى پۇرايدىكەن، پۇتى بىلەن ئىتتىرىپ، قىمىرلىتىپ باقىدىكەن.
شىر كۈچۈكنىڭ ئۆلگەنلىكىنى سېزىپتۇ-دە، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇ، قۇيرۇغى بىلەن ئۆزىنىڭ

AltunOq

بېقىنلىرىغا ساۋاپتۇ، قەپەزنىڭ تاملىرىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ، پەنجىرىلەرنى غاجىلاشقا باشلاپتۇ.

شىر قەپەزنىڭ ئىچىدە ئۆزىنى ئۇياقتىن - بۇياققا ئۇرۇپ ھۆكىرەۋېرىپتۇ. ئاندىن ئۆلۈك كۈچۈكنىڭ يېنىدا يېتىۋېلىپ، ھېچكىمنى يېقىن كەلتۈرمەپتۇ.

خوجايىن قايغۇسىنى ئۇنۇتامدىكىن دەپ، شىرنىڭ قېشىغا باشقا بىر كۈچۈكنى كىرگۈزۈپتۇ. ئەمما، شىر ئۇنى پارچە - پارچە قىلىۋېتىپتۇ. شىر ئۆلۈك كۈچۈكنى قۇچاقلىغىنچە بەش كۈن يېتىپتۇ.

ئالتىنچى كۈنى شىر ئۆلۈپ قاپتۇ.

ئەي قىز، تالا - تۈزدە ۋە ئۆيدە تەرتىپلىك بولۇڭكى، پىرى يوق سۇنايدەك كەلسە - كەلمەس ۋاقىراپ يۈرمەڭ. بۇ قىزلار ئۈچۈن بەك ئەدەپسىزلىك بولىدۇ. كىشىلەر بار يەردە پۇتىڭىزنى كېرىپ ئولتۇرماڭ. ئۆزىڭىزدىن چوڭلارنىڭ ئالدىدىن تۇغرا ئۆتمەڭ، باشقىلارنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىماڭ، قىلىقسىز گەپ - چاپچاقلار بولغان يەردە قۇلاق سېلىپ ئولتۇرماڭ.

هۆرمەتلىك نەسىردىن ئەپەندى

بۇرۇن سوۋېت ئىتتىپاقى «چاررۇسىيە»، پادىشاسى «چار پادىشا» دەپ ئاتىلىدىكەن. «چار» دېگەننىڭ مەنىسى نىمە؟

غۇلجا ناھىيە خۇدىيار يېزى گۈڭشې ئوتتۇرا مەكتىۋى «10 — B» سىنىپتىن ئادىل ئابدۇسالام

ساۋاقداش ئادىل ئابدۇسالام

«چاررۇسىيە»، «چار پادىشا» دېگەن سۆزدىكى «چار»نىڭ مەنىسى پادىشا دېگەنلىكتۇر. گەرچە شۇنداق بولغاندا «چار پادىشا» دېگەن سۆزدىن «پادىشا ـ پادىشا» دېگەن مەنە چىقىپ قالسىمۇ، ئادەتلىنىپ قالغانلىغىمىز ئۈچۈن بۇ ئاتالغۇنى يەنىلا «خۇاڭخې دەرياسى»، «تەيشەن تېغى» دېگەندەك «چار پادىشا» دەپ قوللىنىپ كېلىۋاتىمىز. «چار پادىشا» روسىيە پادىشاسىنىڭ نامى بولۇپ، ئەسلىدە لاتىنچە «Caesar»دىن ئۆزگەرتىپ ئېلىنغان. «Caesar» قەدىمقى رىم پادىشاسىغا بېرىلگەن نام. 1547 ـ يىلى روسىيە پادىشاسى ئىۋان IV ئۇنىجى قېتىم «چار پادىشا» دەپ ئاتالغان. 1721 ـ يىلى پېتىر I بۇ نامنى ئېمپېراتورغا ئۆزگەرتكەن، بىراق «چار پادىشا» دېگەن

نام يەنىلا ئىشلىتىلىپ كەلگەن. 1917 - يىل فېۋرال بۇرژۇئا ئىنقىلاۋى چار پادىشا تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى. بۇلغارىيە پادىشاسىمۇ 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ تاكى 1946 - يىلى خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغىچە، ئۆزىنى «چار پادىشا» دەپ ئاتاپ كەلگەن.

دېمەك، «چار» دىگەن سۆز پادىشا دىگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

ھۆرمەتلىك نەسىرىدىن ئەپەندى:

مەن چوڭلارنىڭ: «باللار قۇشقاچ ئويىنسا يۈزىگە سەپكۈن چىقىپ كېتىدۇ» دىگەن سۆزىنى بىرنەچچە رەت ئاڭلىدىم. بۇ گەپ راستمۇ؟

چۆچەكتىن: نەسرۇللا

ساۋاقداش نەسرۇللا:

سەپكۈن ئادەمنىڭ ئۆسمۈرلۈك، ياشلىق چاغلىرىدا يۈز، قوللىرىدا پەيدا بولىدۇ. سەپكۈن قوڭۇر ۋە قارامتۇل بولىدۇ، قارىماققا خۇددى قۇشقاچنىڭ تۇخۇمىدىكى داغلارغا ئوخشاپ كېتىدۇ. شۇڭا بەزى كىشىلەر سەپكۈننى «قۇشقاچ دېغى» دەپمۇ ئاتىشىدۇ.

ئادەملەردە نېمە ئۈچۈن سەپكۈن پەيدا بولىدۇ؟ بىزنىڭ تېرىمىزدە بىر خىل «رەڭلىك ھۈجەيرە» بار. گەرچە بۇ خىل ھۈجەيرىلەر كۆپ بولمىسىمۇ، ئۇلار باشقا ھۈجەيرىلەرگە قارىغاندا سەل چوڭراق بولىدۇ. ئۇلار

ناھايىتى سەزگۈر بولۇپ، قۇياش نۇرى ۋە ئۇلترا بىنەپشە نۇرنى ناھايىتى تېز قوبۇل قىلىدۇ. بىزنىڭ تېرىدىمىز قۇياش نۇرىنىڭ تەسىرىدە ئۇچرىغاندىمۇ سەپكۇن پەيدا بولىدۇ. ئەمما، سەپكۇنىنىڭ پەيدا بولۇشى كۆپ چاغلاردا ئىرسىيەتكە مۇناسىۋەتلىك. بەزى ئادەملەر ئاپتاپقا چىققان ھامان يۈزىدە سەپكۇن پەيدا بولىدۇ. بەزى ئادەملەر ئۆمۈر بويى ئاپتاپتا يۈرسىمۇ يۈزىدە سەپكۇن بولمايدۇ. ئەمما، يۈزگە سەپكۇن چىقىشنىڭ قۇشقاچ ئوينىاش بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق.

ھۆرمەتلىك نەسىردىن ئەپەندى

مەن گېزىتتىن مۇنداق بىر خەۋەرنى ئوقۇدۇم: بۆرە بىر بوۋاق-نى ئورمانلىققا ئەكىرىپ كېتىپ، ئۇنى ئۆزى ئېمىتىپ چوڭ قىپتۇ. بالا چوڭا-غاندىن كېيىن بۆرىگە ئوخشاش تۆت پۇتلاپ مېڭىپتۇ، ئادەملەرگە ئۆچ بوپتۇ، قىسقىسى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئىنسانىي خىسلەتتىن ئەسەرمۇ بولماستىن، يۈرۈش-تۇرۇشىنىڭ ھەممىسى ھايۋانلارنىڭكىدىن پەرق قىلمايدىغان بوپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئوقۇپ ئويلىنىپ قالدىم. بەزى بالىلار كالا سۈتى ئېمىپ چوڭ بولىدۇ. نېمىشقا ئۇلار «كالا بالا»غا ئايلىنىپ قالمايدۇ.

بۆرىتالادىن: سايىم

ساۋاقداش سايىم

بۆرە بالىنىڭ ئەقلىنىڭ كەملىگى، زېھنىنىڭ تۆۋەنلىگى

هايۋاناتقا ئوخشاپ كېتىدىغانلىغى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ بۆرە سۈتى ئېمىپ چوڭ بولغانلىغىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇلار كىچىكىدىنلا ئادەملەر بىلەن بىللە بولمىغانلىقى، ئادەملەر ئارىسىدا، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىدا ياشىمىغانلىغى ئۈچۈندۇر. ئۇلار ئادەملەر ئارىسىدا ياشىمىغاچقا بۆرە بولۇپ، مېڭىشنى، ئادەمچە گەپ ـ سۆز قىلىشنى ئۆگىنەلمىگەن، ئۆزىدە ئادەمدە بولىدىغان خۇي ـ مىجەزنى يېتىلدۈرەلمىگەن. شۇ سەۋەپتىن ئەقلى كەم بولغان، بەزى بالىلار كالا سۈتى ئىچىپ چوڭ بولسىمۇ، ئۇلار كىچىكىدىنلا ئاتا ـ ئانىسى، ئاكا ـ ھەدىلىرى قېشىدا، قىسقىسى ئادەملەر ئارىسىدا ياشىغان. مېڭىشنى، گەپ قىلىشنى، ناخشا ئېيتىشنى ئۆگەنگەن، نەرسە ـ كېرەكلەرنى تونۇيدىغان بولغان. ئەقلىمۇ نورمال راۋاجلانغان. مۇنداق ئەھۋالدا بۇ قانداقمۇ «كالا بالا» بولۇپ قالسۇن؟

بۆرە بالىنىڭ ئەمەلىيىتى بىزگە شۇنى چۈشەندۈرۈپ بەردىكى، ئادەم ئۈچۈن ئۇنىڭ بوۋاق ۋاقتىدىكى ئەقلىنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى مۇھىم. ئادەمنىڭ ئەقلى، زېھنى بوۋاق ۋاقىتلىرىدا ياخشى تەرەققى قىلالمىسا، ئۈچ ـ تۆت، بەش ـ ئالتە ياشقا كىرگەندە ئادەملەر ئارىسىغا قايتىپ كەلسىمۇ، ھەممە تەرەپتە نورمال ئادەم بىلەن باراۋەر بولالمايدۇ.

ھۆرمەتلىك نەسىرىدىن ئەپەندى

مەن كىچىسى يالغۇز يول ماڭسام بەكلا قورققۇم كېلىدۇ. بەزىدە ئاتا ـ ئانامغا ئەگىشىپ يېزىغا بارىمەن. بەزىدە كىچىك دوستلار بىلەن ئويناپ خېلى كەچ بولۇپ

قالغانلىغىنىمۇ تۇيماي قالىمەن. مانا مۇشۇنداق كېچىلەردە يېزىنىڭ چىراقسىز كوچىلىرىدا يالغۇز ماڭغاندا تېخىمۇ بەكرەك قورققۇم كېلىدۇ. مەن بۇنى زادىلا بىلەلمىدىم. نېمە ئۈچۈن بالىلار كېچىسى يول ماڭسا قورقىدۇ؟

چەرچەندىن: ھوشۇر

ساۋاقداش ھوشۇر

كېچىدە يالغۇز يول ماڭغاندا قورقىدىغان ئادەت سىزدىلا ئەمەس، كۆپىنچە بالىلاردا بولىدۇ.

قورقۇش، پىسخولوگىيە جەھەتتىن ئالغاندا، ئادەم ئۆزىنىڭ بىخەتەرلىكىدىن ئەندىشە قىلىشتىن پەيدا بولىدىغان ھېسسىيات. ئۇ كىشىلەرنى خەتەرلىك ئەھۋاللاردىن ھوشيار بولۇشقا، كىشىلەرنى خەتەرلىك ھالەتتىن دەرھال قۇتۇلۇشقا ئۈندەيدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، قورقۇش ئادەم ۋە مەۋجۇداتلارنىڭ ئۆزىنى قوغدىشىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئادەمنىڭ قورقۇشىدا، نورمال ئەھۋالدىن ئېيتقاندا مۇنداق ئىككى خىل سەۋەپ بولىدۇ:

بىرىنچى سەۋەپ: كونىلاردا «موزاي يولۋاستىن قورقمايدۇ»، «يىلان چېقىۋالغان ئادەم ئاغامچىنى كۆرسىمۇ قورقىدۇ» دېگەندەك گەپلەر بار. ئادەملەرنىڭ بەزى نەرسىلەردىن قورقۇشى شۇ نەرسىنىڭ ئۇنىڭغا بىۋاستە ياكى ۋاستىلىق تۇردە زىيان يەتكۈزگەنلىكىدىن پەيدا بولغان. بىز بوۋاقلارنى ئىنچىكە كۆزىتىدىغان بولساق، ئۇ دەسلەپتە ھېچنەرسىدىن قورقمايدۇ، بارا-بارا ئۇنىڭدىن-بۇنىڭدىن قورقىدىغان بولۇپ قالىدىغانلىقىنى بايقايمىز. مەسىلەن: بوۋاق دەسلەپتە ئوتتىن قورقمايدۇ. ئۇ سەل چوڭ

بولغاندا شامنىڭ ئوتىنى تۇتۇپ باقىدۇ، شۇ ھامانلا ئۇقولىنىڭ كۆيگەنلىگى، قاتتىق ئېچىشقانلىغىنى ھېس قىلىدۇ - دە، شۇنىڭدىن كېيىن ئوتنىڭ قولنى كۆيدۈرىدىغانلىغىنى، ئادەمنىڭ جىسمىغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزىدىغانلىغىنى بىلىپ، ئوتنى تۇتمايدىغان بولىدۇ. بۇنداق ھالەت بىرنەچچە رەت تەكرارلانسا ئۇ ئوتتىن قورقىدىغان، ئۆزىنى ئوتتىن چەتكە ئالىدىغان بولۇپ قالىدۇ.

قورقۇشنىڭ ئىككىنچى سەۋەبى، بىزنىڭ ۋاستىلىق ئىگەللىگەن بىلىملىرىمىز ئارقىلىق پەيدا بولىدۇ. ئادەملەر ئەقىللىق، تىل بىلىدىغان مەخلۇق. ئادەملەر تىل، سۆز ئارقىلىق نۇرغۇن نەرسىنى بىر - بىرسىگە بىلدۈرىدۇ. شۇڭا بىز ئۆز كەچۈرمىشلىرىمىز ئارقىلىقمۇ، ۋاستىلىق تەجرىبىلەر — مۇئەللىم، ئاتا - ئانىلارنىڭ سۆزلىرى، كىتاپ، تېلېۋىزور، كىنو... ئارقىلىقمۇ بىلىمگە ئىگە بولىمىز، شۇنداقلا چوڭلار ۋە تەڭتۇشلار ئارا بولغان مۇناسىۋەتلەر ئارقىلىقمۇ ئۆزىمىز بىلە - بىلمەيلا نۇرغۇن بىلىمنى قوبۇل قىلىمىز. مەسىلەن: بۇ دۇنيادا ئەزەلدىنلا «جىن» بولغان ئەمەس، ھېچكىممۇ

«جىن»نى كۆرگەن ئەمەس، ھېچكىممۇ بىۋاستە «جىن» نىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان ئەمەس. ئەمما بىز جىن توغرىسىدا نۇرغۇن چۆچەكلەرنى ئاڭلايمىز، جىن ھەققىدە ھېكايە قىلىنغان كىنولارنى كۆرىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىردە ئەزەلدىن مەۋجۇت بولمىغان «جىن»دىن قورقىدىغان ئادەت شەكىللىنىپ قالىدۇ.

قورقۇنچاقلىق كېسەللىنى داۋالاشقا بولىدۇ. بۇنى داۋالاشنىڭ دورىسى مۇنداق.

1. ئۆزىدە ئىرادە يېتىلدۈرۈشكە دائىم دىققەت قىلىش، ئۆزىنىڭ قىيىنچىلىقلارنى ۋە قورقانچاقلىقنى يېڭىشقا بولغان ئىشەنچ ۋە ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش.

2. «سەزگۈرلۈك ئېشىپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۇسۇلى» نى قوللىنىشنى ئۆگىنىۋېلىش كېرەك. مەسىلەن: سىز كەچتە تالا ـ تۈزگە چىقالمىسىڭىز، قاراڭغۇدىن بىھۇدە قورقىسىڭىز، بۇ سىزدە قاراڭغۇلۇققا نىسبەتەن سەزگۈرلۈك ئېشىپ كېتىش رېئاكسىيەسى يۈز بەرگەنلىكىنىڭ ئالامىتى. مۇنداق ئەھۋالدا سىز ئىشىكنى ئېچىپ قويۇپ، ئىشىك تۈۋىدە بىر ئادەمنى توختىتىپ قويۇڭ، ئىشىك ئالدىدا ـــ قاراڭغۇلۇقتا مېڭىش، بىرەر ئىش قىلىشنى مەشق قىلىڭ. بۇنىڭغا تامامەن كۆنگەن، قورقمايدىغان بولغاندىن كېيىن، ئىشىك ئوچۇق تۇرسۇن، ئەمما ئىشىك تۈۋىدە ئادەم قاراپ تۇرمىسۇن، سىز يەنە مەشق قىلىڭ. تامامەن قورقمايدىغان بولغاندا ئىشىكنىمۇ يېپىپ قويۇڭ. دەسلەپ ئىشىك ئالدىدا، ئاندىن ئۆي ئەتراپىدا، بارا ـ بارا يىراقراق بېرىپ مەشق قىلىڭ. مانا شۇنداق مەشق قىلسىڭىز ئاخىرى قاراڭغۇدىن قورقمايدىغان بولىسىز. ئەمما، بۇنداق مەشىقتە تەدرىجىلىككە

ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك، ھەر كۈنلۈك تەلەپنىڭ پەرقى بەك چوڭ بولۇپ كەتمەسلىكى، بىر تەلەپنى تولۇق ئورۇنلاپ بولغاندا ئاندىن يېڭى تەلەپ قويۇش كېرەك. ئەگەر تەلەپ ۋاقتىدىن بۇرۇن بەك يۇقىرى بولۇپ كەتسە ئارزۇنىڭ ئەكسىچە چاتاق چىقىدۇ.

3. ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز رىغبەتلەندۈرۈشىمىز، ئۆزىمىزگە ئىلھام بېرىشىمىز كېرەك. مەسىلەن: كېچىلەردە يول ماڭغاندا، ئاڭلىق ھالدا: «ئىلىم - پەن ئەزەلدىن جىن - شاياتۇنلارنىڭ يوقلۇقىنى ئىسپاتلىغان. ھېچكىم جىننى كۆرمە - گەن، ھېچكىمگە جىن يېلۇقمىغان. دېمەك، باشقىلار خەتەرگە يولۇقمىغان ئىكەن، ماڭىمۇ خەتەر يولۇقمايدۇ...» دەپ ئويلاش كېرەك. بۇندىن باشقا ئاماللارمۇ كۆپ. مەسىلەن: دەرستە ئۆگەنگەن ھۆكەر يۇلتۇزى، قۇتۇپ يۇلتۇزى قەيەردە، دەپ ئاسماندا قاراپ بېقىش. باتۇرلار ھەققىدىكى ھېكايە - لەرنى ئەسلەش، كۆڭۈللۈك ئىشلارنى ئەسكە ئېلىش كېرەك. بۇنداق ئىشلار ئادەمدىكى قورقۇشنى يوق قىلىدۇ، ئادەمنىڭ دىققىتىنى ئادەم ئۆزى قىزىقىدىغان نەرسىلەرگە يۆتكەيدۇ.

4. ئۆزىمىزنى قوغداشنى ئۆگىنىۋېلىشىمىز كېرەك. مەسىلەن: بىر كىنولاردىكى بەزى قورقۇنچلۇق كۆرۈنۈش - لەرنى كۆرگەندە، ئۆزىمىزنى دەرھال كىنو ۋەقەلىكىدىن چەتكە تارتىپ ئۆزىمىزدە: «بۇ كىنودىكى بىر كۆرۈنۈش، ھەرگىز رېيال ھاياتتىكى ۋەقە ھادىسە ئەمەس، ئۇنى ئەرتىس ئويناۋاتىدۇ. دېمەك، ئۇ قورقۇنچلۇق ئەمەس» دىگەن ئېنىق قاراشنى تىكلىشىمىز كېرەك. بۇنداق چاغلاردا بىز كىنودىكى ۋەقەلىكنى ئويلىماي، ئەرتىسنىڭ رولىنى راسا قاملاشتۇرۇپ ئويىنغان - ئويناملىغانلىقىنى، دېكراتسىيەلەرنىڭ

قاملاشقان ـ قاملاشمىغانلىقىنى ئويلىشىمىز كېرەك.

رىيال تۇرمۇشتا دائىم قوللىنىلىدىغان، بىزنىڭ قور ـ قۇنچاقلىقنى تۈگىتىشىمىزگە ياردەم بېرىدىغان ئامال ـ چارىلار ناھايىتى تولا. سىز بۇنىڭدىن ئۆزىڭىزگە باپ كېلىدىغان، ئۈنۈملۈك ئۇسۇللارنى تاللاپ قوللىنىڭ ۋە تەجرىبىلەرنى دائىم يەكۈنلەپ تۇرۇڭ. شۇنىڭ بىلەن كۈندىلىك تۇرمۇشتا چىنىقىشقا دائىم دىققەت قىلىڭ. شۇنداق قىلسىڭىز كېچىدە يول ماڭغاندا قورقمايدىغان بولىسىز، ئەگەر سىز قورقۇنچاق بولسىڭىزمۇ قورقۇنچاقلىقتىن قۇتۇلۇپ، قورقماس باتۇر يۈرەك بولالايسىز.

ھۆرمەتلىك نەسىردىن ئەپەندى

مەن ھەر كۈنى نىلۇن ۋە دىلۇن كىيىملىرىمنى سالغان ۋە كىيگەن ۋاقىتلىرىمدا كىيىمدىن پاراس ـ پۇرۇس قىلغان ئاۋازلار چىقىپ، ئوت ئۇچقۇنى چاقنىغانلىقىنى كۆرىمەن. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ بۇنداق كىيىملەر بەدەنگە زىيانلىقمۇ؟

خوتەن ناھىيە تەۋەككۈل گېزىشى ئوتتۇرا مەكتىۋى تولۇقسىز 1 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى ئابدۇرىشىت دۆلەت

ساۋاقداش ئابدۇرىشىت دۆلەت

سىز ئەينەك ياكى كاۋچۇك تاياقچىنى تېرە ياكى ئىپەككە سۈركەپ قەغەز پارچىلىرىغا يېقىنلاشتۇرسىڭىز، ئۇ ئۇلارنى ئۆزىگە تارتىۋالىدۇ. بۇ، قەغەزنىڭ زەرەتلەنگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەگەر سىز مۇشۇنداق زەرەتلەنگەن ئىككى پارچە قەغەز ياپىراقچىسىنى ئۆزئارا يېقىنلاشتۇرسىڭىز، ئۇلار بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىدۇ. بۇ مىسال ئوخشاش زەرەتلەرنىڭ بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىپ، قارىمۇ ـ قارشى زەرەتلەرنىڭ ئۆزئارا تارتىشىدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

ياز كۈنلىرى يامغۇردىن بۇرۇن چاقماق چېقىپ ھاۋادا ئوت ئۇچقۇنلىرى پەيدا بولىدۇ. بۇ، زەرەتلەنگەن بۇلۇتلار - نىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن پەيدا بولغان ھادىسە. نىلۇن رەخت مونومېر دەپ ئاتىلىدىغان ئاددى بىرىكمىلەرنى پولىمېرلاش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان يۇقىرى مالېكۇلىلىق بىرىكمە، ئۇنىڭ مالېكۇلا قۇرۇلۇشى ئېپەك، سىللوزا قاتار - لىق تەبىئىي بىرىكمىلەرنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئوخشايدۇ. شۇڭا، كىيىمنى كىيگەن ياكى سالغان ۋاقىتلاردا بۇ خىل يۇقىرى مالېكۇلىلىق بىرىكمىلەرنى تەشكىل قىلىدىغان ئاتوم زەرەت - لىرىدە قالايمىقان ئۇچرىشىش بارلىققا كېلىدۇ -دە، چارسىلىدىغان ئاۋاز چىقىپ ئوت ئۇچقۇنى ھاسىل بولىدۇ. بۇنداق ئەھۋال ئېپەك كىيىملەردىمۇ ئوخشاشلا يۈز بېرىدۇ. بىراق، بۇنى نىلۇن كىيىملەردە كۆزىتىش ئاسانراق. چۈنكى، نىلۇن كىيىملەرنى تەشكىل قىلىدىغان خىمىيىۋى تالالاردا توپلى - نىدىغان ئېلېكترونلار كۆپرەك ۋە زىچراق بولىدۇ.

بۇ خىل ئەھۋال ئادەم بەدىنىگە زىيانلىق ئەمەس. چۈنكى، ئادەم بەدىنى ئەڭ ياخشى ئۆتكۈزگۈچ. بۇ خىل زەرەتلەر بەدەندە توپلىنىپ قالمايدۇ.

(بېشى 72 - بەتتە)

بارات ئورنىدىكى يولداشنى چوڭ بىر گۇلۇبوسنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەلدى.

— مانا مۇشۇ يەردىن، — پەن - تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىكى يولداش ئاچچىغىنى بېسىپ تۇرۇپ، گۇلۇبوستىكى بىر نۇقتىنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتى. ئۇ يەنە سۈن ۋۇكۇڭ توغرى - لىق ئويلاۋاتاتتى، ئويلىغانسېرى تېرىكىپ كېتىۋاتاتتى.

سۇن ۋۇكۇڭنىڭ ئاتوم دۇنياسىنى قالايمىقان قىلىشى

(بىشى ئۆتكەن ساندا)

سۇن ۋۇكۇڭ يىڭناغۇچىنىڭ دۇمبىسىدە تۇرۇپ بەك پەيزى قىلدى. ئالدى تەرەپكە قاراپ بىرمۇنچە پولات مۇنارلارنى كۆردى، ئۇلار ئەسلىدە نېفىت بۇرغىلاش مۇنار-لىرى ئىدى. ئۇ يەنە پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىكى خادىمىنىڭمۇ بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەنلىكىنىمۇ كۆرۈپ قالدى. ئۇ كىشى سۇن ۋۇكۇڭنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بارغانلا جاي-دىن سۈرۈشتە قىلىۋاتاتتى. بۇنى ئاڭلىغان سۇن ۋۇكۇڭ قاقاقلاپ كۈلۈپ تېلىقىپ كەتكەچكە، يىڭناغۇچىنىڭ دۇمبىسى-دىن سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتتى.

پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىكى خادىم ھىساپلاش ماشىنىسىنىڭ ئىستىرېلكىسى ھەركەتلەنگەنلىكىنى كۆرۈپ،

«سۇن ۋۇكۇڭ مۇشۇ يەردىمۇ نىمە؟» دەپ ئويلاپ قالدى. ئامما ئۇنى ھەممە جايدىن ئىزلەپمۇ تاپالمىدى.

سۇن ۋۇكۇڭ نېفىت بۇرغىلاش مۇنارىسى تەرەپكە مېڭىۋىدى، ھىساپلاش ماشىنىسىنىڭ ئىستىرېلكىسى يەنە بىر-نەچچە قېتىم ھەركەتلەندى. بۇنى كۆرگەن پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىكى خادىم تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ ئىزلىگىلى تۇردى. نەتىجىدە، يەردە بىر چۈمۈلە كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ: «قىزىل چۈمۈلىمۇ بولىدىكەنا؟ بۇ نىمانداق تېز ماڭىدىغاندۇ؟ دەل شۇ ئىكەن» دەپ ئويلىدى-دە، ھىساپلاش ماشىنىسىنى ئېلىپ قاراپ، ئۇنىڭ ئىستىرېلكىسىنىڭ ھەركەتلىنىۋاتقانلىقىنى كۆردى. «ئەمدى تاپقاندىمەن» دېدى پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىكى خادىم ۋە ئۇنى تۇتۇشقا قول ئۇزاتتى. ئەمما قىزىل چۈمۈلە راسا ھىلىگەر بولۇپ، ئۇدۇل بۇرغىلاش قۇدۇغىنىڭ ئاغزىغا قاراپ يۈگۈردى. ئاپلا! يامان بولدى-دە! سۇن ۋۇكۇڭ تېگى يوق چوڭقۇر ئىچىگە چۈشۈپ كەتسە، قانداق تاپقىلى بولار؟

پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىكى يولداش دەرھال ئېنژېنېرنى ياردەمگە چاقىردى. ئېنژېنېر ھىساپلاش ماشىنىسىنى چوڭقۇر قۇدۇققا چۈشۈردى. نەتىجىدە، خاتىرىلەنگەن لېنتىدىن قۇدۇق ئاستىدا رادىئاكتىپ ئېلېمېنتنىڭ ئىشنى بۇزۇۋاتقانلىقى سېزىلدى. شۇنىڭ بىلەن سۇن ۋۇكۇڭنىڭ قۇدۇق ئاستىدا ئىكەنلىكى مانا مەن دەپلا ئاشكارا بولدى. كۆپچىلىك سۇن ۋۇكۇڭنى تۇتماقچى بولۇپ ئالدىرىشىپ كېتىشتى.

قۇدۇق ئاستىغا چۈشۈرۈلگەن ھىساپلاش ماشىنىسى سۇن ۋۇكۇڭنى ئۆچۈرتۈۋەتتى. سۇن ۋۇكۇڭ ھىساپلاش ماشىنىسىنى مېنى تۇتقىلى چۈشتى دەپ بىلىپ، ئۆزىگە

دەرھال «كىچىكلە! كىچىكلە! كىچىكلە!» دەپ ۋاقىرىدى ـ دە، چوڭـايتىش ئەينىگىدىمۇ كـۆرگىلى بولمايـدىـغان دەرىجىدە كىچىكلەپ كەتتى.

ئېنژېنېر ۋە پەن ـ تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىن كەل ـ گەن يولداش ھەرقانچە ئامال قىلىپمۇ سۇن ۋۇكۇڭنى تۇتۇپ چىقالمىدى. ئاخىرى ئۇلار — «سەن بەرىبىر بۇ قۇدۇقتىن قېچىپ كېتەلـەيسەنغۇ» دەپ ئويلىدى.

لېكىن سۇن ۋۇكۇڭنىڭ نېفىت قاتلىمىنى تېشىپ كى ـ رىپ، بەكمۇ يىراق جايغا كېتىپ قالغانلىقى ئۇلارنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمىگەن ئىدى.

سۇن ۋۇكۇڭ ھەمـمـە جـايـلارنى قالايمىقان تېشىپ مېڭىپ چارچاپ كەتكەنلىكتىن كۆزلىرى ئىختىيـاسىز يۇمۇ ـ لۇپ ئۇخلاپ قالدى.

بۇ چاغدا يەر يۈزىدىن يەنە بىر تـۆشـۈك تېشىلىپ، ئاتوم ئۆلچىگۈچ ئەسۋاۋى چۇشۇرۇلدى. تەكشۇرۇش ئەترىدى ئۇران كانلىرىنى تەكشۇرۇۋاتاتتى، يەر ئۈستىدىكى تەكشـۇ ـ رۇش ئەترىدىنىڭ باشلىقى خوشاللىقىدىن:

— يولداشلار! بۇ يەردە ئۇران كانى بار ئىكـەن. بىر كىلو ئۇران ئىككى مىڭ بەش يۈز توننا ئىسىل كـۆمۈرنىڭ ئىشىنى قىلىدۇ. بۇ يەردىكى ئۇران كانىنى ئاتـوم ئېنېرگى ـ يىسى بىلەن توك چىقىرىدىغان ئېلېكتىر ئىستانسىسى نەچچە يـۈز يىل ئىشلىتىدۇ. دەرھـال ئاچـايـلى، باشقىلارغـا تېز ئۇقتۇرۇش قىلىڭلار، — دىدى.

«گۈمبۇر! گۈمۈر!» قىلغان قاتتىق پارتلاش ئاۋازىدىن سۇن ۋۇكۇڭ چۆچۈپ ئويغانـدى. ئۇ چـاقماق چـاقتىمىكىن دەپ ئويلىدى. ئەمما كۆزىنى ئېچىپ قاراپ ئوچۇق ھاۋادا

قۇياشنىڭ نۇر چېچىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى ـ دە، يەر ئۈستىگە قانداقلارچە چىقىپ قالغاندىمەن دەپ ھەيران بولدى. تەكشۈرۈش ئەترىتىدىكىلەر باشلىغى ئۇنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈۋېتىپ:

ــ بۇ غەلىتە ئىشقۇ، نىمىشقا ئۇران كانى يوقتۇ؟ ياق، ئېھتىمال بۇ خىل ئۇران كانىنى كۆرۈپ باقمىغان بولۇشىمىز مۇمكىن، ئېھتىمال، بۇ يېڭى بىر خىلدىكىسى ئوخشايدۇ... ئېلىپ كېتىپ تەكشۈرۈپ كۆرەيلى، ــ دىدى.

قۇياش تاغ كەينىگە مۆكتى. ئۇران كان تەتقىقات ئورنىدىكى كۆن نۇرلۇق چىراق ئۆزلۈكىدىن يورۇپ كەتتى. ئىنتايىن خوشال بولۇپ كېتىپ تاماق يېيىشنىمۇ ئۇنتۇلغان ئىنژېنېر ھىلىقى بىر تال «ئۇران رۇدىسى» نى تەكشۈرۈشكە كىرىشتى. ئۇ بۇ رۇدىدا ئىنتايىن باش قاتۇرسىمۇ يەشكىلى بولمايدىغان بىر سىرنىڭ بارلىقىنى سەزدى.

ئىنژېنېر بېشىنى ساڭگىلاتقان ھالدا ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ: «بۇ خىل رۇدىنى راستىنلا كۆرۈپ باقمىغان ئىكەنمەن» دەپ ئويلىدى. تۇيۇقسىزلا ئۇ شۇ كۈنكى گېزىتكە بېسىلغان سۇن ۋۇكۇڭ توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئېسىگە ئالدى: «بۇ، سۇن ۋۇكۇڭ خەت يېزىشقا ئىشلەتكەن ئاشۇ خىل رادىئاكتىپ ئېلېمېنت ئەمەسمىدۇ؟ ... ھە، ئەمدى ئۇقتۇم، ئەسلىدە بۇ سۇن ۋۇكۇڭ ئىكەن ـ دە، شەيتان، بارمايدىغان يېرىڭ يوق!»

ئىنژېنېر شۇ ھامان پەن ـ تېخنىكا ئاخبارات ئورنىغا تېلېفون بېرىپ بۇ ئىشنى دوكلات قىلدى.

پەن ـ تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىكىلەر سىرتقا ئەۋەتكەن ھېلىقى يولداشقا يەنە تېلېفون بېرىپ، ئاتوم ئېنېرگىيىسى

ماشىنىسىنى ھەيدەپ، ئۇران كانى تەتقىقات ئورنىغا بېرىشنى تاپشۇردى. لېكىن پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىكى خادىم ئۇ يەرگە يېتىپ بارسا، سۇن ۋۇكۇڭ ئاللىبۇرۇن غايىپ بولغان ئىدى. ئۇنىڭ نېمىگە ئايلىنىپ قېچىپ كەتكەنلىكىنى ھېچكىمىۇ بىلمەيتتى. شۇڭا، يەنە بىكارلا ئاۋارىچىلىق بولدى.

بىر دەمدىن كېيىن، پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىغا سۇن ۋۇكۇڭ دېڭىزغا سەكرەپ ئۆلۈۋالدى دېگەن خەۋەر كەلدى.

— ھەي! ئۇنىڭ ئۆلۈۋېلىشى مۇمكىن ئەمەس، — دېدى پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىنىڭ باشلىقى كۈلۈپ تۇرۇپ، — بەلكىم ئۇ سۇ پادىشاسىنىڭ ئەينەك ئوردىسىنى پاراكەندە قىلىشقا كەتكەندۇ.

پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىنىڭ باشلىقى سۇن ۋۇكۇڭنى تۇتۇش ئۈچۈن دېڭىز ئاستىغا دەرھال ئادەم چۈشۈردى.

بۇ يولداش ئاتوم ئېنېرگىيىسى بىلەن ماشىنىلاشقان ناھايىتى چوڭ بىر سۇ ئاستى كېمىسىگە تېزلا سەكرەپ چۈشتى. كەچكىچە ئالدىراپ يۈرۈپ تاماق يېمىگەچكە، مۇشۇ بوش ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ تاماق يەۋېلىش ئۈچۈن ئاشخانىغا كىردى. تاماق يېيىلىپ بولمايلا سۇ ئاستى كېمىسى دېڭىز ئاستىغا يېتىپ كەلدى.

ئۇ كېمىنىڭ كابىنكىسىغا كىردى. تېلېۋىزور ئېكرانىدىن بىر توپ بېلىقنىڭ ئۈزۈپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈندى. ھوي! ئۇنىڭ يېنىدىكى ھىساپلاش ماشىنىسىنىڭ ئىستىرېلكىسى يەنە ھەركەتلەندى. شۇڭا ئۇنىڭ كەيپىياتى شۇ ھامان جىددىيلىشىپ كەتتى، ئۇ تۇتماقچى بولغان سۇن ۋۇكۇڭ ئالدىدىلا تۇراتتى. ئۇ دەرھال دېڭىز مۇداپىئە پەن-تېخنىكا

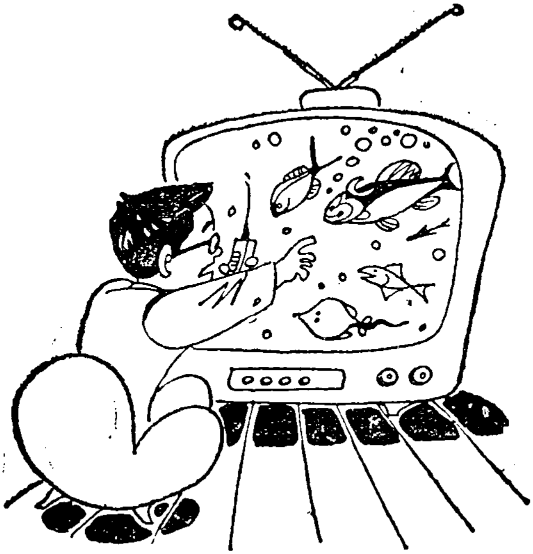

ئاخبارات پونكىتىغا تېلېگرامما بېرىپ، سۇنۇۋكوڭنى تۇتۇشقا ياردەملىشىش ئۈچۈن بېلىقچىلىق كېمىسى ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇلارنىڭ تېلېۋىزور ئېكرانى تۇيۇقسىزلا يورۇدى-دە، ئىنتايىن زور بېلىقچىلىق كېمىسىنىڭ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئارقىسىغا ئۇزۇن بىر قۇيرۇق چېتىلغان ئىدى. بۇ ئېلېكتىر قۇتۇبى بولۇپ، بېلىقلار توپى ئۇنىڭغا ئۇچراپ قالسا سۇ سۈمۈرۈش ماشىنىسى ئۇلارنىڭ بىرىنىمۇ قاچۇرماي سۈمۈرۈۋالاتتى. بۇ توك ئارقىلىق بېلىق تۇتۇش دەپ ئاتىلاتتى. بېلىقچىلىق كېمىسى بېلىق توپىغا قاراپ دەرھال ئېتىلدى.

بىر مىنۇت ئۆتمەيلا ئۇلاردىن تېلېگرامما كەلدى. تېلېگراممىدا ھېلىقى «رادىئاكتىپ ئېلېمېنت» لىق قىزىل-

قوڭۇر بېلىق سۇنۋۇكۇك بولۇشى مۇمكىن. ھازىر ئۇنى ئالاھىدە ياسالغان بىر ئەينەك قاچىنىڭ ئىچىگە سېلىپ، ئاغزىنى ھەم بېكىتىپ قويدۇق، دەپ يېزىلغان ئىدى.

پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىدىكى يولداش تېلېگراممىنى كۆرۈپ خوش بولۇپ كەتتى. «ئەمدىغۇ قاچالماسەن!» دەپ ئويلىدى ئۇ، ئاندىن دەرھال غەۋۋاسلارنىڭ كىيىمىنى كىيىپ، سۇ ئاستى كېمىسىدىن چىقىپ كەتتى-دە، بېلىقچىلىق كېمىسىنىڭ قېشىغا ئۈزۈپ كەلدى.

ئۇ ئاغزى ھەم بېكىتىلگەن ئەينەك قاچىنى ئېلىپ سۇ ئۈزۈپ دېڭىز يۈزىگە چىقتى. سۇدىن چىقىپلا ھەركەتچان تېلېفون ئارقىلىق پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىغا ئىشلارنىڭ ئىنتايىن ئوڭۇشلۇق بولغانلىقىنى دوكلات قىلدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي پەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنى ئەۋەتكەن بىر تىك ئۇچار ئايروپىلان ئۇنى ۋە بېلىق سالغان قاچىنى ئېلىپ ئۇچۇپ كەتتى. تىك ئۇچار ئايروپىلان پەن-تېخنىكا ئاخبارات بىناسىنىڭ ئۆگزىسىگە قوندى. كۆپچىلىك بىنانىڭ ئۆگزىسىگە يۈگۈرۈشۈپ چىقىپ، ئۇنىڭ غەلىبىلىك

قايتىپ كەلگەنلىكىنى قارشى ئالدى.

ئەمما، بېلىق سېلىنغان قاچا تېخى ئېچىلماي تۇرۇپلا يەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنى مۇنداق بىر تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالدى:

يەر شارى يەن-تېخنىكا ئاخبارات ئورنىغا:

سائەت 14 تىن 28 مىنۇت ئۆتكەندە، بىز دۇربۇن بىلەن قاراپ سۇنۋۇكۇڭنىڭ ئاي ئوردىسىغا ئۇچۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۇق. دەرھال ئاتوم راكېتاسى ئەۋەتىپ قوغلىشىشلارنى سورايمىز.

8 - نومۇرلۇق سۈنئى ھەمرا

پونكىتىنىڭ باشلىقى: جاۋيىشى

بۇ تېلېگراممىا كۆپچىلىكنى گاڭگىرىتىپ قويدى. ھەممىنى بېلىق تەكشۈرۈش ئۈچۈن بېلىقچىلىق تەتقىقات ئورنىغا ئېلىپ كېتىلدى.

بېلىقچىلىق تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى بۇ بېلىقنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ بەكمۇ خوشال بولۇپ كەتتى:

— كۆپ رەھمەت! كۆپ رەھمەت! — دېدى ئۇ ئارقا-ئارقىدىن، — بۇ دەل بىز دېڭىز-ئوكيانلاردىكى بېلىق تۈرلىرىنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن دېڭىزغا قويۇۋەتكەن بېلىق. بىر نۇرغۇن يىللار ئىلگىرى بىر تۈركۈم رادىئاكتىپلىق بېلىقلارنى دېڭىزغا قويۇۋەتكەن ئىدۇق. ئەجەپلىنەرلىكى شۇكى، بىز تا ھازىرغىچە بۇ بېلىقلارنىڭ بىرسىنىمۇ تاپالمىدۇق ۋە ئۇلارنىڭ قەيەرلەرگە كەتكەنلىكىنىمۇ بىلەلمىدۇق. بۇ قېتىم سىلەر ياردەملىشىپ تېپىپ ئەكەپسىلەر، بۇ تولىمۇ ئوبدان ئىش بوپتۇ. بىز سىلەرگە مىڭ مەرتىۋە رەھمەت ئېيتىمىز. ھە راست، سىلەر ئۇنى نەدىن تاپتىڭلار؟ — باشلىق سۆزلەۋېتىپ، يەن-تېخنىكا ئاخ-

(ئاخىرى 64 - بەتتە)

سوغاق سۇنىڭ پايدىسى

كۆز سالقىنلىقنى خالايدۇ. ئېقىن سۇدا يۈز يۇغاندا نېرۋا سەگەكلىشىپ، كۆز روشەنلىشىدۇ. داۋاملىق شۇنداق قىلغاندا كۆزنىڭ كېسەللىككە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارىنى كۈچەيتكىلى، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

كىچىك دوستلار، كۆزۈڭلارنى ئاسراش ئۈچۈن ھازىردىن باشلاپ سوغاق سۇدا يۈز يۇيۇشنى ئادەتلەندۈرۈڭلار.

پات - پات يۇيۇنۇپ تۇرۇش ۋە كىيىم ئالماشتۇرۇشنىڭ پايدىسى

ساۋاقداشلار يۈز - كۆزلىرىنى كۈندە يۇيۇپ تۇرىدۇ، بەزى كۈنلىرى ھەتتا بىرنەچچە قېتىم يۇيىدۇ. پۈتۈن بەدەننى قانچە كۈندە بىر قېتىم يۇغىنىمىز تۈزۈك؟

ياز كۈنلىرى ئەڭ ياخشىسى كۈنگە بىر قېتىم، قىش كۈنلىرى ھەپتىدە بىر قېتىم، شارائىت يار بەرمىسە ئىككى ھەپتىدە بىر قېتىم بولسىمۇ يۇيۇنۇشىمىز لازىم. چۈنكى بەدىنىمىز-

AltunOq

نىڭ سىرتىدا (تېرىمىزدە) سانسىزلىغان تەر تۆشۈكلىرى بار. بەدىنىمىزدىكى بىر قىسىم كېرەكسىز ماددا ۋە مايلار ئاشۇ تەر تۆشۈكلىرىدىن چىقىپ كېتىدۇ. ئەگەر بىز بەدىنىمىزنى پاكىز يۇيۇپ تۇرمىساق، كىرلىكتىن بەدىنىمىزنىڭ تەر تۆشۈكلىرى ئېتىلىپ قېلىپ، تېرىمىزنىڭ نورمال ئىقتىدارىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ. پات - پات يۇيۇنۇپ تۇرۇشنىڭ قان ئايلىنىشنى تېزلىتىش،ئىسسىغلىق تارقىتىش ۋە چىقىرىشقا تۈرتكە بولۇشتەك پايدىلىق تەرەپلىرى بار. شۇڭا ياز كۈنلىرى يۇيۇنساق سالقىنلاپ، قىش كۈنلىرى يۇيۇنساق ئىسسىپ قالىمىز.

پات - پات يۇيۇنغان ئىكەنمىز، كىيىمىنىمۇ پات - پات ئالماشتۇرۇپ تۇرغىنىمىز ياخشى. چۈنكى بەدەن پاكىز بولغىنى بىلەن كىيىم پاكىز بولمىسا، بەدەننى يەنىلا پاكىز تۇتقىلى بولمايدۇ، كىر كىيىمدە ھەر خىل باكتېرىيىلەر بولىدۇ، ئۇ باكتېرىيىلەرنىڭ بەزىلىرى يېتىلىنىشىمۇ مۇمكىن. ئۇلار بەدىنىمىزنى قىچىشتۇرىدۇ، ئېغىر ئەھۋالدا ھەتتا تېرە كېسەللىكىنى كەلتۈرىدۇ. شۇڭا پات - پات يۇيۇنۇپ تۇرۇش ۋە كىيىم ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش ئىنتايىن مۇھىم.

باشنى چۈمكەپ ئۇخلاش زىيانلىق

بىر كىشى مۇنداق بىر ئاددى تەجرىبىنى قىلىپ كۆرۈپتۇ: ئىككى چاشقاننى ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئىككى ئەينەك قاچىغا سېلىپ، بىر قاچىنىڭ ئاغزىنى يېپىپ، يەنە بىر قاچىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ قو-

يۇپتۇ، ئەتىسى قارىغۇدەك بولسا ئاغزى يېپىلغان قاچىدىكى چاشقان ئۆلۈك، ئاغزى ئوچۇق قاچىدىكى چاشقان تىرىك تۇرغۇدەك. بۇنى چۈشىنىش قىيىن ئەمەس: ئاغزى يېپىق قاچىدىكى چاشقان ئوكسىگېننى سۈمۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، دىمىقتا بولۇپ ئۆلگەن.

باشنى چۈمكەپ ئۇخلاشمۇ يۇقۇرىدىكى ئەھۋال بىلەن ئوخشاش. يوتقاندىن ئەينەك قاچىغا قارىغاندا ئاز-تولا هاۋا ئۆتكۈزىدۇ. لېكىن يوتقان قېلىن بولغاچقا ئۇنىڭدىن ئۆتىدىغان هاۋا چەكلىك بولىدۇ. كىچىك دوستلارغا مەلۇمكى، ئادەم بەدىنى ئوكسىگېننى سۈمۈرۈپ، كاربون ئىككى ئوكسىدى (C_2O)نى چىقىرىۋېتىشكە موھتاج. يوتقاننى پۈركەپ ئۇخلىغاندا هاۋا دىگەندەك ئۆتۈشمەيدۇ، نەتىجىدە ئوكسىگېن بارغانسېرى ئازلايدۇ. كاربون ئىككى ئوكسىدى بولسا بارغانسېرى كۆپىيىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلغانغان باشقا گازلارمۇ پەيدا بولىدۇ-دە، ئۇيقۇ ئوبدان بولمايلا قالماستىن، ئادەم ئەتىسى هالسىزلىنىپ، چارچاپ قوپىدۇ. داۋاملىق مۇشۇنداق بولۇۋەرسە ئەستە تۇتۇش ئاجىزلىشىدۇ، ئۆگىنىش نەتىجىلىك بولمايدۇ. شۇڭا باشنى چۈمكەپ ئۇخلايدىغان كىچىك دوستلار بۇنداق ئادەتنى ئۆزگەرتىش كېرەك.

چاي ۋە كاناي

كاناي: ۋايجان، كۆيۈپ كەتتىم.
چاي: نىمە دىدىڭ؟!
كاناي: سەن نىمە ئانچە قىزىق؟
چاي: ئىگەڭ ئوتتا قايناتقاننى بىلمەمتىڭ؟
كاناي: بۇنى بىلسەم يۇتماس ئىدىم.
چاي: پۈۋلەپ ئىچسەڭ بولماسمىدى؟
كاناي: نەپسىم تاقىلداپ كەتسە.

تۇز، ئاچچىقسۇ ۋە شېكەرنىڭ كارامەتلىرى

كىشىلەر تۇز، ئاچچىقسۇ ۋە شېكەرنى قوشۇمچە يېمەكلىك دەپ قارايدۇ. نۇرغۇن كىشىلەر بۇلارنىڭ تۆۋەندىكىدەك كارامەتلەرنىمۇ كۆرسىتەلەيدىغانلىقىنى بىلمەسلىكى مۇمكىن:

باش ئاغرىغاندا تىلىنى تۇزغا تەككۈزۈپ كەينىدىن ئازراق قايناقسۇ ئىچىۋەتسە ئاغرىق پەسىيىدۇ، چىش قانىغاندا ئېغىزنى تۇز سۈيى بىلەن چايقىسا قان توختايدۇ. ھەر كۈنى ئەتىگەندە بىر ئىستاكان تۇزلۇق چاي ئىچىپ بەرسە تاھارەت قېتىشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

ئاچچىقسۇ دائىم ئىستېمال قىلىنسا تولغاق كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. يۇيۇنغاندا سۇغا ئازراق ئاچچىقسۇ قويۇۋېتىلسە ئادەمنى بەكمۇ ھوزۇرلاندۇرىدۇ. ئۇزۇن ساقلانغان ئاچچىقسۇنى سۇغا ئازراق قوشۇپ باش يۇسا، چاچ چۈشۈشنىڭ ۋە باش قېچىشىشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

ئۈچەي ياللۇغى، تولغاق كېسەللىرىگە گىرىپتار بولغانلار دائىم قەن چاي ئىچىپ بەرسە ئەھۋالى ياخشىلىنىدۇ. جىگەر كېسىلى بار كىشىلەر شېكەر كۆپ ئىچسە ھۈجەيرىلىرىنىڭ ئەسلىگە كېلىشى تېزلىشىدۇ.

ماتېرىياللاردىن: ئابلىمىت ئۆمەر

ئۇخلاشتىن ئالدىرى پۇت يۇيۇشقا ئادەتلىنىش كېرەك

بەزى ساۋاقداشلار ئاخشىمى پۇت يۇيۇشنى ئاۋارىچىلىك ئىش دەپ قاراپ پۇتىنى يۇماي ياتىدۇ. پۇتىنى يۇماي ياتقاندا ھوزۇرلىنىپ ئۇخلىغىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ئەسلىدە پۇتتا تەر بىرقەدەر كۆپ بولۇپ، پايپاق ۋە ئاياق كىيگەندە پۇت چاڭ يۇقتۇرۇپ كەتكەچكە يول يۈرگەندە چىققان تەرگە سىرتتىن چاڭ-توزاڭ قونىدۇ-دە، ئۇنىڭدىن سېسىق پۇرايدۇ.

ئۇخلاشتىن ئىلگىرى پۇت يۇيۇش پەقەت پاكىزلىق ئۈچۈنلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى قاننىڭ ئايلىنىشىنى نورماللاشتۇرۇش، ھاردۇق چىقىرىش ئۈچۈنمۇ زور پايدىلىق. شۇنداقلا راھەتلىنىپ ئۇخلاپ، ئەتىكى دەرسنى ياخشى ئۆزلەشتۈرۈشكىمۇ پايدىسى زور، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كۈنى پۇتنى يۇيۇپ ئۇخلاشقا ئادەتلىنىش كېرەك.

سائادەت نىياز

تاماق تاللىماسلىق كېرەك

بىزنىڭ بەدىنىمىز ئېنېرگىيىگە مۇھتاج، شۇڭا ئوزۇق-لۇق بىزگە بەك مۇھىم. شۇنىڭ ئۈچۈن تاماقنى تاللىماي يېيىش كېرەك. بىلىپ قېلىڭكى، بېلىق، گۆش، تۇخۇم، سۈت، گۈرۈچ، ئۇن، خاسىڭ ۋە پۇرچاقنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل كۆپ بولىدۇ. كۆكتات، مېۋە، ئاشلىقنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن كۆپ بولىدۇ. شورپا تەركىبىدە فوسفور بىلەن كالتسىي كۆپ بولىدۇ. سەۋزە، يۇمغاقسۈت ۋە پۇرچاقنىڭ تەركىبىدە تۆمۈر ماددىسى كۆپ بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنى ياخشى كۆرمەيمەن، بۇنى ياخشى كۆرمەيمەن دەپ تاماق تاللاپ يەيدىغان باللار ئاسانلا ئاۋاق ياكى كېسەلچان بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تاماقنى تاللىماي يېيىشكە ئادەتلىنىش كېرەك.

باتۇر مامۇت

زۇكامغا سەل قارىماڭلار

باشقىلار سىزگە — زۇكام كېسەل ھېساپلانمايدۇ دېسە ئىشەنمەڭ.

زۇكام — ئادەتتىكى زۇكام ۋە يۇقۇملۇق زۇكام دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. ھەر ئىككىسىنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا، ئۆپكە ياللۇغى، كاناي ياللۇغى، ئوتتۇرا قولاق ياللۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرنى پەيدا قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بەزى

AltunOq

سوزۇلما خاراكتېرلىق كـونا كېسەللەر ئېغىرلىشىدۇ. شۇڭا زۇكـامـغا سـەل قارىـماسـلىـق كېـرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن دائىم بـەدەننى چىنىقـتۇرۇپ، بەدەننىڭ كېسەلگە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇش، شەخسى ۋە مۇھىت تازىلىـ غىغا دىققەت قىلىش، بەدەننى ئىسسىق تۇتۇش، تەرلىگەندە دەرھال شامالدىماسلىق لازىم.

كېرەم يۈسۈپ

كۆكتاتلار ئىچىدىكى «تۆت گۆھەر»

ياز ۋە كۈز پەسىللىرىدە، سامساق تولغاق ۋە ئۈچەي ياللۇغىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. قىش ۋە باھار پەسىللىرىدە سامساق ئاچـچىق سۇغا چىلاپ يېيىلسە مىگە پەردىسى ياللۇغىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

تۇرۇپ تاماق ھەزىـم قىلىشقا ياردەم بېرىدۇ ھەمدە زۇكام، مىگە پەردىسى ياللۇغى قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكـ لەرنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

سۇڭپىياز ئاشقازاننى كۈچەيتىش، تەرلىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش رولىنى ئوينايدۇ. سۇڭپىيازنى خام زەنجىۋىلگە ئارىلاشتۇرۇپ قاينىتىپ ئىچكەندە زۇكام، باش ئاغرىقى دىماق پۈتۈش كېسەللىكلىرىگە شىپا بولىدۇ.

خام زەنجىۋىل ئاشقازان ياللۇغى، يېمەكلىـكلەردىن زەھەرلىنىش ۋە چـاش چۇشۇش قاتارلىق كېسەللىكلەرنى داۋالايدۇ.

دېمەك، تۇرۇپ، سۇڭپىياز، سامساق ۋە زەنجىۋىلـ لەرنى كۆپ يېگەندە تەننىڭ ساغلاملىقى تېخىمۇ ئاشىدۇ.

بەختىيار ساۋۇت

ئارىستوتېل

(مىلادىدىن بۇرۇنقى 322 — 384 - يىللار)

ئۇلۇغ ئالىم ئارىستوتېل گرېتسىيىنىڭ ستاجىرا شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ دادىسى تەربىيە كۆرگەن كىشى بولۇپ، ئىمپىراتور ئالېكساندىرنىڭ بوۋىسىنىڭ خاس دوختۇرى ئىدى. ئۇ، ئوغلىنى ياخشى ئائىلىۋى تەربىيىگە ئىگە قىلدى ھەمدە ئاتاقلىق گرېتسىيە پەيلاسوپى پىلاتوندىن ئۆگەنسۇن دەپ، ئۇنى 17 يېشىدا ئافىناغا ئاپىرىپ قويدى.

ئارىستوتېل پىلاتوننىڭ قاراشلىرىنى بىردەك ياقلاپ كەتمىدى. ئۇ ئەقىل - پاراستىنى ئىشقا سېلىپ، پىكىر يۈرگۈزۈش، ئەقلىي خۇلاسە چىقىرىش، ئىزلىنىش ۋە تەتقىق قىلىشنى خالايتتى. ئۇ ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا، بۇ سىرلىق جانلىقلار دۇنياسىنى تەكشۈرۈشكە كىرىشتى ھەمدە ھەقىقى ئىلمىي قائىدىلەرنى تەدبىقلاپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئادەم ئەۋەتىپ ھايۋانات، ئۆسۈملۈك نۇسخىلىرىنى توپلىدى، ئۇلارنى تۈرلەرگە ئايرىدى. ئۆسۈملۈك دۇنياسى ۋە ھايۋانات دۇنياسىغا ئائىت ھەر

خىل بىلىملەرنى ئىمكان قەدەر تەپسىلىي ئىگەللەشكە تىرىشتى.

ئارىستوتېل ئۆز ئۆمرىدە 1000 پارچىغا يېقىن كىتاب يازدى.

ئەمما ئۇلۇغ ئادەملەرمۇ خاتالىق ئۆتكۈزىدۇ. ئارىستوتېلمۇ شۇنداق بولدى. ئۇ ئۆزىنى فىزىكا ساھەسىدە دۇنيا بويىچە نوپۇزلۇق دەپ ھىساپلايتتى. ئەمما، ئۇ بۇ ساھەدە بىرەر تەجرىبە ئېلىپ بارغان ئەمەس. فىزىكىلىق ھادىسىلەرنى ئەقلىي خۇلاسە ئارقىلىق چۈشەندۈرۈش كويىدا بولاتتى. شۇڭا بۇ خاتاغا يول قويغان.

ئارىستوتېل: جىسىم قانچە ئېغىر بولسا، ئۇنىڭ ئېگىزدىن پەسكە چۈشۈشى شۇنچە تېز بولىدۇ، دەپ يازغان. ئۇ بىر تال دەرەخ يايرىقىنىڭ تاشقا قارىغاندا پەسكە ئاستا چۈشىدىغانلىقىنىلا كۆزدە تۇتاتتى. ئېغىرلىقى ئوخشاش بولمىغان 2 تاشنىڭ ئېگىزدىن پەسكە چۈشۈش سۈرئىتىنىڭ ئوخشاش ياكى ئوخشاش ئەمەسلىكىنى تەجرىبە قىلىپ ئىسپاتلاشنى خالىمايتتى، ئېغىر جىسىم ئېگىزدىن پەسكە تېز چۈشىدۇ، بۇنىڭدا شەك يوق دەپ ھىساپلايتتى ۋە بۇ خاتا قاراشنى ئوقۇغۇچىلىرىغىمۇ ئۆگەتكەن ئىدى. ئەينى ۋاقىتتىكى ئالىملار ئۇلۇغ ئارىستوتېلنى ئۆز تەلىماتىدا كەتكۈزۈپ قويمايدۇ دەپ ھىساپلايتتى. شۇڭا ئارىستوتېلنىڭ بۇ خاتا قارىشى بىر يېرىم ئەسىر داۋاملاشتى.

ئارىستوتېل — ئۇلۇغ بىئولوگ. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭ فىزىكا ساھەسىدىكى تەلىماتلىرى بىر ئاز چاندۇ.

گالىلېي

(1564 — 1642 - يىللار)

بىلەمسىز، قەدىمقى ئالىملار ئىلىم-پەننىڭ جاپالىق ھەم ئەگرى-توقاي يوللىرى ئارقىلىق كېيىنكىلەرگە ئىز سېلىپ كەتتى. كېيىنكى ئالىملار ئالدىنقىلارنىڭ تەجرىبە ۋە كۆزقاراشلىرىغا ئاساسلىنىپ ئونلاپ-يۈزلەپ كەشپىياتلارنى ياراتتى ھەمدە ئالدىنقىلارنىڭ خاتالىقىنى كېيىنكىلەر تۈزىتىپ ماڭدى.

گالىلېي ئەنە شۇنداق ئالىملارنىڭ بىرى.

گالىلېي پىسا شەھىرىدىكى يانتۇ مۇنارغا يېقىن جايدا تۇغۇلغان، ئۇ دىنغا ئېتىقات قىلاتتى، روھانىي بولۇشنى ئويلايتتى. شۇڭا، دەرۋىش ۋالانبۇرونىڭ تەربىيىلەپ بېرىشىگە تاپشۇرۇلغان ئىدى. كېيىن ئۇ كۆز ئاغرىقىغا گىرىپتار بولۇپ دەرۋىشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

ئۇنىڭ دادىسى ئىتالىيىدە مەشھۇر پىيپا چالغۇچى، مۇزىكا ئىجاتچىسى ۋە ئاتاقلىق ماتېماتىك ئىدى. بۇ كەسىپلەرنىڭ ئىش ھەققى ئاز بولغاچقا، ئۇ ئوغلىنىڭ مۇزىكانت ياكى ماتېماتىك بولۇشىنى خالىمايتتى. ئۇ ئوغلىنى دوختۇر بولسا پۇلنى كۆپ تاپىدۇ دەپ قارايتتى. شۇڭا، گالىلېي 17 يېشىدا پىسا داشۆسىگە كىرىپ تىببىي ئىلىم ئۆگەندى.

ئۆزلەشتۈرۈش ئىختىدارى كۈچلۈك، چىچەن ۋە قابىلىيەتلىك گالىلېي 18 ياش ۋاقتىدا پىسا چىركاۋىدىكى ئاسما چىراقلارنىڭ تەۋرىنىشىگە ئاساسلىنىپ تەجرىبە ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ماياتنىك قانۇنىنى ياراتتى. كېيىن ئۇ دادىسىنىڭ ئارزۇسىغا خىلاپ ھالدا گېئومېتىر تەتقىقاتىغا كىرىشىپ كەتتى. ئەمما، ئۇ يوقسۇزلۇق تۈپەيلىدىن 21 يېشىدا مەكتەپتىن ئايرىلدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ تەبىئەت دۇنياسى ۋە ئىلىم-پەن قانۇنىيەتلىرى ھەققىدە تەكشۈرۈش، تەتقىق قىلىشنى كۈچەيتىپ، «لەيلىتىش كۈچى تارازىسى»نى كەشپ قىلدى.

مۇشۇ مەزگىللەردە بولسا كېرەك، گوللاندىيىنىڭ مىددېل بورگ شەھىرىدە تۇرۇشلۇق ھانىس رىبوش ئىككى پارچە لىنزىنى بىرلەشتۈرسە ئاجايىپ بىر ئويۇنچۇق بولىدىغانلىقى — يىراقتىكى جىسىمنى يېقىنلاشتۇراق قىلىپ كۆرسىتىدىغانلىقىنى بايقىدى. گالىلېي مۇشۇنىڭغا ئاساسلىنىپ دۇربۇن ياسىدى. ئۇ كېيىن تېخىمۇ كۆپ لىنزا ۋە دۇربۇن ياساپ، ئاي يۈزىنىڭ تەكشى ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭدا ئويمان-دۆڭلەر، تۇتاش كەتكەن ئېگىز-پەس تاغلار بارلىقىنى كۆردى. ئۇ سامان يولى سانسىزلىغان نۇرغۇن يۇلتۇزلاردىن تەشكىل تاپقان، دەپ جاكالىدى. پىروفېسسورلار ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمىدى. چۈنكى، ئارىستوتېل بۇ ھەقتە بىر نەرسە دېمىگەن ئىدى. گالىلېي يوپېتېرنىڭ ئىككى ھەمراسى بارلىقىنى كۆرسىتىپ چىققاندا، ئۇلار بۇنى ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىك دەپ قاراشتى.

ئارىستوتېل: يەر شارى ئالەمنىڭ مەركىزى. قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلار يەر شارىنى دەۋر قىلىپ ئايلىنىدۇ، دەپ تەلىم بەرگەن ئىدى. 1609-يىلى، ئالەم بوشلۇقىدا

AltunOq

يېڭى بىر پىلانت تېپىلدى. گاللىېي ئۇ ھەقتە سۆزلەشكە باشلىدى ھەمدە ئاشكارا ھالدا، كوپېرنىك (1473 — 1543 - يىللار) نىڭ تەلىماتى توغرا، يەر شارى قۇياشنى دەۋر قىلىپ ئايلىنىدۇ، دېدى.

گاللىېي ئارىستوتېلنىڭ بەزى قاراشلىرىدىن يەنە گۇمانلاندى. ئارىستوتېل، جىسىمنىڭ ئېگىزدىن چۈشۈش سۈرئىتى ئۇنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن ئوڭ تاناسىپ بولىدۇ، يەنى ئېغىرلىقى ئون قاداق كېلىدىغان بىر تاشنىڭ ئېگىز-دىن چۈشۈش ئېغىرلىقى بىر قاداق كېلىدىغان تاشقا قارى-غاندا ئون ھەسسە تېز بولىدۇ دېگەن ئىدى. گاللىېي تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق بۇ قاراشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بايقىدى. بىر قېتىم، ئۇ ئابرويلۇق پىروفېسسورلارنى يانتۇ مۇنار تۈۋىگە تەكلىپ قىلدى. ئۆزى بولسا ئېگىزلىكى 181 ئەنگلىز چىشى كېلىدىغان مۇنار ئۈستىگە چىقىپ، ئېغىرلىقى ئوخشىمايدىغان ئىككى تاشنى (بىرىنىڭ ئېغىرلىقى 100 قاداق، يەنە بىرىنىڭ ئېغىرلىقى بىر قاداق) يەرگە تەڭلا تاشلىدى. نەتىجىدە، ھەر ئىككى تاش يەرگە بىرلا ۋاقىتتا چۈشتى.

بۇرۇن دىنىي جەمىيەت ئىلىم-پەننىڭ راۋاجلىنىشىغا چىش-تىرنىقى بىلەن قارشى ئىدى. گاللىېيمۇ شۇ تۈپەيلى-دىن كېيىنكى ئۆمرىدە ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولۇپ، دىنىي جەمىيەتنىڭ مەھبۇسى بولۇپ قالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ «ئىككى يېڭى پەن ھەققىدە دىئالوگ» دېگەن كىتابىنى يازدى. بۇ كىتابتا ئاقار جىسىم ئىستاتىكىسى، ئەركىن چۈشكەن جىسىم، ئىچكى تارتىشىش كۈچى، ھەركەت، ھەركەتنى تېزلىتىش جەھەتلەردىكى قانۇنلار شەرھلەنگەن.

ئۇ 1642 - يىلى 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئالەمدىن ئۆتتى.

رەھمەت ئېيتىش

لىققىدە يۈك بېسىلغان ئېشەك ھارۋىسى بىر دۆڭگە يېتىپ كەلدى. ئېشەك ھارۋىنى تارتالماي قالدى. ھارۋىكەش ئارقىغا ئۆتۈپ، ھارۋىنى ئىتتىرىشكە باشلىدى.

شۇ چاغدا يېتىپ كەلگەن بىر يولۇچى ئېشەك ھارۋىسىنى ئىتتىرىپ دۆڭگە چىقىرىشىپ بەردى. ھارۋا دۆڭگە چىققاندىن كېيىن، ھارۋىكەش يولۇچىغا رەھمەت ئېيتىپ:

— سىزگە كۆپ رەھمەت! ئەگەر سىز ياردەم قىلمىغان بولسىڭىز بۇ ھارۋىنى بىر ئېشەك دۆڭگە تارتىپ چىقالمايتتى!— دېدى.

يولۇچى بۇ گەپنى ئاڭلاپ ناھايىتى خاپا بولۇپ كەتتى.

قېنى دەپ بېقىڭ، يولۇچى نېمىشقا خاپا بولدى؟

تېمپېراتۇرىسى ئوخشاش بولامدۇ؟

ھەسەن بىلەن ھۈسەن تەنتەربىيە مەيدانىغا كېلىشتى.

— ھۈسەن، يۈر، يالاڭ تورنىڭ ئويناپلى، — دېدى ھەسەن.

ھۈسەن قولىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ:

— سوغاق مۇشۇنچىۋالا قاتتىق بولۋاتىدۇ. يالاڭ

تۆمۈر تورنىڭ تېمپېراتۇرىسى ياغاچ قوش تورنىڭكىدىن كۆپ تۆۋەن بولىدۇ. شۇڭا ياغاچ قوش تورنى ئوينىساق ياخشى بولارمىكىن، — دېدى.

— مېنىڭچە، — دېدى ھەسەن بېشىنى چايقاپ، — ياغاچنىڭ تېمپېراتۇرىسىدىن تۆمۈرنىڭ تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن بولمايدۇ.

— نېمە دېدىڭ؟ تۆمۈر ياغاچتىن سوغاق ئەمەسمۇ؟ تۆمۈر بەك سوغاق، تۇتقىلى بولمايدۇ! — دېدى ھۈسەن قايىل بولماي.

ياخشىراق ئويلاپ باققىن، — دېدى ھەسەن.

ھۈسەن نېمىنى ئويلاپ باقىدۇ؟ تۆمۈر بىلەن ياغاچنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئوخشاش بىر ۋاقىتتا قانداق بولىدۇ؟

(جاۋاۋى كېلەركى ساندا)

ئۆتكەن ساندىكى تېپىشماقلارنىڭ جاۋاۋى

1 - ئىمتىھان سوئالى: 267 - ۋە 268 - بەت دېگەن كىتاپتا بىر ۋاراقنىڭ ئىككى تەرىپى بولىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ ئارىسىغا بىر نەرسىنى قىستۇرۇپ قويغىلى بولمايدۇ. ھېلىقى ئادەم بۇ ئىشنى سېزىۋالغان بولغاچقا، ئىمتىھان ئالغۇچى ئۇنىڭغا يۈز نومۇر قويغان.

2 - لەتىپە: بەگ سۆزلىگەن چۆچەك شۇ سورۇندا ھېلىقى دوستى ئۇنىڭ ئالدىدىلا سۆزلەپ بولغان چۆچەك. شۇڭا كۆپچىلىك قاتتىق كۈلۈپ كەتكەن.

3 - قىزىق سوئال: ئەپەندىم «بىلمەيمەن» دەپلا جاۋاپ بەرگەن.

4 ـ **قانچە تال شام قالدى:** ئۈچ تال شام قالىدۇ. چۈنكى، شامال ئۈچۈرۈۋەتمىگەن يەتتە تال شام ئاخىر ئۆزى كۆيۈپ تۈگەيدۇ. شامال ئۆچۈرۈۋەتكەن ئۈچ تال شام كۆيمىگەچكە ساق قالىدۇ.

5 ـ **غەلىتە ۋەسىيەت:** ھېلىقى ئەقىللىق ئادەم ئۆزى يېتىلەپ كەلگەن بىر قوينى ئون بىر قويغا قوشۇپ قويغاچقا قوي جەمئىي ئون ئىككى بولىدۇ. شۇڭا ئۇ ئادەم قويلارنىڭ يېرىمىنى (ئالتىنى) چوڭ ئوغۇلغا، تۆتتىن بىرىنى (ئۈچىنى) ئوتتۇرانچى ئوغۇلغا، ئالتىدىن بىرىنى (ئىككىنى) كەنجى ئوغۇلغا بۆلۈپ بېرىدۇ. ئالتە، ئۈچ، ئىككى قوشۇلسا ئون بىر بولىدۇ. ئېشىپ قالغان بىر قوي ھېلىقى ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ قويىدۇر.

6 ـ **ئۇ مېنىڭ ئوغلۇم:** دوختۇر ئاشۇ بالىنىڭ ئانىسى.

7 ـ **شوپۇر:** ئەگەر شوپۇر گاس بولغان بولسا، ھېلىقى خانىمنىڭ قەيەرگە بارىدىغانلىقىنى بىلەلمىگەن بولاتتى. ھېلىقى خانىم ماشىنىدىن چۈشۈپ، كىرا ھەققىنى تۆلىگەندىن كېيىن شوپۇرنىڭ گاس ئەمەسلىكىنى بىلىپ قالغان، چۈنكى شوپۇر ئۇنى دېگەن يەرگە ئەكېلىپ قويغان ئىدى.

8 ـ **غەلىتە ئۈچ تېپىشماق:** (1) قىزنىڭ تاغىسى قارىغۇ، ئۇنىڭ ئوقۇۋاتقىنى قارىغۇلار يېزىقىدا يېزىلغان كىتاب. شۇڭا ئۇ چىراق ئۆچسىمۇ ئوقۇۋەرگەن. (2) قىزنىڭ ھاممىسى تېخى قايناقسۇ قۇيۇپ دەملىمىگەن قۇرۇق چايغا چۈشكەن، شۇڭا ھۆل بولمىغان. (3) قىزنىڭ دادىسى تاقىر باش، ئۇنىڭ چېچى يوق. شۇڭا ئۇنىڭ قايسى چېچى ھۆل بولسۇن؟

9 ـ **ناۋاي بىلەن سوتچى:** ناۋاينىڭ نېنى بىر جىڭ

كەلمەيدۇ. ئۆزىنىڭ ئېنى كەم بولغاچقا غىپپىدىلا تىكىۋەتكەن.

10 - ئەپەندىمنىڭ بازارغا بېرىشى: بىرىنچى، كىشىلەرنىڭ خىلمۇ-خىل پىكىرلىرىنى كەمتەرلىك بىلەن ئاڭلاش كېرەك. ئىككىنچى، كىشىلەرنىڭ خىلمۇ-خىل پىكىرلىرىنى تەھلىل قىلىش، ئۆزى ئويلاپ بىر پىكىرگە كېلىش، خەق نېمە دېسە شۇنى قىلماسلىق كېرەك. ئۈچىنچى، ئۆزەڭ توغرا دەپ ھېساپلىغان ئىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇشۇڭ، كىشىلەر مەسخىرە، مازاق قىلغانلىغى ئۈچۈنلا تەۋرىنىپ قالماسلىقىڭ، ئۆز ئىشىڭنى ئۆزگەرتمەسلىكىڭ كېرەك. بىلىش كېرەككى، بەزى ئىشلاردا ھەممە ئادەمنى تەڭ قانائەتلەندۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

قانداق ئادەم غادىيىۋالىدۇ؟

ئوغلى دادىسىدىن:

— ئېيتىڭا دادا، نېمە ئۈچۈن بەزى باشاقلار تىك تۇرسا، بەزى باشاقلار يەرگە ساڭگىلىۋالىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— تولۇق دان تۇتقان باشاقلار يەرگە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. دېنى پۈچەك باشاقلار بولسا ئاسمانغا قاراپ غادىيىۋالىدۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى دادىسى.

ئادەملەرمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش: قوسىقىدا بىلىمى كۆپلەر تەمكىن، ئېغىر-بېسىق كېلىدۇ. بىلىمسىزلەر قۇرۇق گەپ ساتىدىغان پوچىلار بولۇپ، غادىيىپ يۈرىدۇ.

AltunOq

بىر مىنۇتتا ھېساپلاڭ

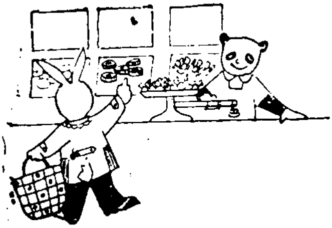

بۆجەن دىدى: ماڭا بىر جىڭ شېكەر، بىر جىڭ ئالما، بىر جىڭ نەشپۈت، بىر جىڭ پىرا- نىك سېتىپ بەرسىڭىز.

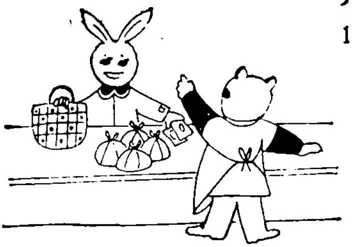

مۈشۈك ئېرىق دىدى: بىر جىڭ شېكەرنىڭ باھاسى 1.64 يۈەن، بىر جىڭ ئالما 0.48 يۈەن، بىر جىڭ نەشپۈت 0.42 يۈەن، بىر جىڭ پىرا- نىك 0.96 يۈەن بولىدۇ.

كىچىك دوست تېز ھېساپلاپ كۆرۈڭ، بۆجەن مۈشۈك ئېرىققا قانچە يۈەن بەرسە بولىدۇ؟

تېز ھېساپلاش ئۇسۇلىنى ئۇقامسىز؟ ئۇنداقتا تۆۋەندىكى سانلارنى بىر مىنۇتتا قوشۇپ چىقىڭ.

$$4.68+0.14+2.1+0.86+5.3+53.2+1.9+4.7=$$

مۇشتىرىلاردىن خەت

ھۆرمەتلىك تەھرىر تاغا ۋە ھەدىلەر ياخشىمۇ سىز-لەر؟

مەن سىزنەرنى «تارىم غۇنچىلىرى» ژورنىلىنى نەشر-دىن چىقارغانلىقىڭىزلار مۇناسىۋىتى بىلەن قىزغىن تەبرىك-لەيمەن.

بۇ ژورنال بىزنى چەكسىز خوشال قىلدى ۋە بىزنىڭ دەرستىن سىرتقى پائالىيەتلەرنى تېخىمۇ قانات يايدۇرۇشىمىز ئۈچۈن زور تۈرتكە بولدى.

سىزلەرگە چىن كۆڭلىمىزدىن رەھمەت ئېيتىمىز!

مەن سىزلەرنىڭ «تارىم غۇنچىلىرى»نى تېخىمۇ مەز-مۇنلۇق قىلىپ چىقىرىشىڭلارنى ئۈمىت قىلىمەن.

قۇمۇل شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ تو-لۇقسىز 3 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

رىسالەت ئىسھاق

«تارىم غۇنچىلىرى» تەھرىر بۆلۈمىگە:

«تارىم غۇنچىلىرى» ناھايىتى قىزىقارلىق ھەم مەز-مۇنلۇق ياخشى ژورنال بوپتۇ، بىز بۇنى ئوقۇپ ناھايىتى خۇشال بولدۇق. ئەمدى بىر شۇنى ئىلتىماس قىلىمىزكى، بۇ ژورنالنىڭ مۇقاۋىسىدا ھەر خىل قىزىقارلىق رەڭلىك

رەسىملەرنى بېسىپ بەرسە. بىز كىچىك ساۋاقداشلار رەسىمگە ئامراق، رەسىملىك كىتاپلارنى ناھايىتى قىزىقىپ ئوقۇيمىز.

قاغىلىق ناھىيە ئۇشار باش ئوتتۇرا

مەكتەپ 3 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

ئەنۋەر مەنسۇپ

سالام سىزلەرگە مۇھەررىر تاغىلار:

مەن 1985 - يىل 1 - سان «تارىم غۇنچىلىرى» ژورنىلىنى كۆرگەندىن كېيىن ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن بۇ ژورنالغا قوشۇمچە ئاپتور بولۇشنى ئويلىدىم ھەم شېئىر، يۇمۇر، ھىكايە، تېپىشماقلارنى يازدىم.

مەن بۇرۇن بىرقانچە گېزىت - ژورنالىلارغا شېئىر ئەۋەتكەن بولساممۇ، لېكىن جاۋاپ كەلمىدى. مەن شۇندىن باشلاپ مەيۇسلىنىپ قالغان ئىدىم. كېيىن بۇ «تارىم غۇنچىلىرى» ژورنىلىنى ئوقۇپ غەيرەتكە كەلدىم - دە، «يېڭى يىلغا مەدھىيە» دېگەن شېئىرىمنى ژورنىلىڭىزلارغا ئەۋەتتىم. بۇ شېئىرنىڭ كەمچىل تەرەپلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىشىڭىزلارنى ھەمدە ماڭا ياردەم بېرىشىڭىزلارنى چىن دىلىمدىن ئۈمىت قىلىمەن.

ھۆرمەت بىلەن: ×××

ساۋاقداش ×××:

سىز ئەۋەتكەن شېئىر ۋە خەتنى تاپشۇرۇپ ئالدۇق. تەھرىر بۆلۈمىمىز مۇشۇ بىرنەچچە ئاي ئىچىدە سىزنىڭكىگە ئوخشاش خەتتىن ناھايىتى نۇرغۇن تاپشۇرۇۋالدى. بىز سىلەرنى قىزغىن قوللايمىز ۋە ياردەم بېرىمىز.

بىز سىزنىڭ «يېڭى يىلغا مەدھىيە» دېگەن شېئىرىڭىزنى ئەستايىدىل ئوقۇپ شۇنداق خۇلاسىغا كەلدۇق: سىز يازغان بۇ شېئىردا ئادەتتە گېزىت - ژورنالىلاردا ئېلان

مۇشتىرىلاردىن خەت

قىلىنىۋاتقان شېئىرلاردىكى پىكىرلەر تەكرارلانغان ھەمدە ئاددى تەسىراتلا بولۇپ قالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ شېئىرنى ژۇرنالغا ئىشلىتەلمىدۇق. باشقا گېزىت-ژۇرناللارنىڭمۇ ئەسەرلىرىڭىزنى ئىشلىتەلمەسلىكىنى سەۋەب شۇ بولسا كېرەك...

ئەدەبىيات جەڭگىۋار تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئارقىلىق خەلقنى يېڭىلىققا، كۈرەشكە ئۈندەيدۇ ھەمدە بەدىئىي زوق بېرىدۇ. شۇڭا تۇرمۇشچانلىقى بولمىغان ئەسەرلەر كىتابخانلارنى زېرىكتۈرۈپ قويىدۇ. شۇڭا ئەدەبىيات ھەۋەسكارى بولغان ئادەم تۇرمۇشنى چوڭقۇر كۆزىتىشى كېرەك. ئەمما، ئۇ جەڭگىۋار تۇرمۇشنى ئىزلەپ يىراققا بارماق — مەكتەپ، ئائىلە، ئۆز ھاياتىڭىزدىكى ياكى دوستلىرىڭىزنىڭ تۇرمۇشىدىكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك، تەسىرلىك بىر ئىشنى ياكى بىر ۋەقەنى تېخىمۇ تىپىكلەشتۈرۈپ، ئۇنىڭغا ئۆز ھېسسىياتىڭىزنى قوشۇپ، باشقىلارنى تەسىرلەندۈرەلىگۈدەك دەرىجىدە ئىپادىلەپ بېرەلىسىڭىزلا بولىدى. مۇشۇنىڭ ئۆزى ياخشى بىر ئەسەر بولالايدۇ.

شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتىمىزكى، شېئىر، ھېكايە يېزىش سىرلىق نەرسە ئەمەس. بۇنىڭ ئۈچۈن مەشھۇر ئەسەرلەرنى كۆپ ئوقۇسىڭىز، ئۆز ئەتراپىڭىزدىكى تۇرمۇشنى چوڭقۇر كۆزەتسىڭىز ھەمدە بۇ تۇرمۇشنى ئەدەبىي ئەسەردە تېخىمۇ جەڭگىۋار، تېخىمۇ يارقىن، تېخىمۇ گۈزەل قىلىپ تەسۋىرلەش ئۈچۈن كۆپ مەشىق قىلسىڭىز ۋە ئۆز ئەسىرىڭىز ئۈستىدە باشقىلارنىڭ پىكرىنى كۆپ ئاڭلاپ، ئەستايىدىللىق بىلەن قايتا-قايتا تۈزەتسىڭىز يېقىن كەلگۈسىدە سىزدىن ياخشى بىر شائىر ياكى يازغۇچى چىقىشى مۇمكىن.

سىزنىڭ كۈندىلىك ئوقۇشتا ۋە ئىجادىيەتتە يېڭى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشىڭىزگە تىلەكداشلىق بىلدۈرۈپ:

ھۆرمەت بىلەن: مۇھەررىر تاغىڭىز.

مۇشتەرىلاردىن خەت

مەكتەپكە نىمىلەرنى ئېلىۋېلىش كېرەك؟

كىچىك دوستلار، سىلەر ھەر كۈنى كەچتە تاپشۇرۇقلارنى ئىشلەپ بولۇپ ياكى تېلېۋىزور كۆرۈپ بولۇپ، ئۇخلاش ئالدىدا دەرسلىك جەدۋىلىڭلارغا بىر قارىۋېتىڭلار. ئەتە قانداق دەرسلەر ئۆتۈلىدىغانلىقىنى، نىمىلەرنى ئېلىۋېلىش كېرەكلىكىنى ۋە شۇ نەرسىلەرنى سومكاڭلارغا سالدىڭلارمۇ - يوق، بىر قۇر تەكشۈرۈۋېتىپ ئاندىن ئۇخلاشقا ئادەتلىنىڭلار.

بەزى ساۋاقداشلار، نىمىگە ئالدىرايتتۇق، ئەتە ئەتىگەندە قىلساقمۇ ئۈلگۈرىمىز، دىيىشىمۇ مۇمكىن. كونىلارنىڭ بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قالدۇرما دىگەن گېپى بار. گايىدا ۋاقتىدا تۇرالماي ئۇخلاپ قالىدىغان ئىشلارمۇ بولىدۇ، گايىدا ئاتا - ئاناڭلار بىرەر ئىشقا بۇيرۇپمۇ قالىدۇ ياكى بەزىدە بىرەر ساۋاقدىشىڭلار مەكتەپكە بىللە بېرىش ئۈچۈن سىلەرنى چاقىرغىلى كىرىپمۇ قالىدۇ، ئەنە شۇ چاغدا، سىلەر ئالدىراپ قېلىپ ئېلىۋالىدىغان نەرسەڭلارنى ئۇنتۇپ قالىسىلەر.

ھەر كۈنى كەچتە، سىلەر تەكشۈرىدىغان مەزمۇنلار: ئەتىسى ئۆتۈلىدىغان دەرسلىك كىتاپلار، شۇ كۈن بېرىلگەن تاپشۇرۇقلار...

بەزى ساۋاقداشلار، ئۆگىنىشتە ئىشلىنىدىغان بارلىق نەرسىلىرىمنى سومكامغا سېلىپ قويسام، ھەر كۈنى تەكشۈ -

AltunOq

روپ ئاۋارە بولمايمەن دەيدۇ، ئۇنداق قىلغان بىلەنمۇ بولمايدۇ. ھەممە نەرسىنى سومكىغا سېلىۋالسا سومكا ئېغىر- لىشىپ ئاسانلا كاردىن چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كۈنى كەچتە ئەتىسى كېرەكلىك نەرسىلەرنى سومكاڭلارغا سېلىپ قويۇشنى ئادەت قىلىڭلار.

ھېساپلاش ماشىنىسى ئىشلىتىشنىڭ ئۆگە- نىشكە ياردىمى بولامدۇ؟

بىر كۈنى نۇرنىجاتنىڭ دا- دىسى ئۆيگە بىر ھېساپلاش ماشىنىسىنى ئېلىپ كەلدى. بۇ ھەقىقەتەن قالتىس ئىش بولدى! چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن قوشۇش، ئېلىش، كۆپەيتىش، بۆلۈشنىڭ ھەممىسىنى ئىشلىگىلى بولىدۇ ھەمدە ناھايىتى توغرا ئىشلىگىلى بولىدۇ.

مۇشۇ ئايدا بۇ چوڭ قورادىكى سۇ، توك ھەققىنى يىغىش نۆۋىتى نۇرنىجاتنىڭ ئائىلىسىگە كەلگەن ئىدى. نۇرنىجات دادىسىدىن ھېساپلاش ماشىنىسىنى ئىشلىتىشنى ئۆگىنىۋالدى - دە، بىردەمدىلا چوڭ قورادىكى ئون نەچچە ئائىلىنىڭ مۇشۇ ئايدا ئىشلەتكەن سۇ، توك ھەققىنى ئېنىق ھېساپلاپ چىقتى. ئىلگىرى بولسا بۇلارنى ھېساپلاشقا بىر- ئىككى سائەتتىن ئوشۇقراق ۋاقىت كېتەتتى، يەنە شۇن- داقتىمۇ ھېساپتا ئانچە - مۇنچە خاتا كېتىپ قالاتتى.

يەكشەنبە كۈنى، نۇرنىجات ئانىسى بىلەن بىللە بازارغا ماڭغاندا ھېساپلاش ماشىنىسىنىمۇ بىللە ئېلىۋالدى.

ئانىسى بازاردىن قانداقلىكى نەرسە ئالسا، ئۇ ئانىسىغا قانچە پۇل تۆلەش لازىملىقىنى؛ ئانىسى پۈتۈن پۇل بەرسە، دۇكانچىنىڭ قانچە پۇل ياندۇرۇشى كېرەكلىكىنى ئېنىق ھېساپلاپ بەردى.

كەچتە نۇرنىجات ھېساپ مەشقلىرىنى ئىشلىمەكچى بولدى ـ دە، ھېساپلاش ماشىنىسىنى ئېسىگە ئېلىپ ئۇنى ئىشلەتمەكچى بولدى. ئەمما بۇ قېتىم دادىسى ئۇنىڭ مەشق ئىشلەشتە ھېساپلاش ماشىنىسىنى ئىشلىتىشىگە يول قويمىدى. بۇ ئىش نۇرنىجاتنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمىدى. ئۇ: شۇنداق ياخشى ھېساپلاش ماشىنىسى تۇرسا، ئۇنى ئىشلەتمەي ئۇشۇقچە ۋاقىت سەرپ قىلىپ باشنى قاتۇرۇشنىڭ نىمە ھاجىتى، دەپ ئويلىدى. ئەمەلىيەتتە بولسا، دادىسىنىڭ پىكرى توغرا ئىدى. ھېساپ مەشقلىرىنى ئىشلەشنىڭ ئۆزى، سان توغرىسىدىكى بىلىملەرنى ۋە ھېساپلاش ماھارىتىنى ئىگەللەشتىن ئىبارەت. ھېساپلاش ماشىنىسى بىلەن ھېساپلىغاندا، ئېھتىمال، نۇرنىجاتنىڭ ياخشى نومۇر ئېلىشىغا ياردىمى بولۇپ قالار، ئەمما، چاينىماي بەرگەن ناننىڭ تەمى بولماس دىگەندەك، ھېساپلاش ماشىنىسى ئىشلىتىش ئۇنىڭ بىلىم ۋە ماھارەت ئۆگىنىشىگە ياردەم بېرەلمەيدۇ.

باشلانغۇچ مەكتەپتە ئۆگىنىشنىڭ ئاساسىي ياخشى يارىتىلمىسا، ئوتتۇرا مەكتەپ، ئالىي مەكتەپلەرگە چىققاندا ئاساسىي بىلىملەرنى چۈشىنىش، ئىگەللەش تېخىمۇ قىيىن بولىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى مەشق ئىشلىگەندە ھېساپلاش ماشىنىسىنىڭ ياردىمىگە تايانمىغىنى تۈزۈك. چۈنكى، ئۆگىنىش باسقۇچىدا ئازراق بولسىمۇ كاللا ئىشلىتىپ ئاساسىي ماھارەتنى ئۆستۈرگەن ياخشى.

تۇراربېك نىياز

5- ساندىكى مۇسابىقە سوئالى

1. دەرىجىلىك سوئال:

ئالدىنقى ئىككى شەكىلدىكى ئۈچ ساننىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋىتىگە ئاساسەن، كېيىنكى شەكىلدىكى بوش چەمبەرنىڭ ئىچىگە مۇۋاپىق ساننى تولدۇرۇڭلار.

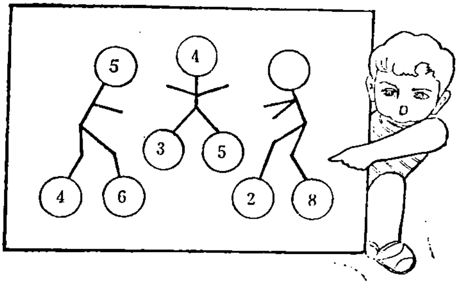

2. دەرىجىلىك سوئال:

ئالتە دانە سەرەڭگە تېلى بىلەن ئوخشاش چوڭلۇقتىكى تۆت دانە تەڭ تەرەپلىك ئۈچبۇلۇڭ قۇراشتۇرالامسىز؟

(بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابى 6- ئاينىڭ 15- كۈنىدىن بۇرۇن يېتىپ كېلىشى كېرەك)

مەن ھورۇن، يالقاۋ بالىنى ياقتۇرمايمەن. تىرىشچان، ئۆگىنىشكە قىزىقىدىغان، بىلمىگىنىنى بىلىشكە ئىنتىلىدىغان، راستچىل بالىنى ياخشى كۆرىمەن.

سۇڭ چىڭلىڭ

قىش كۈنىدىكى رەسىم   [ئامېرىكا] راش شىمىس

تارىم غۇنچىلىرى

塔里木花朵

(1985 - يىل 5 - سان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى

شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى

مەملىكەت بويىچە ھەر قايسى جايلاردىكى پوچتا

ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

ژورنال نومۇرى: 36 - 58   باھاسى: 0.23 يۈەن

AltunOq